

સ પાદકીય નિવેદન

‘શ્રી પૂજ્યભાઈ જૈન અથમાના’મા જૈન અગ્રથોનો ગુજરાતી સરળ ભાવાનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરવાનું હરાવનામા આવ્યા પછી, એ યોજના મુજબ ‘જ્ઞાતાધર્મકથાસૂત્ર’નો અનુવાદ ‘ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ’ એ નામે પ્રસિદ્ધ થયો ત્યારબાદ ‘ઉપામકદસા’ સૂત્રનો તેવો જ અનુવાદ ‘ભગવાન મહાવીરના દસ ઉપાસકો’ એ નામે તૈયાર થતા, તેનું છાપખામ હાથ ઉપર લેવાયું પરંતુ તે પ્રમિદ્ધ અર્થ શકે ત્યાર પહેલાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ઉપર તે વખતની આઝાદીની બડતના ધમસાણુમા સુવતાનીના ઝોળા બિતથી, અને છાપખાનામા પડેના પુસ્તકના ફરમા મમેગી તેમને પ્રમિદ્ધ કરવાનું ખમ ગૂર્જર અથરતન કાર્યાલયને સોંપી દેનામા આવ્યું એ પુસ્તક એ પ્રમાણે એમ રીતે મોટા ભાગના વાચકવર્ગના લક્ષની બહાર જ રહી ગયું જોકે, એ પહેલી આવૃત્તિની બધી નકલો તો થોડા જ વખતમા જોપડી ગઈ હતી

લગભગ સત્તર-અઠાર વર્ષે હવે મધુ થાગે પડ્યા બાદ, એ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરીને તેને નવેસર ગુજરાતના બહોળા નાચકવર્ગની સન્મુખ રાખવાનો વિચાર તાજે થયો પરંતુ આ વખતે તેને ફરીથી છપાવતા પહેલાં, તેની અનેકવિધ ઉપયોગિતા લક્ષમા રાખીને, તથા આ માગામા ત્યારબાદ બહાર પડેલા બીજા અનુવાદોની અપેક્ષાએ તેને ફરીતાર નજર તળે કાઢી જવું યોગ્ય માન્યું એ પ્રમાણે પડિત બેચરદામણવાળા પ્રમાણજૂત અનુવાદને પાયામા ગણી, મૂળ સૂત્રમાથી જે કાંઈ વધુ ઉમેરણુ અનુવાદમા ઉમેગી લેવું ઠીક માન્યું, તે

આમા સામેલ કરી લીધું છે. અનુરાધાના કેટલાક શબ્દો
 મરિના મૂળ પ્રાકૃત શબ્દો ગુજરાતી અભ્યારીને સરખામણી
 માટે ઉપયોગી આતી, પાન હેઠળની ટીપોમા છૂટથી આપવામા
 આપ્યા છે, તથા મૂળ સૂત્રમા બધા, 'ભેગી થયેલી મોગી
 પરિપક્વે ભગવાને ધર્મકથા કહી' એટલું જ કહીને પતાવ્યું છે,
 તથા જે ધર્મકથા સાબળાતે જ ગૃહસ્થ વગેરે શ્રોતાઓ ભગવાન
 મહાવીર પાસેથી જૈન માર્ગ પ્રમાણે વતો સ્વીકારના તૈયાર થયા
 કહેનાય, ત્યાં તે ધર્મકથાનાઓ ભાગ ખીજા જૈન સૂત્રોમાથી ઉતારી
 લીધો છે. એમ દરવાથી તે તે આખ્યાનની કથા સપૂર્ણ, વધુ સ્પષ્ટ
 તથા લાભદાયક બની છે, એમ માન્યું છે 'જ્ઞાતાધર્મકથાસૂત્ર'ના
 અનુવાદ વખતે પંડિતશ્રીએ એ પદ્ધતિ અપાસાર કરી જ હતી.

આ બધા વિસ્તૃત ઉમેરા થવાથી પહેલી આદૃત્તિરાગે અનુરાધા
 ભાગ તો ઓળખી ન શકાય તેટલો હકાર્થ ગયો છે. છતાં એ બધા
 ના ઉમેરાઓનો સાખૂત પાયો તો પડિતશ્રીએ એ મૂળ અનુવાદ જ
 છે પહેલી આદૃત્તિ વખતે પડિતશ્રીએ અમુક શબ્દો અને વિગતો
 વિશે અભ્યાસપૂર્ણ માહિતીવાળા ટિપ્પણો લખ્યા હતા. આ
 આદૃત્તિમા તેમાનો મોટો ભાગ દરેક પાન નીચે ટીપ તરીકે સાથે જ
 મૂકી આપ્યો છે, જેથી પુસ્તકને અતિ સામગ્રી આપેલી એ બધી
 માહિતી, સામાન્ય રીતે બને છે તેમ, વાચકના લઘા બહાર રહી ન
 જાય તોપણ, પાન નીચે નીચે તરીકે ન મૂકી શકાય તેવી કેટલીક
 આનુગમિક માહિતી પુસ્તકને અતે જ ટિપ્પણ તરીકે રાખવી પડી છે.

આશ્વિક મ પ્રદાપના આચાર્ય મ ખલિપુત્ર ગોરાલ સબધે
 આ સૂત્રમા એએક કથામા દીક નીક જીવેખ આપ્યો કહેનાય.
 ભગવાન મહાવીર અને જીવેખ સમકાલીન એ આચાર્ય એ બને
 સાથે દીકનીક અથવામણુમા આપ્યો લાગે છે; અને ભગવાન મહાવીર
 માથે તો તેને છવડે જીવેખ તકરાર જ ચર્ચ હતી. આ બંધી બાળત
 ધાનમા જઈ, ગોરાલક વિગેની માહિતી મજે સાથી એકડી

કરીને આ પુસ્તકને અતે પરિશિષ્ટ તરીકે આપી છે. વાચકને એ માહિતી આઝવિક સપ્રદાય અને તેના આચાર્ય વિશે કઈક જાણકારી મેળવનામા ઉપયોગી થશે એવી આશા છે.

જન ધર્મના અનુયાયીઓની ઠીક ઠીક સંખ્યા આજે પણ ગુજરાતમા મોજુદ છે. તથા ગુજરાતનું સામાજિક અને ધાર્મિક જીવન ઘડવામા જૂનકાગથી તે વર્ગે ઠીક ઠીક ભાગ લીધો છે. તે ધર્મના ગૃહસ્થ ઉપાસકોના જીવનચરિત્રની આ પ્રાચીન કથાઓ અનેક રીતે સૌ ગુજરાતી વાચકોને ઉપયોગી તથા રમિક નીપડે તેવી છે અને તે રીતે આ પુસ્તકનું મહત્ત્વ સવિશેષ છે. પડિત જ્યેષ્ઠદામજીએ પોતાના નિવેદનમા તથા કાકાસાહેબ કાલેનકરે આ પુસ્તકની કથાઓ વિશે બખેના વિમ્ભૂત ઉપોદ્ધાન ("સત્પુત્રવર્મ")મા એ બધી બાબતો અગે ઠીક ઠીક નિરૂપણ કર્યું છે. વાચકને એ બધું જ્ઞાના જના બનામથું છે.

ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ

અનુક્રમણિકા

મ પાઠનીય નિર્દેશન	૧
અનુવાદનું નિર્દેશન { પંડિત બેચરામભાઈ }	૨
‘ અપૂરુષપર્મ ’ [માત્રમાદેવ શરૂઆત]	૩૩
પ્રાજ્ઞાપિત્ર	૩
૧. આત્મકાંક્ષા	૫
૨. માતૃદેવ	૪૧
૩. મૂલનીપિયા	૧૦
૪. કુલદેવ	૧૧
૫. કુલદેવ	૭૭
૬. કુલદેવ	૭૬
૭. કુલદેવ	૮૫
૮. કુલદેવ	૧૦૨
૯. નિર્દેશનીપિયા	૧૦૭
૧૦. માતૃદેવનીપિયા	૧૦૮
કિંમત	૧૧૦
પરિમિત	૧૨૨
અર્થ	૧૨૧

અનુવાદકનું નિવેદન

[પહેલી આવૃત્તિ વખતનું]

આર્યમંરૂતિના સાહિત્યમાં મંયમધર્મ તરફ વળતા અને તેને વરેલાં એવાં મનુષ્યોનાં ચરિત્રોની રૂપરેખા જળવી રાખવાની પ્રથા સનાતન જેવી છે. ઉપનિષદો, મહાભારત અને પુરાણગ્રંથોમાં આવાં અનેક ચરિત્રો આપણને વાંચવા મળે છે. “બૌદ્ધસંઘનો પરિચય” માં બુદ્ધભગવાનના અનુયાયી મહાશ્રાવકો (ભિક્ષુઓ), મહાશ્રાવિકાઓ (ભિક્ષુણીઓ) અને ઉપાસકો (ગૃહસ્થો) તથા ઉપાસિકાઓનાં ચરિત્રો મૂળગ્રંથોમાંથી લઈને વર્ણવેલાં છે. જૈનધર્મના મૂળભૂત સાહિત્યમાંના આ સાતમા અંગમાં ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપામકોના ગૃહસ્થાશ્રમની આછી રૂપરેખા બતાવવામાં આવી છે. તેમાં મુખ્યત્વે તેઓનું સંયમ તરફનું વલણ બતાવવાનો જ સૂત્રકારનો ઉદ્દેશ છે.

આચાર્ય હેમચંદ્ર લખે છે કે ભગવાન મહાવીરનો શ્રાવકપરિવાર એક લાખ ઓગણસાઠ હજાર શ્રાવકોનો હતો અને શ્રાવિકાપરિવાર ત્રણ લાખ અઠાર હજાર શ્રાવિકાઓનો હતો. એ બધામાથી આપણી સામે માત્ર દશ ઉપામકોનો જ વૃત્તાંત રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. એથી એમ કદપી શકાય કે એક લાખ કરતાં વધારે શ્રાવકોમાં કેવળ નમૂના તરીકે જ આ દશ શ્રાવકો સૂત્રમાં લીધા હોય.

બૌદ્ધધર્મના પિટક સાહિત્યમાં ઉપાસિકાઓનાં ચરિત્રો પણ જળવાયાં છે. ત્યારે જૈન અંગસૂત્રોમાં ચરિત્ર બતાવવાની દૃષ્ટિએ ઉપાસકો જ વર્ણવ્યા છે અને તે પણ આટલા જ.

તમામ વર્ણ કે જાતિના સ્ત્રી અને પુરુષને મમાનભાવે જોનાર ।
અને મમાન નિધિના અધિભરી ગણનાર ભગવાન મહાતીરના
હુમમા સુમાયેના આ સૂત્રમા સદાવપુત્ર કુભારની હકીકત આવી
એમા નવાઈ નથી. પણ એક પણ ઉપાસિયનું સ્વતંત્ર વર્ણન નથી
એ શું આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવું નથી?

આ સૂત્રમા કપી કપી હળોતો આવે છે એની ઠીકઠીક નોંધ
જોયા અમ મમવાસુત્રમા અને શ્રુત (સાત્ત) મદનો પરિચય
આપનારા નદીસૂત્રમા પણ મને છે (જુઓ આ પુસ્તકને અંતે
ટિ. ૧) તે ઉપરથી પણ ઉપાસિયઓ વિશે કશો જ નિદેશ આ
સૂત્રમા નથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે,

પણ મીમાંસારો લખે છે કે આ સૂત્રમા ૧૧ સાખ અને ૫૨
દંતર પદો છે. ૧૦ પદોના એક અનુક્રુપ શ્લોક ગણીએ તો આ
સૂત્રમા ૧૫૫ મળીને સાખ શ્લોક તો ૬૫૫ જ, પણ આપારે તો
આપણી સામે આ સૂત્ર માત્ર ૮૧૦ શ્લોક પ્રમાણુ જ છે મ.ભવ
છે કે જીવનિ તરફની ઉપેક્ષાના સમયની અમરે આપણને કદાચ
ભગવાન મહાતીરની ઉપાસિકાઓના વર્ણનથી લગિત ગાળ્યા શાય

આમાય મિદ્ધમેન દિસાકર ('સન્મતિ પ્રકરણ'મા) કહે છે કે ૬ ૫
દોષ, કામ, ભાવ, પત્રીય, દેહ, સંયોગ અને બેદ એ બધું સદામા
રાખીને તત્ત્વની વિચારણા, અરૂપણા કે આત્માત્મની યોજના કરવી
આ રીતે આ સૂત્રો સમજવાની દષ્ટિ આપણુ આધુનિક ઢેંગવણીના

આચાર્યશ્રીની પ્રસ્તાવનામાથી વાચકો સુવલ રીતે મેળવી શકશે તથા પરધર્મીનો પરિચય સરખો ન કરવાના બધા ધર્મોના સાકડા આદેશનો ખરો અર્થ પણ મમણ શકશે.

જેઓ સમભાવને ચાહનારા અને પોતાના છે, તેઓને આ અનુવાદના દિપ્પણોમાથી વૈદિક જૈન અને બૌદ્ધ મંમૃતિની એક વાક્યતા જડયા વિના રહેવાની નથી.

વૈદિક ગ્રંથસૂત્રો જુઓ, વિનયપિટક જુઓ કે આ ઉપાસમ દમાઓ જુઓ, તે તે ત્રણેમા ગ્રંથરૂપ ઉપાસકોની અહિંસા અને સંયમને છાજે તેવી રહેણીકરણી બતાવેલી છે.

છતાં, જ્યાં સુધી તે તે સ્મૃતિઓ કે સૂત્રોને અનુસરનારા એવું જીવન જીવવા પ્રયત્ન ન કરે, ત્યાં સુધી તેઓ એ સૂત્રોની પણ ક્ષેત્રી જ કરે છે એમ કહેવામા શું ખોટું છે? વૈદિક ધર્મમા બતાવેલી જીવનચર્યા માત્ર શુષ્ક ક્રિયાકાંડમા ફેરનાઈ ગઈ ત્યારે તેનો પુનરુદ્ધાર કરના જૈનસૂત્રોએ અને બૌદ્ધ પિટકોએ પ્રયત્ન કર્યો હોય જ્યાં શાસ્ત્રોને દાદ ન દીધી, ત્યારે આ રાષ્ટ્રીય યુગના સૂત્રધારો માનવની નબળાઈ કાઢના મથી રહ્યા છે. એમ અહિંસામૂલક બધા શાસ્ત્રો, સૂત્રકારો કે યુગપ્રવર્તકો અમ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માન સુજામ્યહમ્ આ ગીતાના ન્યાયે આવ્યા જ કરે છે.

આ ઉપરથી સહજમા સમજાશે કે, વૈદિક, જૈન કે બૌદ્ધ સંસ્કૃતિ એક બીજીની કેટલી બધી પોષક છે તથા તેઓ પરસ્પર ભાગીદારીમા ચાલી આપની પેઢીઓની જેમ કેવું અતિઉપયોગી કામ પછીની પેઢીઓ માટે કરતી આવી છે.

સર્વધર્મસમભાવના તત્ત્વ જેવું બીજું કોઈ તત્ત્વ ચિત્તશુદ્ધિનું પોષક નથી. આ ગ્રંથમાગાના મણકા એ તત્ત્વની વૃદ્ધિને માટે પ્રગતે ઉપયોગમા આવે એ કષ્ટતમ છે.

અનુવાતી નૈતી 'ભગવાન મહાવીરની ધર્મ થાઓ' જેવી
ગાખની ૮ ઉપયોગી ટિપ્પણો અને ૧૮૬૦ થી ૧૯૦૦ પછી ઉમેરવામાં
આવ્યા છે અનુવાતીમાં કેવળ શબ્દો અર્થની શુદ્ધ મમજલુને માટે
મૂળ જેવા ૧૮ ગાખવા પ થા છે પણ તેમનો કેવો છુનાસો
વાચકો મેરામારી મૈત્રી નેજે

આ અથમાગાના મહુડાઓ તૈયાર કરવામાં શ્રી. ગોપાનનામ
ભાઈનો મહુડા મારે માટે ખામ અમરગીય છે

શીમાન ૧૮૬૦ થી ૧૯૦૦ અથમાગાને અમરગીય તરફ
મૈત્રીના વાચકોનું ખામ ખાન ખેચુ છુ

બેચરનામ દોશી

અર્પણુ

ભગવાન મહાવીરના અનન્ય ઉપાસક
સદ્ગત શ્રીમાન કવિશ્રી રાયચંદલાઈને

સેવક
બેચરદાસ

“સત્પુરુષધર્મ”

૧

આ મંથમા ભગવાન મહાવીરના દસ ઉપાસકોની અવસ્થા વિશે કેવળ દ્રષ્ટી નોંધો છે. આ દસ ઉપાસકો સપત્તિશાળી અને વ્યવહારકુશળ ગૃહપતિઓ છે એમણે પોતાની સપત્તિનો પ્રમાણસર વિભાગ કર્યો છે, કાશ્યુ પ્રમગે કામ આવે એટલા માટે અમુક સપત્તિ સ્થાયી નિધિ તરીકે અક્ષય રાખી છે, અમુક ખીજ વેપારીઓને અથવા ગરજી લોકોને મૂઠી તરીકે ધીરેલી છે, અને અમુક પોતાના વેપાર માટે તેમ જ નિત્યખર્ચ માટે રાખેલી છે. ગામડાનું મુખ્ય ધન જે ગાયો તે એમની પાસે હજારોની સખ્યામાં છે. એક જથ્થુ પાસે તો પાંચસો પેડો (બગરો) છે. આ ઉપાસકો અનેક વેપારીઓને અને વણજારાઓને ઉત્તમ મનાહ આપે છે. કુટુંબી જનો એમની સલાહ લઈ એમને પૂછીને પોતાના કાર્યો કરે છે. વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કેમ વધારવી એ બરાબર જાણતા કરતા હોવાથી આખો સમાજ જાણે એમના ઉપર આધાર રાખીને ચાલતો હોય એવી રીતે સમાજમાં એમને પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન છે. સામાન્ય રીતે એમનો ગૃહસ્થાશ્રમ પણ સુખેથી ચાલે છે. પ્રવૃત્તિથી થાકી જાય એટલે પોતાના હાથ તળે તૈયાર થયેલા પોતાના દોકરાઓને બધા વડેરા સોપી નિવૃત્ત થવાની એમની તૈયારી હોય છે. આ દસ જથ્થુમાંથી નવ જથ્થુને એક એક પત્ની છે. એક જ એવો છે કે જેને રેવતી આદિ તર સ્ત્રીઓ છે.

આપણે જોને સુખી મમાજ કહીએ છીએ એવા સમાજનું આ ચિત્ર છે આ બધા વૈશ્યો સમાજસેના કરીને જ પ્રતિષ્ઠિત થયેલા છે. એમને આત્મિક કલ્યાણની તરફ લાગવાથી તેઓ તત્ત્વગ્ન બોળે

છે અને કોઈ પણ એક જીવનસિદ્ધાંત ગળે ભીતરે કે એ પ્રમાણે જીવન
ગાળવાનો એમનો આગ્રહ પણ દેખાઈ આવે છે શક્તિશાળી, દં
નિશ્ચયી, ઉતાવળા એમ અને પ્રકારના ઉપાસકો ભગવાનના અતેનાગ્રી
ચર્ચ દીક્ષા મહત્વ કરે છે આ વ્યવહારકુશળ ઉપાસકોને પોતાની
શક્તિ અશક્તિનો પૂરતો ખ્યાન છે. નિનાસી જીવન એકદમ શી રીતે
છૂટે? એટલે ધર્મની સમજ થયા છતાં, તેઓ પરમ આત્મિક ધ્યાનમાં
રાખી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સૌમ્ય વ્રતો લઈ વીમે ધીમે આગળ
વધે છે જેઓ ઉતાવળે મૃત્યુવાગ કરે છે તેમને જાણે પરનાનાનું,
ચિંતાનું, પાછા પડનાનું કે વિકૃત જીવન ગાળનાનું આવે છે,
એવાઓના દાખના 'ધર્મકથાઓ'માં આપણે જોયા છે આ કુશળ
વૈદ્યો એવી જૂન કરતા નથી સમજાવ્યુંમાં મહેજ જૂન થાય, કોકના
ઉપર જરાક ક્રોધ થઈ જાય તો તેઓ તરત એનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી સાફ
થઈ જાય છે અને આગળ વધે છે એમની આ યથાક્રમ પ્રગતિ
જોઈ ભગવાન મહાવીર પણ મતુષ્ટ થાય છે અને પોતાના સંન્યાસી
નિર્મથોને આ વૈદ્યોના જીવન ઉપરથી ભોધ લેનાનું સૂચવે છે અને
એ શ્રમણનિર્મથો પણ આ ઉપાસકોની પ્રગતિ જોઈ નમ્રપણે વિનંતી
ભગવાનની શિખામણ સ્વીકારે છે લીંગેની દીક્ષા યોગ્ય રીતે પાળનાની
શક્તિ હવે શરીરમાં રહી નથી એવો અનુભવ થાય, એટલે 'સયમધર્મ'
પાળવો શમ્ય હોય ત્યાં સુધી જ શરીર ટકાનાય' એ મોધ સાચે
કરવા તેઓ શરીરનો લોભ ન રાખતા આહાર તદ્દન મધ્યસ્થીને
રવેચ્છાએ મૃત્યુને બેઠે છે અને આ રીતે મરણાત મુધી મૃત્યુકુ
અને મમાધિપરાયણ રહે છે મરણ આનીને ઝડપી જાય એવી દયામણ
ગિચામાં તેઓ રહેતા નથી માગતા માણુમની પ્રતિજ્ઞા એમાં જ
રહેતી છે કે મમય મમજ એ જોતાની મેજ પોતાનું મરણ નહીં
કરે અને તેને અમનમાં મૂકે

પુરાણોના દેવોની જે જૈન શાસ્ત્રોના દેવો પણ તપસ્વાના બીજા
રોય છે કોઈ ઉગ્ર તપસ્વા કરે તો એને એમાંથી ચળાવી નીં

પાડનાનો પ્રયત્ન ન કરે તો એ દેવો શાના? આપણા આ ઉપાસકોને અળાવના માટે પણ દેવો આવ્યા માણસ નિર્મીણની ઇચ્છા રામે, મોક્ષનો પિપાસુ હોય તો દેવોને મન એ અધમાધમ લક્ષણનાગો છે પોતાની માયા રહે દેવો એની આગળ એના પુનના કકડા કરી બનાવે અને એ કકડા રાધીને એના શરીર પર લોહી માસના છાટા ઉડાડે

ઉપામકો ગમે તેટલા નિર્ભય હોય તોય આખરે માણુમ ખરા દીકરાના કકડા જોઈને પણ જે અનાયમાન ન થયો તે પોતાની માતાના વધની ખીજ ખતાવતાવેત સામે થના તૈયાર થયો ખીજે એક શરીરમા સોળ રોગ ઉત્પન્ન કરનાની ખીજ બનાવના અગ્નસ્થ થયો ત્રીજે ધનને કારણે ચોથો સ્ત્રીને કારણે વળી એક જણે અતિમ ધરીએ ક્રોધ જરીને પોતાની સ્ત્રીને શાપ આપ્યો અને થોડુ ક તપ બોધુ પણ જ્યારે ભગવાને કહ્યું કે અતિમ સલેખનાને સ્વીકારીને રહેતા શ્રમણોપાસકે કોઈને સાચુ હોય તો પણ અનિષ્ટ અને અપ્રિય વચનોથી કાઈ કરેડુ ન ઘટે, ત્યારે એણે તરત પ્રાનશ્ચિત્ત કયું

સાધારણ રીતે શિષ્યો ગુરુની કહી વાત કેનજ અદ્વાયી જ ગ્રહણ કરે છે ગુરુનુ મ્હુ સાચુ હોડુ જ જોઈએ એ જાનની આગ્નિક શુદ્ધિ હોવાથી એ વાત સ્વીકારતા એમને મુસ્કેની નથી નાની પરિણામે એમને આવી વસ્તુ દાખના દનીનથી મિદ્ધ કરતા નથી આનડતી પછી સામા પક્ષની દનીન તોડવાની તો વાન જ શી તેથી જ્યારે ગૃહપાત કુડકોમિક ગોશાન પક્ષના એક દેવને નિરુત્તર જરી શક્યો, ત્યારે ભગવાને એના ખાસ વખાણુ મ્યાં

ભગવાન શુદ્ધ તથા મહાવીરના યગમા ખાસ કે પ્રેસ પ્રત્યક્ષ ધર્મોપદેશકો કરતા હોનાનો ઉત્તેજ છે જેમ વેપારીઓ ધન મેળવનાનો પ્રયત્ન કરે રાજ્યો રાજ્ય મેળવનાનો પ્રયત્ન કરે અથવા ગયેડુ રાજ્ય પાછુ મેળવના મથે તેમ તે વખતે વમોપદેશકો અને ધર્મ સંસ્થાપકો શિષ્યો મેળવના આવ્યવના અને ગયેનાએને પાછા ઝતના ઇતેગર રહેતા સદ્વાનપુત્રની વાતોમા સદ્વાનપુત્રને પ્રથમ મખવિપુત્ર

ગોશાનનો શિષ્ય જનાબો છે ત્યાં એક દેવ (આ દેવ સારો લાગે છે) એને ભગવાન મહાવીરને સરણે જવાનું સૂચવે છે ભગવાને એની સાથે મર્યાદા કરતાં જે ચાતુર્યભરી દૃષ્ટીનો મ્હી છે, તે મહાવીરની વા કુશલતા બતાવે છે નિયતિવાદ તમામ પુરુષાર્થને કેમ હશે છે, જનામલરીનો નાશ કેમ કરે છે, એ એમણે ત્યાં દૂર કામા બતાવ્યું છે

આ વાણિયા વેપારીઓ મહાવીર પાસેથી ઉદ્ધારનો રમ્તો મેળવના પછી કૃતઙ્ણતાથી મહાવીરને જે વિશેષણો લખાવે છે તે પણ વૈશ્ય જીવનને અનુરૂપ જ છે મહાવીર મહાગોપ છે, કેમકે સસાર અન્વીષા ભમના જીવોનું તે રક્ષણ કરનાર છે તે મહાસાર્થવાહ પણ છે કેમકે તે જીવોનું ધર્મરૂપ પથ વડે રક્ષણ મ્હી તેમને નિર્ગોષ્ટરૂપ મહાનગરમાં પકોચા નાર છે તે મહાધર્મકંઠી પણ છે, કેમકે સન્માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેના અને અમત્યથી પરાજિત થયેલા જીવોને ધણી સમજૂતી અને બોધ આપીને મસારાનારથી પાર ઉતારનાર છે તે મહાનિર્ગમક છે, કેમકે તે મસારરૂપ મહાસમુદ્રમાં નાશ પામના વિનાશ પામના ફૂળના અને મગધ ખાતા જીવોને ધર્મરૂપ નાન દ્વારા પાગ ઉતારીને નિર્ગોષ્ટને કાઢે પકોચાડનાર છે આ બધા વિશેષણો વૈશ્ય જીવન સાથે અબધ ધરાવે છે મહાવીરના ધર્મોપદેશની મિલ્લ આ વિશેષણો મારતે વિશેષ રીતે વ્યક્ત થાય છે આના શ્રદ્ધાવાન ગૃહપતિઓ પોતાની સ્ત્રીઓને પણ એટલી જ છૂટ આપે છે ભગવાન મહાવીરનો ઉપદેશ ગમે બીજા રે તરત પોતાની પત્નીઓને એ જ ઉપદેશ રમનત્ર રીતે સાબળવા મોકલી દે છે જેથી તેઓ જે કાર્ત્ત દીક્ષા લેવી હોય તે સ્વેચ્છાએ લે અને જના પોતાની મર્યાદા વડે ત્યાં વામી જાય

આના મુલ તાનાવગ્ણુમાં ગૃહસ્થ ઉપામકોએ કેવા કેવા નતો લેવા જોઈએ, ઈ મીતે જીવ આગવું જોઈએ, જોછામાં જોછા ધર્મનો કેવો ભાગ એમણે પાળવો જ જોઈએ, અને કઈ ઢમે

આગળ વધવાથી સંપૂર્ણ ધર્મનું પાલન થઈ શકે, તે બધું આ નોંધસંગ્રહમાં બતાવવામાં આવ્યું છે.

જૈન ધર્મ જેવો ઉત્કટ ધર્મ—મોક્ષધર્મ—એકાએક આચરણ માં ન જ મુકાય, એટલે એની સૌમ્ય આવૃત્તિઓ તૈયાર કર્યાં પિતા આવે જ નહિ તેથી શિષ્યોને ચડાવવામાં અત્યંત કુશળ એના માનસશાસ્ત્રી મહાવીરે તેમને ચડવાના માર્ગ અને ક્રમ મુદ્દર રીતે ગોઠવી આપ્યા છે.

જ્ઞાનમાત્ર સાપેક્ષ છે, માણુસનો અનુભવ એકાગ્રી હોય છે, એમ કહેનાર જૈન ધર્મ કોઈ પણ સપ્રત્યાયનો આત્મતિક વિરોધ તો ન જ કરી શકે તત્ત્વજ્ઞાનનું રત્ન અનેક પાસાઓવાળું છે લોકો અકેક પાસાનો આગ્રહ રાખી બીજા પાસાઓની નિંદા કરે છે ખરું જોતા દરેક પાસાને જુદી જુદી માણુસેથી જોઈએ ત્યારે જ સમગ્ર રત્નનો કંઈક ખ્યાલ આવી શકે. જૈન ધર્મને જેમ આપણે અને કાન્તવાદ કહીએ ત્રીએ તેમ એને સમન્વયવાદ પણ કહી શકીએ. દૃષ્ટિસમન્વય અને તાત્ત્વિક ભેદોની એકસાકયતા એ જ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રધાન સૂર છે આ અર્થમાં ન્યારે પરપાખડની પ્રસંશા કરવાનો નિષેધ કર્યો છે^૧, ત્યારે એનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે, એક વાર તાવીને તપાસીને એક માર્ગ ગ્રહણ કર્યો, એટલે રોજ રોજ નવા નવાના લોભમાં નવા નવા માર્ગો સ્વીકાર કરવા બેઠવું નહિ અન્ય સપ્રદાયોમાં રહીને પણ માણુસ મોક્ષ મેળવી શકે છે એવી જૈન વૃત્તિ નીચલા શાસ્ત્રવાક્યમાં સુદર રીતે આવી ગયેલી છે.

સેયવરો ય આસવરો મ બુદ્ધો ધા તદ્દ ય અન્નો ધા ।

સમમાવમાવિગપ્પા લહ્હ મુક્કવ ન સદેહો ॥

‘શ્વેતાળર હોય, દિગળર હોય, બાદ્ હોય કે અન્ય કોઈ હોય પણ જોનો આત્મા સમભાવથી વામિત છે તે મોક્ષ મેળવે છે એમાં સંદેહ નથી.’

ઇતિહાસમશોધકોને આ પ્રાચીન વાર્તાઓમાથી જૂના કાળની સામાજિક સ્થિતિ વિષે કેટલીક માહિતી અવસ્ય મળી શકે છે. ગૃહ-પતિ મહાસગરની પત્ની રેવતી "અમાઘાત" નો ઘોષ થયા પછી પણ રાજા બે બે ગાયના વાછરડા મારીને ખાવા માગે છે; ગૃહપતિઓ માના કે ઓના વધના પ્રમાણમાં પોતાના પુત્રોના વધ વિષે ઓછી અમર્યતા રાખે છે, પત્ની પોતાની શોકપને વિપ્રયોગ કરવાની પણ નૈયારી રાખે છે. આવી આવી કેટલીયે ખીનાઓ સામાજિક ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ બેગી ફગી શકાય.

પહેલી જ વાર્તામાં ગૃહપતિ આનંદ રહેણીકરણીમાં જે મંયમના નિયમો લે છે, તે હિપરથી પણ અમૂઢ અને સમર્થ ગૃહસ્થાશ્રમાઓ થુ ખાતા થુ ખીના ઇત્યાદિ કેટલીયે માહિતી આપી જાય છે. એ ગૃહપતિએ પોતાની ઇચ્છાઓને મર્યાદિત કરવામાં પણ પોતાનું રમિયાપણુ છોડ્યું છે એમ લાગતું નથી સારામાં મારી એક વસ્તુ રાખીને બાકીની વસ્તુ એણે છોડી દીધી છે. પોતપોતાના સપ્રદાયમાં સિધ્ધોને ખેંચવાની અમર્યાબા જ્યારે માણુઓમાં આવે છે, ત્યારે એની સામે બચાવ તરીકે બિજા ધર્મીઓનું દુ માભગીય નહિ, એમનો સહાર કરીય નહિ, એમને આશ્રય કે મદદ આપીય નહિ, એના વચનોર લેવા પડે તો તેમાં આશ્ચર્ય થુ! કોનવર્મન, તખલીષ, વટલામણુ વગેરેનો આશ્રય લઈ પોતાના અપ્રદાયની મંખ્યા વધારવાના આ દિવસોમાં હિપરના વચનો ફરી જનગૃહ શાય તો નવાઈ નથી. ઇશ્યામનો શ્રીકાર ક્યાં પછી બે કોઈ પાછો જાય તો એને મગમાર કવો-પચગનો વગમાર વરસાવી મારી નાખવો એવો નિયમ કેટલાક મુસલમાનોએ ક્યાં હતો જ ને!

ગાળના દયાણુથી, ન્યાન જેવા અમૂહના દયાણુથી, દેવતાએ બનાવેલી શીડની જગરજગતીથી, યુરુના આગ્રહથી અથવા આહ્વાનિકા મેજાવવાની મુઝેલીરૂપ જંગલમાં મપડાયા હોઈએ ત્યારે ધર્મીનતર

કરવાની મુસીબત આવી પડે છે; કાંઈ નહિ તો અન્ય ધર્મોનું .
સારુંસારું તો બોલવું જ પડે છે, તથા અન્યધર્મીઓને નમવું જ
પડે છે. એવા પ્રસંગો સંપ્રદાયનિષ્ઠાના અપવાદરૂપ ગણીને^૧ શાસ્ત્ર-
કારોએ સ્વધર્મીઓની આધ્યાત્મિક શક્તિ વધારી નથી, તેમના
આત્માને ચડાવ્યો નથી અને પોતાના સંઘને મજબૂત પણ કર્યો
નથી. એમાં કેવળ નબળા લોકોને રક્ષણ આપ્યું છે.

ઉપાસકો બ્યારે જીવનવ્યવહારમાંથી નિવૃત્ત થાય છે, ત્યારે
લોકો સાથેનો એમનો સંબંધ ઓછો થઈ જાય છે. આત્મોન્નતિ
માટેનું મોટામાં મોટું વાતાવરણ તેઓ ખોઈ બેસે છે. બિદ્યા
દેનાર અને ઉપદેશ સાંભળવા આવનાર લોકો ઉપરાંત અન્ય સમાજ
સાથેનો એમનો સંબંધ તૂટી જાય છે. પિંડપાત જેટલી જ સામાન્ય
સેવા લેવી, અને આવે તેને શાસ્ત્ર પ્રમાણે ઉપદેશ સભળાવવો,
આટલું સંકુચિત જીવન થવાથી સમાજસેવાનું વિશાળ ક્ષેત્ર એમને
માટે બંધ થઈ જાય છે. હંમેશાં જેમની સાથે રહેવું પડે છે એવા
ખીજા બાવાઓ સાથે શાસ્ત્રચર્ચા અને રહેણીકરણીના કર્મકાંડોની
ચર્ચા એટલા જ રસના વિષયો એમને માટે બાકી રહે છે.
તેથી સાધુઓનું જીવન જેટલું બ્યાપક અને ભવ્ય થવું જોઈએ
તેટલું નથી દેખાતું. તપ કરીને કાયા શુષ્ક, કૃશ અને હાડપિંજર
જેવી કરી નાખવી એ જ મોટું જીવણ મનાય છે. એના જ
જ્યાં ત્યાં વખાણ આવે છે. જો ઉપાસકોએ અને શ્રાવકોએ
ધાર્મિક ઇતિહાસ લખ્યો હોત તો આ વર્ણનોમાં કાંઈક નવું જ
તત્ત્વ આવત. આર્જનની સ્થિતિ એ છે કે મૂળ ધર્મસંસ્થાપક અને
એના નિકટવર્તી શિષ્યો, એ બધાના ગયા પછી બસો ત્રણસો વર્ષો
બાદ જૂની વાતો સભારી સંભારીને સાધુઓએ આ બધું લખેલું
છે. એટલું પણ એમણે કર્યું એ મનુષ્યમાન ઉપર એમનો
મહાન ઉપકાર છે.

ઉપાસકોની અવરથામા મૃહગ્ધાશ્રમી શ્રાવકોએ કઈ જાતનો ધર્મ પાળવો જોઈએ, એમની પાસે ઓછામાં ઓછા કેવા આચારની અપેક્ષા રખાય છે એનો અગુવિનિર્દેશ કરવાનો આ અગતો ઉદ્દેશ દેખાય છે. ભગવાન મહાતીરના મમયમા જે ઉપામકોએ એના ધર્મનું પાનન કર્યું, તેમના દાખનાઓ આ અગમા એકત્ર કરેલા છે. ઉપામક આનંદનું ધર્મજીવન પ્રથમ દાખતા તરીકે આપીને એણે જે જાતનો મયમ કર્યો અને જોટલો કર્યો તે જાતનો અતે તેટલો જ ઉપાસકોએ કરવો જોઈએ એમ કહેવાનો હેતુ ન હોઈ શકે. ઉપામક આનંદ રીકગિક ન્વાદિયો દેખાય છે એટલે ધ્વજાવિધિ પરિણામ નક્કી કરવામા તેણે સારામા મારી વસ્તુઓ જ ઉપભોગ પરિભોગ માટે રાખેલી જણાય છે. પણ એણે મયમધર્મની શરૂઆત કરી એટલું એને માટે બહુ હલુ. ચૌદ પદર વર્ષ આ રીતે ગાળ્યા પછી એને વાનપ્રથ લેવાનું સૂઝ્યું અને અંતે એણે મારણાતિક મલેખના કરી છે. છતાં ભગવાને પ્રથમથી જ એને વિરે કહી ગમ્યું છે કે એનો મયમ પ્રનજિત થયા જોટલી કાટિએ પહોચવાનો નથી ઉપામક અજીનત કે શિક્ષાનતનું પાનન કરે તોયે અતે તે રથૂન મન જ છે. એથી મામાનિક મહાચાર જળનાય; એ મોક્ષ સુધી સમ્પન્ન ન જાય.

વૈદિક ધર્મની ચાતુર્વર્ણની કલ્પનામા પણ માણસ પોતાની ચોખ્ખતા પ્રમાણે આચારધર્મ પાળતો રહે એટલો જ ભાવ છે. જીવનની પ્રગતિ માટે તો આશ્રમધર્મ કલ્પેવો છે જૈનધર્મ પ્રમાણે મામાનિક ધર્મ અને મોક્ષધર્મ એ બે જુદા છે. નિર્વાણ એ બન્નેનો ઉદ્દેશ છે ખરો, પણ સમાજમાથી મુક્ત થયા વગર માણસ સુદ્ધ મધર્મનું પાનન ન જ કરી શકે એવી રિથતિ હોવાથી, જે માધુ વેપધારી યાય છે એ જ મુક્ત થઈ શકે, એવી કલ્પના પાછાવી ડીમી થઈ છે.

ધાર્મિક ઉન્નતિ તો માનસિક સ્થિતિ અને હૃદયની તૈયારી ઉપર આધાર રાખે છે; છતાં ન્યાં અગ્નિ છે અને સંધ ચલાવવા છે ત્યાં બાહ્ય નિયમો કરવા પડે છે. બાહ્ય નિયમો માટે આગ્રહ રાખવો સહેલો હોય છે એટલે એનું મહત્ત્વ વધતું જાય છે; અને સમાજ પણ એ જ વસ્તુ પસંદ કરે છે. આંતરિક તૈયારીનું માપ બહારથી શી રીતે કઢાય? પરંતુ મોક્ષ માટે કેવલ બાહ્ય પાત્રનથી આવતી અસંખ્ય અથવા સંતોષ પ્રગતિને અટકાવનારાં નીવડે છે. તેથી સ્થૂળ પાત્રનને સામાજિક ધર્મ તરીકે જ ઓળખવું જોઈએ.

આર્ય સંસ્કૃતિની બધી જ શાખાઓમાં અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, ક્ષત્ર્યય્ય અને અપરિગ્રહ એ પાંચ જાતના સંયમો ઓછાવતા પ્રમાણમાં અને સુદ્ધમત્તે સાથે મહત્ત્વના ગણાયા છે. સમાજમાં રહેવું તે દ્રોહ વગર રહેવું જોઈએ; ન્યાં દ્રોહ ટાળી ન શકાય ત્યાં ઓછામાં ઓછા દ્રોહથી જીવન ચલાવવાની ઉત્કટ ઇતેન્દ્રી હોવી જ જોઈએ. મનુસ્મૃતિમાં બ્રાહ્મણધર્મ વિષે બોધતાં ગૃહસ્થધર્મનું એ જ લક્ષણ આપેલું છે :—

અદ્રોહેૈ૧૧ ભૂતાનામ્

અલ્પદ્રોહે૧૧ વા પુનઃ ।

૯૭

યા યત્તિઃ તાં સમાસ્થાય . . .

વિપ્રો જીવેદ્ અનાપદિ ॥

ગૃહસ્થજીવન એટલે કે સામાન્ય મનુષ્યજીવન હિંસા અને દ્રોહ વગર ચાલતું જ નથી. પણ દ્રોહ અને હિંસામય જીવનમાં કૃતાર્થતા નથી. માણસે જોયું અને શોધી કાઢ્યું કે હિંસા જેટલી ઓછી કરાય તેટલું જીવન પવિત્ર અને કૃતાર્થ થાય છે. જીવનનો પ્રવાહ વિકૃત કર્યો વગર હિંસાની માત્રા જીવનમાંથી દહાડે દહાડે કેમ ઘટાડાય એની શોધ અખંડ ચાલતી જોઈએ. કુદરતમાં તો હિંસા અખંડ ચાલી રહી છે. જીવો જીવસ્ય જીવનમ્ એ ન્યાય ત્યાં અનાદિ કાળથી

ચાવતો આવ્યો છે. પરંતુ માણસે એમાંથી અહિંસાનો સિદ્ધાંત તારવી કાઢ્યો અને પ્રકૃતિધર્મમાંથી બગરી જઈ મોક્ષના આદર્શ સુધી પહોંચાડવાનો રસ્તો નક્કી કર્યો. માણસે જોયું કે જેટલા જીવો જન્મ્યા છે તે બધાને જીવવાનું એટલે કે ઉપભોગ-પરિભોગ કરવાનું હોય જ છે. એક માણસ પોતાની જરૂરિયાત કરતાં ઉપભોગ પરિભોગ માટે વધારે વસ્તુઓ વાપરે તો તેટલા પ્રમાણમાં ખીજી જીવો માટે જીવનનો પેદા થવાનો જ. સર્વ જીવોનું હિત જોનારે પોતાના મોજશોખ તો છોડવા જ જોઈએ, પરંતુ પોતાની હાજતો પણ ઓછામાં ઓછી કરવી જોઈએ. આત્મવિકાસની દૃષ્ટિએ આ સયમધર્મ સરખો જ ઉપકારક હોવાથી એને જ જીવનમાં પ્રધાનપદ આપવું જોઈએ.

આધુનિક સમાજવાદ રાજદારી સામર્થ્ય વડે જે પરિસ્થિતિ બહારથી ઉત્પન્ન કરવા માગે છે, તે જ પરિસ્થિતિ ધર્મની મદદથી જૂના લોકો કેળવણી દ્વારા આ આંતરિક જીવન માટે સાધવા મથતા હતા. રાજદારી માર્ગ બાજુ નિયમનનો હોઈ અતે દમાણનો એટલે કે હિંમનો છે. ધર્મનો રસ્તો કેળવણી દ્વારા આંતરિક નિયમનનો હોઈ અહિંસાનો છે. અતે એ જ સાધવાનો છે. એ જ જીવનનું પરમ રાજ્ય છે. એ રાજ્ય સમાજમાં ચાલવું કરવા માટે કથા, વાતો દાખલા, દલીલ, ઇતિહાસ, ઉદાહરણ જે દાખમાં આવે તે ધર્મકારો વાપરતા આવ્યા છે, અને આંતરિક નિયમન કઈ રીતે કરાય એનો રસ્તો બતાવતા આવ્યા છે.

આજની દુનિયાનો બાહ્ય આમર્થ્યનો મોહ બિતરી ગયા પછી, કાયદાકાનૂન અને રાજદારી મત્તાની બધી સુક્તિઓ અજમાવી જોઈ એમની અપૂર્ણતા જોયા પછી, તે ફરી ધર્મને એટલે કે કેળવણીને રસ્તે જ આવવાની છે. ત્યાં સુધીમાં ધર્મે પોતાની જૂની કાંચળા ઉતારી નાખી, મત્તા અને બાજુ નિયમ સાથેનો મેલો સહકાર છોડી દેવો પડશે, તથા શુદ્ધ કેળવણીને માર્ગે પોતાનું સરકરણ કરી લેવું પડશે.

શાસ્ત્રીય પરિભાષા અને સૂક્ષ્મ મતભેદની ઝીણવટ બાજુએ રાખતાં સદાચારી ગૃહસ્થધર્મી ઉપાસકે પાળવાના નિયમો નીચે પ્રમાણે જણાવ્ય છે. આ નિયમો પાછળ સાંપ્રદાયિક આગ્રહ બહુ નથી. ધર્મનો આગ્રહ ન હોય એવો સુવ્યવસ્થિત સમાજ પણ પ્રજના કલ્યાણને અર્થે આવા જ નિયમો ધરે.

(૧) સત્યાચરણ — આના ઉપર સમાજનો બધો આધાર રહેલો છે. જે સત્યને ચોરે છે તે બધું ચોરે છે. સત્યેન ધાર્યે તે પૃથ્વી । માટે માણસ અસત્ય ન બોલે. પણ પામર માણસ કેક વખતે સત્ય બોલવાની હિંમત ન કરે એટલે ઓછામા ઓછા નીચવા નિયમો તો પાળે જ :-

કોઈના ઉપર વગર વિચાર્યે આળ ન મૂકે, કોઈની શુભ વાત પ્રકાશિત ન કરે, સ્ત્રીરહસ્યની વાતો ન બોલે, ખોટી સલાહ ન આપે, અને ખોટા લેખ પણ ન કરે.

કન્યાની લેણદેણમાં, ઠોર દાખરની લેણદેણમાં, વાડીવણકાની લેણદેણમાં ખોટી વાત કહેવાની લાક્ષ્ય ખૂબ હોય છે, તે આગ્રહપૂર્વક રાખવી.

કોઈની યાપણ ન ઓળવવી.

ખોટી સાક્ષી ન આપવી.

(૨) અસ્તેય — કોઈએ ન આપેલું લેવું એ તો ચોરી જ છે પણ પામર માણસ લોભને ખાળી નથી શકતો એટલા માટે બીજી પણ કેટલીક ખાસ ચેતવણી એને આપી છે :-

ચોરી ન કરવી, ચોરીનો માત્ર ન રાખવો, ચોરી કરવા કોઈને પ્રેરણા ન કરવી, ખોટાં તોલ-માપ ન રાખવાં કે ન વાપરવાં, સેજબેજ કરીને કે બનાવટી વસ્તુને મૂળની જગ્યાએ બનાવી વહેવાર ન કરવો, અને રાજ્યે પ્રજાહિત ખાતર અમુક વસ્તુ રાજ્ય બહાર ન જાય અથવા રાજ્યમાં ન આવે એવો પ્રતિબંધ કર્યો હોય, તોડવો નહિ.

(૩) અહિંસા — અહિંસા એ જ જીવનની માર્ગકતા છે જાના માણુએ દેહધારણ માટે પણ યોડી ધગી હિંસા કરી વગર છૂટકો નથી આ હિંસા જોટી ગળી નખત તેની ટાળવી રહી હૃદયમાં અહિંમાતૃત્તિ જાગે એટલે હિંસા ટાળવાના જોટના ઉપાયો જડે તેના માણુમ શોધતો ગડેવાનો માણુસ આપણુ તો ડાર્ક મને ન જ કરે —

કોઈનો નથ ન ધરે કોઈને મારે નહિ, માત્રહેદ ન કરે, ગળ ઉપગત જાર ન મૂકે મામ ન ધરાવે, તેમજ કોઈનું ખાનપાન બંધ ન રે

(૪) સ્વત્વર્થ — નિકારમાત્રમાથી મુક્ત રહેવા માણુસે મથવુ જોઈએ ગૃહસ્થાશ્રમીએ પણ સ્વત્વર્થ તરફ જવાનો પ્રયત્ન રાખવો જ જોઈએ પ્રાકૃત અમાજના લોકો આપ્તુ માયવે તો પણ બહુ થયું —

પોતાની સ્ત્રીથી જ મતોત માને, કુમારી કે વિધવાનો અભર્ગ ન રે, વેરરાગમન ન કરે, મીઝ સ્ત્રીઓ સાથે પણ દૂગારચેષ્ટા ન કરે, પોતાની સ્ત્રી મિવાન કોઈનો પણ નિર્ગી સ્પર્શ ન કરે, કે તેમના તરફ વિદારી આખે ન જુએ

સુમુખ માણુએ મનને માયતવા માટે ખીમના વિવાહો પ્રવાની જગમમાથી પણ મુક્ત જ રહેવું અને પોતાના વૈવાહિક જીવનમાં પણ મામભોગમાં તીવ્ર અભિનાય નહિ કરવો

દરરોજ ન જાને તો મહિનામાં ચાગ દિવસ (૮,૧૪,૧૫,૩૦) આખો નખત ઉપવાસ ગવો, આન, વિનેપત, મધ, માસ્ય, અને અન્યાર ઝોડી દેવા દાજ કે માની પથાગીએ ગડીને અથવા વીરામન વગેરે આમતો પર ગડીને ધર્મનું ચિંતન કરવું તથા અર્વ નિઘ પ્રતિઓનો ત્યાગ કરવો

(૫) અસંગિમદ — ગૃહસ્થાશ્રમીના મુખ્ય આકર્ષણો એ કનક અને મના જન્નેનો મપૂર્ણ ત્યાગ છટ કોત તોયે મામાન્ય માણુમની હિંમત ન ચાને તેથી માણુએ ઝોજામાં ઝોધુ આપણું તો કરવું જ જોઈએ —

પોતાના ખાનપાન ઉપર અંકુશ રાખવો, એટલા પાથરવા તથા કપડાંલતાંની બાબતમાં આકરી મર્યાદા બાધી દેવી, ધર્માંધર્મનો વિચાર કરીને જ ધર્મો પસંદ કરવો, સંપત્તિ આદિના સંગ્રહ માટે પણ પરિમાણ નક્કી કરવું, જેટલી સાદાઈ જીવનમાં દાખલ કરાય તેટલી કરવી, ભોગસેવન, ધર્મો, સુમાફરી, ઇત્યાદિ પ્રવૃત્તિઓ એવી કરવા તરફ વલણ રાખી ક્યાંક એની મર્યાદા સ્પષ્ટપણે બાધી રાખવી. એક અંગ્રેજ લેખક કહે છે તેમ Nothing relieves and ventilates the mind like resolution અહીં resolution એટલે પ્રતિ સમજવું.

આપણું મન હંમેશાં ગિચર અને વિવેકી નથી હોતું, તેથી દરેક પ્રયોજન વખતે વિચાર કરવા બેસવા કરતાં શાંત સમયે સમગ્ર વિચાર કરી કેટલાંક પ્રતો લઈ રાખ્યાં હોય, તો મનને સ્વાભાવિક મજબૂતી મળે છે અને શાન્તિ રહે છે. માનામક શક્તિનો સંગ્રહ કરવાનો આ ઉત્તમ ઉપાય છે.

પ્રતો લીધા બાદ પણ તેમનું સ્મરણ તાબું રાખવું જોઈએ; અને એ બધું આત્માનો અનાતમા ઉપર વિજય સાધવા માટે છે એ ધ્યાનમાં રહે એટલા ખાતર, માણસે રોજ અર્ધો પોણો કલાક શાન્ત બેસીને સમભાવ કેળવવો જોઈએ; કે જોથી વિકારો શમી જાય અને બધા જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ બંધાય.

આ મૈત્રીભાવ અથવા સમભાવ કેવળ મનમાં રહે તો તેની કિંમત કેટલી? માણસને પોતાની ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત કરતાં વધારે રાખવાનો હક્ક જ નથી; એવી સ્થિતિમાં માણસ પરિગ્રહ રાખે જ, તો એણે એવી વસ્તુનો ઉપયોગપરિયોગ, ઇષ્ટમિત્રોને સાથે રાખીને અને જે ઇષ્ટામત્ર નથી એવા અનિષ્ટિઓનો પણ ભાગ રાખીને પછી જ કરવો; જોથી સંપત્તિ શાપરૂપ ન નીવડે અને પ્રજામાં અસુખ ન ફેલાય. માણસ પાસે શક્તિ છે એટલા ખાતર માણસ ગમે તેટલો ઉપયોગ કરે એ જોયે જોઈએ, તેમ સાધન મુજબ છે એટલા ખાતર

(૨) અહિંસા — અહિંસા એ જ જીવનની માર્ગ તા છે જતા માણુમને દેહધારણ માટે પણ થોડી ધગી કિંમત આપી નગર છૂટકો નથી આ હિંસા જેવી ટાળી ના તોની ટાળી રહી હૃદયમાં અહિંસાવૃત્તિ જાગે એવે હિંસા ટાળનાના જેટલા ઉપાયો જડે તેના માણુમ શોધતો રહેનાનો માણુમ આપણુ તો ખર્ચ ખોન જ કરે —

કોઈનો પંથ ન રે કોઈને બાંધે નહિ, ગાતરે ન શ્રે
ગત ઉપગત ભાર ન મૂકે ભન ન શ્રાવે તેમજ કોઈનું ખાનપાન
પંથ ન શ્રે

(૪) અન્યથા — નગરમાત્રમાથી મુખ્ય રહેલા માણુમે મથકુ જોઈએ ગૃહસ્થાશ્રમીએ પણ અન્યથા નગર જનાનો પ્રસન્ન રાખવો જ જોઈએ પ્રાકૃત અમાજના લોકો આપણુ માયવે તો પણ બહુ થયું —

પોતાની સ્ત્રીથી જ મતોડ માને, મુઠાગી કે વિધવાનો મમગં
ન રે વેસાગમન ન કરે, સ્ત્રીજ સ્ત્રીઓ સાથે પણ મુગારચેષ્ટા ન
કરે, પોતાની સ્ત્રી મિત્રાન કોઈનો પણ મિત્રી સ્પર્શ ન કરે, કે
તેમના તરફ વિત્રી આંખે ન જુએ

મુમુક્ષુ માણુમે મનને સાચવવા માટે મીઠાના વિવાહો કરવાની
જાગમાથી પણ મુખ્ય ન રહેતું અને પોતાના વૈવાહિક જીવનમાં
પણ અમલોગમાં તીવ્ર અભિનાન નહિ કરવો

હરેજ ન બંને તો મહિનામાં ચાર દિવસ (૮,૧૪,૧૫ ૩૦)
આમો નખત ઉપરામ રવો, આન વિરોધન મધ, માત્ય, અને
અન્યાર ઠોડી રેલા દાન કે મળી પધારીએ રહીને અથવા વીરાસન
વગેરે આમના પર રહાને ધર્મનું ચિંતન કરવું તથા મર્વ નિષ્ઠ
પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ રવો

(૫) અપગ્રિહ — ગૃહસ્થાશ્રમીના મુખ્ય આકર્ષણો એ કનક
અને મળા જન્મેનો મપૂર્ણ ત્યાગ છટ કોન તોયે આમાન્ય માણુમની
કિમત ન ચાને તેથી માણુમે ઓછામાં ઓછું આપણુ તો કરવું
જ જોઈએ —

પોતાના ખાનપાન ઉપર અંકુશ રાખવો, - એટલા પાથરવા તથા કપડાંતનાંની બાબતમાં આકરી મર્યાદા બાંધી દેવી, ધર્માધર્મનો વિચાર કરીને જ ધંધો પસંદ કરવો, સંપત્તિ આદિના સંગ્રહ માટે પણ પરિમાણ નક્કી કરવું, જેટલી સાદાઈ જીવનમાં દાખલ કરાય તેટલી કરવી, બોગસેવન, ધંધો, મુસાફરી, ઇત્યાદિ પ્રવૃત્તિઓ ઓછી કરવા તરફ વલણ રાખી ક્યાંક એની મર્યાદા રખટપણે બાંધી રાખવી. એક અંગ્રેજ લેખક કહે છે તેમ Nothing relieves and ventilates the mind like resolution. અહીં resolution એટલે યત્ન સમજવું.

આપણું મન હંમેશા રિચર અને વિવેકી નથી હોતું; તેથી દરેક પ્રસોબન વખતે વિચાર કરવા બેસવા કરતાં શાંત સમયે સમગ્ર વિચાર કરી કેટલાંક યતો લઈ રાખ્યાં હોય, તો મનને સ્વાભાવિક મજબૂતી મળે છે અને શાન્તિ રહે છે. માનાસિક શક્તિનો સંગ્રહ કરવાનો આ ઉત્તમ ઉપાય છે.

યતો લીધા બાદ પણ તેમનું સ્મરણ તાબતું રાખવું જોઈએ; અને એ બધું આત્માનો અનાત્મા ઉપર વિજય સાધવા માટે છે એ ધ્યાનમાં રહે એટલા ખાતર, માણસે રોજ અર્ધો પોણો કલાક શાન્ત બેસીને સમભાવ કેળવવો જોઈએ; કે જેથી વિકારો સમી જાય અને બધા છવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ બંધાય.

આ મૈત્રીભાવ અથવા સમભાવ કેવળ મનમાં રહે તો તેની કિંમત કેટલી? માણસને પોતાની ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત કરતાં વધારે રાખવાનો હક જ નથી; એવી સ્થિતિમાં માણસ પરિગ્રહ રાખે જ, તો એણે એવી વસ્તુનો ઉપભોગપરિભોગ, ઇષ્ટમિત્રોને સાથે રાખીને અને જે ઇષ્ટામત્ર નથી એવા અતિથિઓનો પણ ભાગ રાખીને પછી જ કરવો; જેથી સંપત્તિ સાપક્ષ ન નીવડે અને પ્રજ્ઞમાં અસૂચા ન ફેલાય. માણસ પાસે શક્તિ છે એટલા ખાતર માણસ ગમે તેટલો ઉપભોગ કરે એ જોમ ખોટું છે, તેમ સાધન સંગવડ છે એટલા ખાતર

લોભ મરીને માણસ બેની, વેપાર, વાણિજ્ય વ્યાજવદ્ધ ઇત્યાદિ ધધાઓ
પણ હદ બહાર વધારે, એ ખોટું છે નહિ તો બીજાઓ જે આવી
પ્રવૃત્તિના મરખા જ હકકાર છે, પણ અત્ય માધનેત્રી લીલે હરીશર્મ
મરવા અમમર્થ છે, તેમને અન્યાય થાય, તેમની હિમા થાય સેવા
લેના કે સ્વાધની દ્રષ્ટિએ એવા મરતા માણસે સિદ્ધાન્ત પરિમાણ બાધવું
જોઈએ અને આગળ જતા તે ઓછું પણ કરવું જોઈએ આમા
મુશ્કિલપણ કેળવણી એવી બીક કેળવાય રાખે પણ તે મિથ્યા છે
સ્વાર્થ, લોભ, દ્રોહ, અધિકાર અને સત્તાનો વિસ્તાર મ્યેં કોઈને
લાભ નથી એમનો મકેસ થવો જ જોઈએ નિરપેક્ષ સેવા,
પ્રેમ અહિમા હવેનો વિકાસ અને સ્થાણચિત્તને કોઈ મર્યાદા
સૂચવતું નથી

કેળવાય મ્યેં એવા છે કે જે અનિષ્ટ કે સદોષ હોય તોય ચી
વગર છૂટકો નથી એના મ્યેં પોતે પોતા પૂરના જ ક્યાં હોય તો
એના પર સ્વાભાવિક અકેશ રહે છે પણ એનો એમ્વાર ધવો
બનાવી દોરો કે પછી મયમ ગખવો અચકચ થઈ જાય છે, હિસા
ધવવાને બે ને રાધતી જ જાય છે એવા મ્યેં ધધા તરીકે ન કરવા
એમા જ સમાવિષ્ટ અને આત્મિક કન્યાણુ રહેવા છે

જેમા મોટા પાયાપર અગ્નિપ્રોગ મરવો પડે, જ ગયો બાગવા
પડે, રમવાની કે શાખાની વસ્તુઓ તૈયાર કરવા માટે પ્રાણીઓનો
વધ મરવો પડે, કે એવા વધને ઉત્તેજન આપવું પડે, હિસ પ્રાણીઓ,
વિદા મર તરુ જેવી ધાનક વસ્તુઓનો વેપાર, માણસાઈને ન
છાજે એવો દામદમીએનો વેપાર, વગેરે બધું પ્રથમથી જ ત્યા ત્ય
ગણવું જોઈએ આવા નિયમોમા એક જ વસ્તુ ધ્યાનમા રાખવાની
છે અને તે એ કે આપણું જ્ઞાન વગેરે તેમ નિયમોમા ફેરફાર થવો
જોઈએ નહિ તો કદ તો ન ખનાય પણ અસંખ્ય હવેને ઉકાળી
તૈયાર મરવા રેશમના વસ્ત્રો મદિરમા વપરાય એવો હાથ્યાપદ
પ્રખર થઈ જવાનો

દાખના તરીકે ગાડા વગેરે ચલાવવાનો કરેલો નિષેધ અને બોય કાઢવી પડે તેવો ધધો ન કરનાની સૂચના સ્વીકારાય તેના નથી. કેમકે અનાજ ખાઈએ છીએ એટલે ખેતી કર્યે જ છૂટકો. પોતે કમીએ અથવા બીજા પાસેથી કરાવીએ એ સરખું જ છે. ગાડા ન ચાલે તો બળદનું અર્થ ખેડૂતને ન પોસાય. ઘાણી કાપા વગેરે ચનાવનાના ધધાનું, પણ તેમ જ. જળાશયોમાં મચ્છર થાય અથવા પાણી નરક જેવું ગંધાવા લાગે ત્યારે આરોગ્ય ખાતર તે પૂરના જ પડે અને એ કામ ધધાદાર લોકો પાસેથી પણ કરાવવું પડે.

નતો એ ડાઈ પીનચ કાઢના નિયમો નથી કે વકીનની પેઠે તેમનો અર્થ કરવામાં જ બધી ભુદ્ધિ વાપરીએ યાવચ્છકચ મૂળ નતોનું પાલન કરવાની દૃષ્ટિએ આ બધા પ્રતોની વિગત ઉત્પન્ન થઈ છે. એટલે મૂળ પ્રતોનો ઉદ્દેશ સધાય એવી રીતે વિગતોમાં ધર્મજોએ ફેરફાર કરવો જ જોઈએ. નહિ તો આપણી જડતા ધર્મમાં પેસી જવાની.

પ્રતો લીધા પછી એમને બાધક એવું વાતાવરણ ન જ રાખવું જોઈએ.

કામોત્તેજક વાતો કરવી, ભાડની પેઠે શરીરના ચાળા કરવા, બકબકાટ કરવો, મન વચન કાપાતો દુષ્ટ પ્રયોગ કરવો, ઋતિ કાયમ ન રાખવી, કરવાના ધર્મ કામો અવ્યવસ્થિત રીતે અથવા શ્રદ્ધા-વિરહિત થઈને કરવા, નતોનો શબ્દાર્થ પાળીને તેમનો ઉદ્દેશ નષ્ટ જન એમ કરવું, — એ બધું ટાળવું જોઈએ. દાન કરતી વખતે, દાનનો ઢોગ ન કરવો, દાન ન દેવાની દાનતથી પોતાની વસ્તુ પારકાની છે એમ ન બતાવવું, હરીદારની દાનત રાખીને દાન ન આપવું, — એવી સૂચનાઓ તો ધ્યાનમાં રાખવી જ જોઈએ.

તે વસ્તુ આપણે ન કરીએ તે બીજા પાસેથી, નોકર ચાકર મારફતે પણ ન કરાવીએ એ નિયમ તો સડેજે આવી

સ પ્રદાન પરત્વે જે નતો ખાસ છે. પોતાના મ પ્રદાયના માધુ-
સ તેને આદરપૂર્ક સહાય કરવી એ તો યથાયોગ્ય છે જ. પરંતુ
બિન્નવર્મીઓની સેવા કરવામા કરો વાતો ન હોવો જોઈએ બેનક
અહિ સાવર્મની પ્રતિષ્ઠા એમા રહેવી છે કે બિન્નધર્મીઓ પર પોતાના
ધર્મની ઉદારતા, અને સહિષ્ણુતાની છાપ પડવી જ જોઈએ; અને
પોતાના ધર્મનું એટલે વાદ દ્વારા નહિ પણ આપણી આર્થવૃત્તિ દ્વારા
સિદ્ધ થવું જોઈએ

પણ કેવળ સજા, કસ્ટા કે વિચિકિત્તાને લીધે મનને માથુસ
ડામાડાળ રિયતિમા રાખે, પોતાની માન્યતાઓમા અગ્નિર રહે અને
પોતાના ધર્મોચરણના ફળ વિશે અનિશ્વાસ કેળવે અને એ રીતે નવા
નવા સ પ્રદાયના માધુઓને ખોનાવી રોજ અસ્વચ્છ થાય, — એ જાતનો
પરપાખડસસ્તન નિધ જ કહેવાય. પરંતુ પરધર્મીઓ માથે વાતો
પણ ન કરવી, તેમને ખાનાપીવાનું ન આપવું, એ બધું તો જૈન-
વૃત્તથી વિરુદ્ધ છે.

મુશળ, કેદાગી, તનનાર આદિ પ્રહારના સાધનોથી સમુક્ત
ન રહેવું એ અનર્થદડલાગવું એક લક્ષણ આજે આપણુ ધ્યાન
વધારે ખેંચે એવું છે. યુરોપ અમેરિકામા disarmament-શસ્ત્ર-
સંન્યાસની હિનચાન આવે છે તેનું જ તત્ત્વ એની પાછળ રહેલું
છે. હાથમા શસ્ત્ર આવે એટલે હિંસા કરવાનું મન થયાનું જ.

જૈન ધર્મમા પ્રતિક્રમણ અને આલોચનની પ્રથા છે તે પણ
દરેક મનુષ્યે સ્વીકારવા જોવી છે પોતાના પાપો એકનાર યાદ કરવા
અને તેમને માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું એ જ એક ઉન્નતિનો માર્ગ છે.
આવું માન્યિકે જ્ઞાન કર્યા પછી જ સમભાવ કેળવવાનું મામાયિક-
મત પાર પાડી શકાય

દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકો
[‘ઉવાસગદસાચો’]

પ્રારંભિક

અગ^૧ દેશની રાજધાની ચપા^૨ નગરીમા કૅલિક^૩ નામે રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો. તે સમયે, શ્રમણ-ભગવાન મહાવીરના શિષ્ય આચ^૪ સુધર્મા^૫ નામે વૃદ્ધ સાધુ, જી^૬ વગેરે પાત્રસો શિષ્ય સાથે, ગામેગામ અનુક્રમે પગપાળા ફરતા ફરતા અને તપ તથા સયમથી આત્માને વિકસિત

૧ જૂના મગધ પાસે આવેલો પ્રદેશ. આજના ભાગલપુર જિલ્લાને પ્રાચીન અગદેશ કહી રાકાય જુઓ આ માળાનુ 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક પા ૧૭૫

૨ ચપાનું વર્તમાન નામ ચપાનાલા છે, અને તે ભાગલપુરથી ત્રણ માઈન દૂર આવેલું છે જુઓ આ માળાનુ 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક પા ૧૭૫ ૬

૩ બૌદ્ધ ઋથોમા અમલરાત્રનું નામે પ્રસિદ્ધ થયેલો રાજ્ય તે બુદ્ધ તથા મહાવીરનો મમકાલીન હતો તે પ્રસેનજિતનો પૌત્ર અને શ્રેણિકનો પુત્ર થાય તેની માતા ચેલ્લણા વિદેહ વસની હતી જુઓ આ માળાનુ 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક પા ૧૭૬ ૭

૪ આચાર્ય સુધર્મા મહાવીર ભગવાનના ૧૧ પટ્ટશિષ્યોમાના એક હતા ભગવાનના સાધુમણના નાયક હોવાથી તે 'ગણધર' પણ કહેવાય છે તેમનો જન્મ આશરે ઈ સ પૂ ૬૦૭મા નાનદા નજીક થયો હતો [જુઓ આ માળાનુ પુસ્તક 'સયમધર્મ' (ખીજ આવૃત્તિ) પા ૨-૪] તેમનું નિર્વાણ મહાવીર પછી ૨૦ વર્ષે થયું હતું

૫ તેમનો જન્મ રાજગૃહમા થયો હતો સુધર્મરવામી પછી તે આચાર્ય બન્યા હતા [જુઓ આ માળાનુ 'સયમધર્મ' પુસ્તક, (ખીજ આવૃત્તિ) પા ૨-૪] તેમનું નિર્વાણ મહાવીર પછી ૬૪ વર્ષે થયું હતું (ઈ સ પૂ ૪૬૩)

કરતા, ચંપાનગરીની બહાર ઈશાનખૂણામાં આવેલા પૂર્ણભદ્ર-
ચૈત્યમાં^૧ આવીને ભિતર્યો. [૧-૨]

સુધર્માસ્વામીને આવ્યા બાણીને રાજા કૈાલિક તથા
ચંપાની સમસ્ત પ્રજા તેમની પાસે ધર્મ સાંભળવા આવી. [૨]

ધર્મ સાંભળીને બધાના ચાહ્યા ગયા બાદ આય^૨
સુધર્માના મુખ્ય શિષ્ય આય^૩ જંબુએ શ્રદ્ધા, સંશય અને
કૃતકલ્પથી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને તેમને કહ્યું :—

“નિર્બોણને પામેલા શ્રમણ-ભગવાન મહાવીરે છઠ્ઠા
અંગ ‘સાતાધર્મકથાસૂત્ર’નો^૨ જે અર્થ કહ્યો છે, તે અમે
આપની પાસેથી સાંભળ્યો. હવે સાતમા અંગ ‘ઉપાસક-
દશાઃ’^૩ [દશ ઉપાસકો^૪]નો અર્થ અમને સંભળાવો.” [૨]

આય^૫ સુધર્માએ જવાબમાં કહ્યું :—

“હે જંબુ, નિર્બોણને પામેલા તે શ્રમણ-ભગવાન
મહાવીરે આ ‘ઉપાસકદશાઃ’ નામના સાતમા અંગનાં દશ
પ્રકરણો^૬ કહ્યાં છે. તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે :—(૧)

આનંદ (૨) કામદેવ (૩) ગૃહપતિ^૧ ચૂલણીપિતા (૪) મુરારેવ
(૫) ચુલશતક (૬) ગૃહપતિ કુંડકોલિક (૭) સદાલપુત્ર
(૮) મહાશતક (૯) નંદિનીપિતા (૧૦) સાલિહીપિતા. ” [૨]

૧

આનંદ

જાણુએ પૂછ્યું, “એ દશ અધ્યયનોમાંના પહેલા
અધ્યયનનો શો અર્થ છે ?”

આચાર્ય સુધર્મા બોલ્યા :—

“વાણિજ્યગ્રામ^૨ નામે નગરમા જિતશત્રુ નામે રાજા
હતો. તેમા આનંદ નામે જાણીતો^૩ ગૃહસ્થ રહેતો હતો.
તે ગૃહસ્થ ધન-ધાન્ય, સોનું-રૂપ, ખડોળાં-પડોળાં ઘર,
શયન, આસન, વાહન, ઘોડા વગેરેથી સમૃદ્ધ હતો; વેપાર-
ધર્મ, તથા બ્યાજવટાવમા^૪ તેને ઘણી આવક હતી; તેના
ઘરમાં અન્નપાનની રેલછેલ રહેતી; અને દાસ-દાસી,

૧. મૂળ ‘ગાદાવર’। જગીરદાર-તાલુકદાર એવો તેનો અર્થ થાય
(ગ્રામમહત્તરદિ). સામાન્ય રીતે આવક-ગૃહસ્થ એવો અર્થ કરાય.

૨. લિચ્છવીઓની રાજધાની વૈશાલીનું ખીજું નામ મૂળે વૈશાલી
સહેરમા ખાતે વૈશાલી ઉપરાત વાણિજ્યગ્રામ અને કુંડગ્રામનો પણ સમાવેશ
થતો હતો. આજે પણ તે બે સ્થળો ‘બાનિયા’ અને ‘બસુકુંડ’ નામનાં
ગામડાંરૂપે અવશેષ રહેલા છે. એ બેગું સહેર સંજોગે અનુસાર તે ત્રણમાથી
ગમે તે એક નામે પણ સંબોધાઈ. વૈશાલી અને વાણિજ્યગ્રામ વચ્ચે ગંડકી
નદી આવેલી હતી એમ આવશ્યકસૂત્ર ઉપરથી જણાય છે.

૩. દિગ્ધ (કીર્તિ) ।

૪. આમોગ વમોગ ।

ઢાર-ઢાંખ પણ તેને ખૂબ હતાં. આ જધાને કારણે તેનો પરાભવ ઝટ દોષથી થઈ શકે તેમ નહોતું. [૩]

“તેની પામે ચાર કરોડ (પાલી જેટલુ) સોનુ નિધિ તરીકે સઘરામા^૧ હતું, ચાર કરોડ વ્યાજે,^૨ અને ચાર કરોડ ઘરના વાપરમા^૩ હતું. ઉપરાંત દશહજાર ગાયનો એક મજ (ગોકુળ) એવા ચાર મંજો હતા. [૪]

“તે આનંદ ગૃહસ્થને ઠેટલાય રાજા-મહારાજા શેઠ-સંઘથી વગેરે^૪ પોતાના જરૂરી કાર્યો, વિવાહાદિ પ્રયોજનો, ચિતવવા યોગ્ય બાબતો,^૫ ખાનગી રાખવા યોગ્ય કૌટુંબિક બાબતો, રહ્યો, નિષ્ક્રિયો, અને વ્યવહારમા પૂછવા અને સલાહ લેવા યોગ્ય માનતા. પોતાના કુટુંબનો પણ તે પૂછવાજોગ,^૬ આધારબુન, આખરૂપ અને મર્વ^૭ કાર્યોને આગળ ધપાવનાર હતો [૫]

આનંદ ગૃહસ્થિને શિવનંદા નામે ભાયાં હતી. તે શિવનંદા પરિપૂર્ણ પામે ઇદ્રિયોયુક્ત શરીરવાળી હતી; સુકુમાર હાથપગવાળી હતી, સર્વ શુભ લક્ષણો - ચિહ્નો અને ત્રીશુલોથી યુક્ત હતી, પ્રમાણુમર-સુધક - પરિપૂર્ણ તથા સુદર અંગોવાળી હતી, સુરૂપ હતી, ચદ્ર જેવા મૌમ્ય

તથા પ્રિય દેખાવવાળી હતી; સુંદર-મનોહર વેષ-ભૂષણ-
વાળી^૧ હતી; તેની ચાલ, હાસ્ય, ખેલછા, ચેષ્ટા, અને
વિલાસો સુસંગત હતાં; લલિત અને મધુર સંવાદોમાં તે
નિપુણ હતી; સર્વ યોગ્ય લોકવ્યવહારોમાં તે કુશળ^૨ હતી;
તથા જોનાર દીઠ નવા નવા વધુ સુંદર રૂપે દેખાતી હતી.
આનંદ ગૃહપતિને તે ઇંદ્ર, પ્રિય, અને મનજમતી હતી;
સૌની પણ તે માનીતી તથા વહાલી હતી;^૩ ઘરેણાંના કે
રતોના દાખડાની જેમ, માટીના કોડિયાની જેમ,^૪ તથા
વજ્રોની મજ્જાસની^૫ જેમ તે સ્વીકારવા, સંરક્ષવા તથા
સંભાળવા યોગ્ય હતી : રખે તેને ટાઢ-તડકે લાગી
જાય, રખે તેને માંખ-મચ્છર કરડી જાય, રખે તેને સિંહ
વાઘ કે ચોર-ડાકુ ઈજા કરે, રખે તેને વાત-પિત્ત વગેરે
રોગો સ્પર્શ કરે! એવી તે શિવનંદા આનંદ ગૃહપતિ સાથે
પાંચે ઇંદ્રિયોને લગતા માનુષી કામલોગો લોગવતી વિહરતી
હતી. [૬]

વાણિજ્યશ્રામની પાસે ઇશાન ખૂણામાં કૌલલાક નામે
પડું^૬ હતું.

૧. મૂળ. લિંગારાગરચાદેવ — શુંગારના ધામરૂપ સુંદર વેષ-ભૂષણ
ઉ જોનાં

૨. મુક્તોપચારકુશલ ।

૩. સમતા અનુમ્તા ।

૪. તેલકેલા હવ મુળ્લોવિયા — સીરાટ દેશમાં જાણીત એકું જે માગીનું
કોડિયું, તે જેમ સ્વદી-લાગી ન જાય તેમ કાળજીપૂર્વક જાળવતી રખાય
ઉ તેમ

૫. ચેલ્લેલા હવ ।

૬. સત્તિવેદ । આ પરામાં જ્ઞાતૃવ શી ક્ષત્રિયોનો મહોલ્લા હતો. :

૧૬ મા રૂકરામાં કૌલલાક સત્તિવેશમાં આવેલા તે મહોલ્લાનો

“તે પરુ ચોટાં મકાનોને લીધે ચોટું, લયરહિત હોવાથી સ્થિર, અને ધનધાન્યની વિભૂતિ વડે સમૃદ્ધ હતું. આનંદના સાધનરૂપ અનેક વસ્તુઓની છતને લીધે, ત્યાં રહેનારા અને બહારથી આવેલા એમ તમામ લોકો આનંદમાં રહેતા. તેના માર્ગની સીમાઓ સેંકડો અને હજારો હજો વડે ફર ફર સુધી ખેંચાયેલી, ફળરૂપ તથા બીજ વાવવા યોગ્ય હતી ત્યાં સુદર આકારવાળાં ચૈત્યો, અને સુદરીઓનાં કીડાસ્થાનો આબુખાબુ પથરાયેલાં હતાં. ત્યાં લાંચ ખાનારા, ખીસાકાતરુ, શુંડાઓ,^૧ ચોરો, અને ક્ષાંસિયાઓનું નામ નહોતું. ત્યાં બિહુકોને સારી રીતે શિક્ષા મળતી. ત્યાં આરામ, ઉધાન, ફૂવા, તળાવ, વાવ અને ઠંધારડા પુષ્કળ હતા. વળી તે અનેક ભતવાન ઘોડાઓ, મત્ત હાથીઓ, રથના સમૂહો, શિબિકાઓ અને મુખપાલોથી ભરેલું હતું; ત્યાંના માર્ગો આવનાર-જનારથી ગાજતા રહેતા. અર્થાત્ તે જિંદગી આખ કરીને જોવા યોગ્ય, મનને પ્રસન્નતા દેનારુ, અને જોનાર દીઠ નવું નવું હતું. [૭]

ઉલ્લેખ છે. મહાવીર ભગવાનનો જન્મ આ પરામા જ જ્ઞાતૃવ રી શત્રિય સિદ્ધાર્થને લા થયો હતો ૪૫૨૨માં (૨૨) આ બીતાને સ્વતિય-કુણ્ડગમે-નવો ક્ષેત્રે વર્ણ્યો છે તેનો અર્થ પણ ‘કુણ્ડગમ નગરનો શત્રિય વિભાગ’ થાય. આચાર્ય સૂત્રમાં (૨, ૧૫) ઉત્તર-સ્વતિય-કુણ્ડગમ-સ્થિતિ ૫૬ વાપર્યું છે. તેનો અર્થ પણ ‘કુણ્ડગમ ઉત્તરે આવેલું ધરુ’ કરવો જોઈએ. અહીં ઉપાસકદશા સૂત્રમાં તે વૈદ્યાલિને કુણ્ડગમ નામથી સંબોધવાને બદલે વાલ્મીકિયમામ નામથી સંબોધ્યું છે, અને તેના ઈશ્વાન ખૂબામાં આવેલા કોલ્લાક નામના પરામા જ્ઞાતૃવ રી શત્રિયો (આનંદ ઉપાસકના મિત્ર-જ્ઞાતિ-નિજક-સ્વજન-સખી-પરિજન) રહેલા હતા, એમ જણાયું છે

૧. મટ (વલતકારપ્રવૃત્તય) ।

તેમાં આનંદના મિત્રો, જ્ઞાતીલાઓ, અને સગાં-સંબંધીઓ^૧ રહેતાં હતાં. તે બધાં પણ સમૃદ્ધ અને સંપન્ન હતાં. [૮]

તે વખતે ફરતા ફરતા શ્રમભૂ^૨-ભગવાન મહાવીર વાણિજ્યશ્રામની બહારના દ્વંધપલાસય^૩ ચૈત્યમાં આવી જિતયો. તે ભગવાન આદિકર, તીર્થંકર, ગુરુ વિના જ સ્વયં તત્ત્વના જ્ઞાતા, પુરુષોત્તમ, પુરુષસિંહ, લોકોત્તમ, લોકનાથ, લોક-પ્રદીપ, અભય દેનાર, નેત્ર દેનાર, માર્ગ દેનાર, ધર્મચક્રવર્તી, શકંતારહિત, રાગદ્વેષને જીતનાર, સકલ તત્ત્વના બાણકાર, બુદ્ધ, બોધક, મુક્ત, મોચક, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી^૪ હતા; તથા કથ્યાણુ-રૂપ - સર્વબાધારહિત - અચલ - રોગરહિત - અનંતપદાર્થ-વિષયક જ્ઞાનસ્વરૂપ - અક્ષય - બ્યાબાધરહિત તથા પુનરાવૃત્તિ-રહિત એવી સિદ્ધિગતિ (મુક્તિ)ને પામવાની ઇચ્છાવાળા હતા. [૯]

તેમની સાથે બીજાં પણ બતિ-કુલ-બલ-રૂપ-વિનય-જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-લક્ષણ-ઓજસ-તેજ-વચસ્વ-બળ અને યુશવાળાં અનેક^૫ સાધુઓ અને સાધ્વીઓ હતાં. [૯]

તેમને આવેલા બાણી રાજા જિતશત્રુ અને પ્રજાજનો તેમને વંદવા-પૂજવા, સત્કારવા-સન્માનવા, દર્શન કરવા,

૧. મિત્ર-જ્ઞાતિ-નિજક-સ્વજન-સંબંધી-પરિજન અર્થાત્ આનંદ પત્નિ જ્ઞાતૃવંશી હતો. તેથી જ તે પત્નીથી પોતાની સાધના માટે જ્ઞાતૃવંશી ક્ષત્રિયોની પીપ્પલાજામાં જાય છે.

૨. (તપરૂપી) શ્રમ કરે તે શ્રમભૂ અર્થાત્ જૃદ્ધતાથી તપસ્વી

૩ આનંદ આવકના આખ્યાનમાં આવ્યાર્થ હેમચંદ્ર 'પૂતિપદ્માય' નામ આપે છે.

૪ મૂળમાં ચૌદ હજાર સાધુઓ અને છત્રીસ હજાર સાધ્વીઓ.

કુતૂહલપ્રાતર, અર્થ પૂછવા, નહીં સાંભળેલું સાંભળવા અને સાંભળેલું શંકારહિત કરવા, પ્રશ્નો પૂછવા, ઘરખાર તથા સાધુ થવા, કે શ્રાવક (ગૃહસ્થ)નાં વ્રત લેવા, ભક્તિના રાગથી, કે આચાર માની-એમ જુદાં જુદાં અનેક પ્રયોજનથી ત્યાં આવ્યાં. [૯]

ભગવાન આવ્યાની વાત જ્ઞાનદે પણ જાણી. તેને વિચાર આવ્યો કે, આવા અરહંત ભગવતોનું નામ-ગોત્ર સાંભળવાથી પણ મહાકુળ થાય છે, એમ કહેવાય છે, તો પછી તેમની પાસે જઈ તેમને વંદન-નમસ્કાર કરીએ, તેમની ઉપામના કરીએ, તેમનું આર્થ અને ધર્મયુક્ત એક પણ વચન સાંભળીએ, તથા તેમની પાસેથી વિપુલ અર્થ પ્રાપ્ત કરીએ, તો તો કેટલું બધું કલ્યાણ થાય ? માટે લાવ, હું તે શ્રમણ ભગવાનનાં^૧ વંદન-નમસ્કાર કરવા જાઉં, અને તેમની બાંલી પેરે ઉપાસના કરું. [૧૦]

આવો વિચાર કરી, તે સ્નાનાદિ પરવારી, નિર્મળ વસ્ત્રો તથા થોડાં પણ બહુમૂલ્યા આલસણો પહેરી, ઘેરથી માણસોના વૃંદ વડે વીંટળાઈને પગપાળો ત્યાં જવા નીકળ્યો.^૨ ત્યાં આવી તેણે ભગવાન પાસે જઈ, તેમની ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા^૩ કરી, તથા નમસ્કાર વગેરે કર્યા. [૧૦]

૧. મૂળમાં તેમને માટે “ક વાણરપ, મ ગગરપ, દેવરપ, અને ચેલરપ” બેટલા વિશેષણ વધુ છે.

૨ તે વખતે તેના માયા ઉપર કોર ટક્કરના કૂવની આગાઓવાળું છત્ર ખરવામાં આવ્યું હતું એવું મૂળમાં વધુ છે.

૩ આદ્યાદિને પદાર્થો.

લગવાને ત્યાં લોગી થયેલી મોટી^૧ પરિવદને ધર્મકથા કહી. [૧૧]

“સંસારમાં જીવને આ ચાર વસ્તુઓ મળવી મુશ્કેલ છે : મનુષ્યપણું, ધર્મનું શ્રવણ, શ્રદ્ધા, અને સંયમમાં પુરુષાર્થ સામાન્ય રીતે જીવો વિવિધ કામનાઓથી મૂઢ બની, તથા અનેક કર્મો કરી, પરિણામે સંસારમાં અનેકવિધ યોનિઓમાં જન્મ-મરણ પામ્યા કરે છે. તેઓ કોઈ વાર દેવલોકમાં કોઈ વાર નરકલોકમાં, તો કોઈ વાર અમુરલોકમાં પણ જાય છે. પરંતુ રાજાઓ જેમ કામિની-કાંચનથી કંટાળત નથી, તેમ અધમ કર્મોને વળીવળીને આચરતાં તે પ્રાણીઓ વારંવાર બદલાતી યોનિઓમાં જન્મતાં કંટાળતાં નથી કામનાઓ વડે મૂઢ બનેલાં તથા વિવિધ કર્મોવાળાં તે પ્રાણીઓ આમ અત્યંત દુઃખ અને વેદના અનુભવતાં મનુષ્ય સિવાયની યોનિઓમાં જ (સામાન્ય રીતે) ભટકેય કરે છે. તેમ કરતાં કરતાં, ઘણે લાંબે કાળે, કર્મ કરીને કોઈ વાર શુદ્ધિ પામેલા વિરલ જીવો કર્મોનો નાશ થા શકે તેવું મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત કરે છે.

“પરંતુ એ પ્રમાણે દુર્લભ એવું મનુષ્યપણું પામવ છતાંય તપ, દાન, અને અહિંસામાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાં સદ્ધર્મનું શ્રવણ થવું દુર્લભ છે.

“કદાચ કોઈને સદ્બોધ્યવશાત્ ધર્મનું શ્રવણ પ્રાપ્ત થાય, તોપણ તેમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવી અતિ દુર્લભ છે ઘણાય લોકો ધર્મ જાણવા છતાં તેનાથી દૂર રહે છે.

“ અને કદાચ કોઈને ધર્મમાં શક્તિ પણ ઉત્પન્ન થાય,
પરંતુ તે પ્રમાણે પુરુષાર્થ કરવો જો તેથી પણ દુર્લભ છે.
દારજી કે, ધણા માણસોને મારી ચારી વસ્તુઓમાં શક્તિ
હોવા છતાં, તે પ્રમાણે તેઓ આવશ્યક નથી કરતા. ”^૧

ભગવાનનું પ્રવચન સાંભળી, આનંદ હૃદય, તુષ્ટ, અને પ્રસન્ન થયો. પછી બધી પરિષદ અને રાત્ર વગેરે વિદાય થયા જાહ, તે ભગવાન પાસે જઈને જોડ્યો :—

“હે ભગવાન ! તમારા પ્રવચનમાં^૧ મને શ્રદ્ધા થઈ છે, પ્રતીતિ થઈ છે, તથા રુચિ થઈ છે તમે જે કહો છો તે યથાર્થ છે, સત્ય છે. પરંતુ બીજા અનેક મુમુક્ષુ^૨ આપનું પ્રવચન સાંભળી, ધરખાર તણ, આપની પાસે લિહુ બને છે, તેવું કરવાનું મારામાં સામર્થ્ય નથી; એટલે હું બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થ-ધર્મ આપની પાસેથી સ્વીકારવા ઇચ્છુ છું.” [૧૨]

ભગવાને કહ્યું :—

“હે દેવાનુપ્રિય ! તને સુખ થાય તેમ કર.” [૧૨]

ત્યાર જાહ આનંદગૃહપતિએ શ્રમણ-ભગવાન મહાવીર પાસેથી [પાંચ અણુમત^૪ અને સાત શિક્ષામતવાળો^૫] બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકાર્યો. પાંચ અણુમત તેણે આ પ્રકારે લીધાં —

૧. મૂળ : નિગમ વાક્ય — નિર્મ થોનું ઉપદેશજ્ઞાન.

૨. મૂળમાં પા ૧, નોંધ ૪માં જણાવેલા રાત્ર, યુવરાજ, રોક, સેનાપતિ વગેરે બધા ગણાયા છે.

૩. ‘મા પદિવચં કરેહ’ ।

૪. અણુમત એટલે મહામતથી ઊલટું બેધું નાનું મન. સાધુ તો દિ સા-અસત્ય-ચોર્ય-અમહત્ય-પરિમહ એ પાંચ મહાપાપના સર્વથા ત્યાગ કરી મહામત લે છે, પણ ગૃહસ્થ તે મહાપાપોનો સર્વથા નહીં, પણ અમુક મર્યાદામાં ત્યાગ કરવાથી અણુમત લે છે.

૫. આત્માને ‘શિક્ષા’ — કેળવણી માટેનું શુદ્ધરથો માટેના આ જાતના જ મત માટેનું જોડ.

(૧) સ્થૂલ-હિંસા-ત્યાગ :—

“હું જીવીશ ત્યાં સુધી મન-વાણી-કાયાથી એમ ત્રણ પ્રકારે ‘સ્થૂલ’ (એટલે કે મોટી મોટી) હિંસા^૧ જાતે નહીં કરું કે બીજા પાસે નહીં કરાવું.” [૧૩]

(૨) સ્થૂલ-અસત્ય-ત્યાગ :—

“હું જીવીશ ત્યાં સુધી મન-વાણી-કાયાથી એમ ત્રણ પ્રકારે, સ્થૂલ (એટલે કે મોટું મોટું)^૨ અસત્ય જાતે નહીં બોલુ, કે બીજા પાસે નહીં બોલાવું.” [૧૪]

(૩) સ્થૂલ-ઔધ^૪-ત્યાગ :—

૧. સ્થૂલ હિંસા એટલે કે, સ્થાવર અને ત્રસ એ બે પ્રકારનાં પ્રાણીઓમાંથી ત્રસ પ્રાણીઓની હિંસા (ત્રાસ પામવા છતાં જે હોડાહોડ ન કરી શકે તેવા પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિ એ પાંચ પ્રકારના પ્રાણી સ્થાવર છે; અને દુઃખ પામતાં ત્રાસીને નાસી જઈ શકે તેવા જ ગમ પ્રાણી ‘ત્રસ’ છે) સહુ તો સ્થાવર અને ત્રસ એ બે પ્રકારના તમામ પ્રાણીની, મન-વાણી-કાયાથી એમ ત્રણ પ્રકારે, તેમ જ જાતે કરવી, બીજા પાસે કરાવવી, અથવા કેઈ કશું દોષ તેને અનુમતિ આપવી એમ ત્રણ રીતે (અર્થાત્ ગૃહસ્થની પેઠે જાતે કરવી કે બીજા પાસે કરાવવી એમ માત્ર બે રીતે જ નહીં) હિંસા ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાથી મહાનત લે છે.

૨. ગૃહસ્થની બાબતમાં, ‘કરનારને અનુમતિ નહીં આપું’ એ ત્રીજી રીત નથી લીધી; કારણકે ગૃહસ્થને હેમચોક્ષા, નોકરચાકર હોમ; અને તેઓ જે કાંઈ હિંસા ભૂલ વગેરે કરે, તેમાં તેની અનુમતિ કહેવાય જ. — અનુ૦.

૩. મોટું મોટું ભૂલ એટલે કે, વિવાહ, ધન, જમીન, ધાણ, અને સાક્ષી એ પાંચ મોટી બાબતોને સગવડ તે ઉપરાંત બીજી નજવી બાબતોને માટે પણ ભૂલું બોલવ માં આવે છે. સહુ તો નજવું કે મોટું બધા પ્રકારનું અસત્ય ત્યાગે છે, ત્યારે ગૃહસ્થ તો બળદારની આ મોટી મોટી બાબતોને સગવડ ભૂલ ત્યાગવાગપ અણુ એટલે કે નાનું મત લે છે.

૪. મૂળ : મરણાદાન । ‘અદત’ એટલે ન આપેલું, ‘આદાન’ એટલે લેવું તે.

“હું જીવીશ ત્યાં સુધી મન-વન્ધી-કાયાથી એમ ત્રણે પ્રકારે, સ્થૂલ (એટલે કે મોટી મોટી)^૧ ચોરી ભતે નહીં કરું કે બીજા પાસે નહીં કરાવું.” [૧૫]

(૪) સ્વદાર-સંતોષ :—

“હું મારી પોતાની સ્ત્રીથી જ સંતોષ માનીશ; મારી ભાયાં શિવનંદાને છોડી, બીજા કોઈ પણ (દેવ-મનુષ્ય-પશુ) સ્ત્રી સાથે હું ચેથુન સેવીશ નહીં.” [૧૬]

(૫) ઇચ્છાઓની મર્યાદા :—

[હિરણ્યસુવર્ણની બાળતમાં :—] “ચાર કરોડ (પાલી) સોનું નિધિ તરીકે સંઘરવામાં, ચાર કરોડ વ્યાજે, અને ચાર કરોડ ઘરના વાપરમાં, —એ સિવાય વધુ સુવર્ણ રાખવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૧૭]

[દોર-ઢાંખની^૩ બાળતમાં :—] “દશ હજાર ગાયનો એક એવા ચાર વજ્ર (ગોકુળ) સિવાય વધુ પશુ રાખવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૧૮]

૧. મોગી મોગી ચોરી એટલે કે, ચોરીની વસ્તુ લેવી, ચોરને મદદ કરવી, ખોગા લેખ-પત્ર લખવા, પત્થરે પ્રવેશ કરવો, રાત્રીએ મનાઈ કરેલ દાણચોરી વગેરે કામ કરવા, ખોટા તોલ-માપ રાખવાં, સારી વસ્તુ બતાવી ખરાબ આપવી, ખાતર ખાડવું, ખીમું કાતરવું, તાજાં તોડવા, વાટપાડનું કામ કરવું, વગેરે ત્યારે સોપારી, છીંકણી વગેરે ઘોડી ડિમતવી વસ્તુતી તથા માલિક પ્રમમાં પણ પડે નહીં તેવી ચોરી તે નાની ચોરી સાધુ નાની-મોટી તમામ ચોરી ત્યાગે; ચક્રવર્તી મોટી મોટીનો ત્યાગ કરે.

૨. રજ્જુ વિવિધરિમાળમ ।

૩ ચતુષ્પદ ।

[જમીનજગીર^૧ની ખાખતમાં :—] “(ચાલીસ હજાર ચોરસ હાથ જમીન એટલે એક ‘નિવર્તન’. એવાં સો નિવર્તન એક હજાર જેઠે; તેવાં—) પાંચસો હજારથી જેડાય તેટલી જમીન સિવાય વધુ જમીન રાખવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૧૯]

[ગાડી-ગાડાંની^૨ ખાખતમાં :—] “ગામતરું કરનારાં^૩ પાંચસો, અને ખેતરમાંથી માલની લે-મૂક કરનારાં^૪ પાંચસો ગાડાંથી વધુ ગાડાં રાખવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૨૦]

[વહાણોની^૫ ખાખતમાં :—] “સુસાફરી કરવા માટે ચાર, અને સામાનની લે-મૂક કરવા માટેનાં ચાર વહાણોથી વધુ વહાણો રાખવાનો હું ત્યાગ કરું છું. [૨૧]

સાત શિક્ષામત^૬ તેણે આ પ્રમાણે લીધાં :—

[(૧) દિગ્વત : અર્થાત્ દશેદિશામાં અમુક હઠ સુધી જ હરવા-ફરવાની મર્યાદા નક્કી કરી.]

(૨) ઉપભોગ-પરિભોગની^૭ વસ્તુઓની મર્યાદા :—

[શરીર લોહવાના વસ્ત્ર (‘ઉલ્લણિયા’)^૮ની ખાખતમાં :—]
“સુગંધી^૯ રાતો અંગૂઠો [‘અધકાપાથી’ નામથી ઓળખાતા

૧. લેવવાનું । ૨. ઇક્કટ । ૩. ત્રિશા-ચત્તિય (ચાંચક) ।

૪. સ્વાદણિય (માંદાદનિક) । ૫. વાહન ।

૬. મૂળ સૂત્રમાં આ સાતમાંથી માત્ર ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિમાણ અને અનર્થદૃશ્યોગ એમ બીજા અને ત્રીજા શિક્ષામતનો જ નામથી ઉલ્લેખ છે; બાકીનાં મતો તરત જ પછી તે મતોના જણાવેલા અતિચારો ઉપરથી સમજાવવાનાં છે.

૭. ધર, વસ્ત્ર વગેરે વારંવાર ભોગવી-રાકાય તેવી વસ્તુઓ તે ‘ઉપભોગ’; અને આહાર, વિશેષતઃ વગેરે એક જ વાર ભોગવી રાકાય તેવી વસ્તુઓ તે ‘પરિભોગ’.

અંગૂછા] સિવાય બીજા કોઈ વસ્ત્રથી શરીર લોહવાનો હું ત્યાગ કરુ છું.” [૨૨]

[દાતણની બાબતમાં:—] “લીલી જેઠીમધ^૧ સિવાય બીજા કશાથી દાતણ કરવાનો હું ત્યાગ કરુ છું.” [૨૩]

[નાહવામાં વાપરવાના ક્ષણની બાબતમાં:—] “કળિયો બંધાયા વિનાના કાયા આમળા^૨ સિવાય સ્નાનમાં બીજું કોઈ ક્ષણ વાપરવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૨૪]

[શરીરે ચોળવાના તેલની^૩ બાબતમાં:—] “શતપાક અને સહસ્રપાક તેલ^૪ સિવાય બીજું કોઈ તેલ શરીરે ચોળવાનો હું ત્યાગ કરુ છું.” [૨૫]

[મિલ કાઢવા શરીરે ચોળવાની પીઠીની^૫ બાબતમાં:—] “ઘઉંના સુગંધી આટા^૬ સિવાય બીજું કોઈ પીઠી શરીરે ચોળવાનો હું ત્યાગ કરુ છું.” [૨૬]

[નાહવાના પાણીની બાબતમાં:—] “ઊંટ ઉપર પાણી લાવવા વપરાતા આઠ ઘડાએ લરીને પાણી કરતાં વધુ પાણી નાહવામાં વાપરવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૨૭]

[પહેરવાનાં કપડાંની બાબતમાં:—] “એક ભેડ સુતરાઉ વસ્ત્ર સિવાય વધુ વસ્ત્ર પહેરવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૨૮]

૧. મહા (માર્ક) સ્ટ્રીમલુ ।

૨. ‘હીરામલ્ક’ ।

૩. અમ્બગળ-અમ્બજન ।

૪. સો અને હજાર ચીજોનું બાળેલું કે સો અને હજાર ભેદથી કિંમતનું ।

૫. ઉવટ્ટણ-ઉદ્વર્તન ।

૬. મુરદિ મંદુ । ઉપરેટ વગેરે સુગંધી દ્રવ્યોનું ચૂર્ણ (આટા), કે ઘઉંનો સુગંધી આટા એમ અર્થ થઈ શકે.

[શરીરે કરવાના વિલેપનની બાબતમાં:—] “અગરુ, કુંકુમ અને ચંદન વગેરે* સિવાય બીજા કશાનું વિલેપન કરવાનો હું ત્યાગ કરું છું. [૨૯]

[પુષ્પની બાબતમાં:—] “એક શુદ્ધ પદ્મ અથવા માલતીની માળા સિવાય બીજાં ફૂલ વાપરવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૩૦]

[આભરણની બાબતમાં:—] “સાદાં કુંડળ અને નામવાળી વીંટી^૧ એ સિવાય બીજાં આભરણોનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૩૧]

[ધૂપની બાબતમાં:—] “અગરુ, તુરુક્ક વગેરે* સિવાય બીજા કશાનો ધૂપ કરવાનો હું ત્યાગ કરું છું.”

[હવે મોજનની મર્યાદાઓમાં—પ્રથમ પીણીની બાબતમાં:—] “(મગનુ કે બૂજેલા ચોખાનું) કઠુંપેચા નામનું પીણું ઊંડી, બીલું પીણું પીવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૩૩]

[મીઠાઈની^૨ બાબતમાં:—] “ઘેખર,^૩ અને ખાંડ-ખાજ^૪ સિવાય બીજી મીઠાઈ ખાવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૩૪]

[ચોખાની બાબતમાં:—] “કલમી ચોખા^૫ સિવાય બીજા ચોખા ખાવાનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૩૫]

*આમ ‘વગેરે’ ગ્રંથ મૂકવાથી પરિભાષુ—મર્યાદાને કરો ખ્યાલ આવતો નથી; બીજી બાબતોમાં તો નહીં નામ કે પરિભાષુ બતાવેલું છે. શીઠાકારે ૫૫ આ વિષે છું લખ્યું નથી.

૧. ‘નામમુદ્રા’. ૨. મૂળ. મગન. ૩. ઘવતુળા. ૪. લુટાવજા.

૫ મૂળ: કલ્પગણો. આ બદલ પૂર્વ દેશમાં પ્રસિદ્ધ છે, એમ શીઠાકાર લખાવે છે.

[દાળની^૧ જાળતમા —] “કલાય, મગ કે અડદ સિવાયની બીજી દાળ ખાવાનો હું ત્યાગ કરું છું” [૩૬]

[ઘીની જાળતમા —] “શરદ રતુના ગાયના દાણાદાર ઘી સિવાય બીજી ઘી ખાવાનો હું ત્યાગ કરું છું” [૩૭]

[શાકની જાળતમા —] “બથવો, અગધિયો,^૨ કે ડોડી,^૩ સિવાય બીજી શાક ખાવાનો હું ત્યાગ કરું છું” [૩૮]

[રસ(‘માહુરય’)^૪ની જાળતમા —] “પાલગામાધુર^૫ સિવાય બીજો રસ પીવાનો હું ત્યાગ કરું છું” [૩૯]

[ખાટા-તીખા^૬ની જાળતમા —] “ખાટિયું કે વાટી દાળતું ખાટું વડું^૭ એ સિવાય બીજી વાનીનો હું ત્યાગ કરું છું” [૪૦]

[પાણીની જાળતમા —] “આકાશમાથી પડેલા^૮ (ટાઢાનાં) પાણી સિવાય બીજી પાણી પીવાનો હું ત્યાગ કરું છું” [૪૧]

૧ મૂળ સ્વ (સઙ) ।

૨ વાડુ સુરિવય-મહાકવિ ।

૩ શલ્યકી (શાલ) નામના ઝાડના ગુદરમાંથી જનારું મનુર પીણ આચાર્યના સૂત્ર ૧-૧ ૮માં તેને શલ્યકીપવન ક્ષો છે પાવન એ શલ્યકીનું દ્રાવિડિયન બાષાતું (સરં તેલુગુ અને તામિલ પાવની) નામ લાગે છે

૪ મૂળ ‘જેમલ્’ — જમતા મો સ્વાદવાળું કરવા ને ખાટું-તીખું લેવાય છે તે — અજન

૫ ‘સેધામ્લ’, અને ‘દાવિકામ્લ’ સેધામ્લ એટલે દહી વડુ અથવા પલ્લુ લેવાય છે

૬ ‘અ તરિક્ષોદક’

[સુખવાસની બાબતમાં—] “એલચી, લવંગ, કપૂર, ઠકોલ અને લયફળ—એ પાંચ સુગંધી દ્રવ્યોવાળા તાંબૂલ સિવાય બીજા સુખવાસનો હું ત્યાગ કરું છું.” [૪૨]

(૩) પોતાના શરીર વગેરે કશાના પ્રયોજન વિનાની — વ્યર્થ હોવા છતાં પાપબંધન ઊભું કરનારી ચાર પ્રકારની ‘અનર્થદંડ’ હોવાતી પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ. તે ચાર પ્રકારો જોમકે—

૧. ઇંટ વસ્તુ મળે, અનિષ્ટ વસ્તુ ફર થાય એવી દંડપનાઓ—ચિંતન કરવા તથા હિંસા, અસત્ય, ચોરી અને વિષયસંગ્રહણે ડૂબી પાપપ્રવૃત્તિઓના ઘાટ ધડવા—એ વગેરે ‘અપધ્યાન’, ૨ કુતૂહલને કારણે ગીત-નૃત્ય-નાટક જોવા, કામશાસ્ત્ર પરિશીલન કરવું, ઘત-મઘ-કીડા-વેર, સ્ત્રી-ખાનપાન-દેશ-ગજકારણ સંબંધી નકામી વાતચીત, રોગ અને શ્રમ સિવાય લાભો દાળ સૂઈ રહેલું વગેરે ‘પ્રમાદ’, ૩. જીવહિંસામા કારણભૂત થાય તેવાં ઘંટી-ખાંડણિયો—કોશ-કોદાળી-શસ્ત્ર વગેરે સાધનોની વ્યાવહારિક આપ-લે ડૂબી હિંમતપ્રદાન’, ૪. પશુઓને પહોંટવાં, ખેતર ખેડવા, પશુને ખમી કરવાં વગેરે પાપકર્મોની મલાહ આપવા ડૂબી ‘પાપકર્મોપદેશ’ [૪૩]

[(૪)] સામાયિક વ્રત. અર્થાત્ જોતાં ચિંતન અને સંઠહ્યોનો ત્યાગ કરી, કાયિક તથા વાચિક પાપકર્મોનો

૧ આની નુખીના તથા સિદ્ધાન્તોને ‘ગુપ્તવ્રત’ પણ કહે છે ચંદ્રચંદ્રના મૂળ પાંચ અણુવ્રતોને તે ગ્જકારક-ઉપયોગી છે

૨ પા ૧૨, નો ૬મા જગ્યાએ પ્રમાણે આવે [] કૌસમા કહે પછી મુકેશ જાડીના ચાર સિદ્ધાન્તોનો પણ મૂળમા નામથી ઉલ્લેખ નથી, પરંતુ ૫મી તેમના વર્ણનના અભિપ્રાયો ઉપરથી તેમને અહીં સમજાવેલા છે

ત્યાગ કરી, અમુક વખત સુધી સમતા ધારણ કરીને બેસવાનું વ્રત. (ગૃહસ્થ તેટલા સમય પૂરતો ચતિ જેવો થાય છે આમા દોષયુક્ત વ્યાપારનો જ નિષેધ છે, બાકી, સ્વાધ્યાય, પાઠ, આદિ નિર્દોષ વ્યાપાર કરવાની છૂટ છે જોકે ચતિની પેઠે તેમાં દેવપૂજનો તે ત્યાગ જ કરવામાં આવે છે જિન મંદિરમાં, સાધુની સમીપમાં, પાષધશાળામાં, કે પોતાને ઘેર આ વ્રત ઓછામાં ઓછુ એક મહૂર્ત (૪૮ મિનિટ) કરવામાં આવે છે.)]

[(૫) દેશાવકાશિક વ્રત. અર્થાત્ દિગ્વ્રત રૂપી પ્રથમ શિક્ષાવ્રતમાં દશ દિશાઓમાં પ્રવૃત્તિની જે મર્યાદા બાધી હોય, તેને પણ થોડા વખત પૂરતી ઘટાડી ('દેશ'), અવસ્થાન કરવું ('અવકાશ') તે. (દિગ્વ્રતના પરિભ્રમણને ઘટાડવાની પેઠે બીજાં અભુવ્રત વગેરેની છૂટને પણ તે પ્રમાણે થોડા વખત ઘટાડવામાં આવે છે.)]

[(૬) પૌષધોપવાસવ્રત અર્થાત્ આઠમ, ચૌદશ, પૂનમ અને અમાવાસ્યાને રોજ ચાર ટંકનો ઉપવાસ કરી કુપ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો, બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવું, અને સ્નાનાદિ શરીર-સસ્કારોનો ત્યાગ કરવો તે. (તેના મૂળમાં 'ઉપવસથ' ઉપરથી ઉપવાસ અને ઉપાસનાનો ભાવ મુખ્યત્વે છે.^૧ પૂરા પૌષધવ્રતમાં સાથે સામાયિક વ્રત કરવાનું હોય છે.)]

[(૭) યથાસવિભાગવ્રત. અર્થાત્ ભિક્ષા માટે સોજનકાળે આવેલા સાધુ વગેરે અતિથિને ન્યાયથી પેઠા

૧ ઉપાસના, ધ્યાન વગેરે મનનું અલગ મકાન

૨. જુઓ પુસ્તકને અંતે દિપણ નં ૨

કરેલ તથા નિર્દોષ એવાં અન્ન-પાન, પાત્ર-આચ્છાન અને રહેઠાણ વગેરેનું દાન કરવું તે.]

[આનંદ ગૃહપતિએ ભગવાન મહાવીર પાસેથી આમ પાંચ અણુવ્રત અને માત્ર ગિજ્ઞાવ્રત^૧ મળીને થતો બાર પ્રકારનો શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો, અને એમ તે શ્રમણ-ભગવાન મહાવીરનો ગૃહસ્થવર્ગનો શિષ્ય અર્થાત્ શ્રમણોપાસક—શ્રાવક બન્યો. હવે જે જાતની પ્રવૃત્તિથી તેણે સ્વીકારેલાં એ વ્રતોનો રેખીતો ભગ થયો કહેવાય નહીં, તેમ છતાં જે જાતનાં સ્ખલનોથી એ સ્વીકારેલો ગુણ મલિન થાય અને ધીરેધીરે હાસ પામી વાદ્યો બાય, એવાં દરેક વ્રતના ‘અતિચાર’^૨ નામનાં સ્ખલનો પ્રત્યે શ્રમણોપાસક આનંદનું ધ્યાન ખેંચનાં] શ્રમણ-ભગવાન મહાવીરે પછી આનંદને કહ્યું —

“હે આનંદ જિનોના સમ્યક્-સારા ધર્મમાર્ગ ઉપર શ્રદ્ધા કરવા રૂપી સમ્યક્ત્વ^૩ તેં સ્વીકાર્યું, અને એ રીતે તું શ્રમણોપાસક બન્યો, તથા જિનમાર્ગ પ્રમાણે જીવ-અજીવ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજ્યો, હવે [કઈ ક્રિયાઓથી કે સાધનોથી

કર્મબંધન થાય છે, કેવી રીતે તેને ફેડી શકાય છે, અને કેવી રીતે તેને ખંજેરી નાખી મોક્ષ પામી શકાય છે, એ પણ તું સમજ્યો છે; હવે તને બીજા કશાની મદદની જરૂર ન રહે, તથા દેવ-નાગ-યક્ષ વગેરે] કોઈપણ તને તારી મર્યાદામાંથી કે શ્રદ્ધામાંથી ચળાવી ન શકે.

“પણ તારી તે શ્રદ્ધા-સમ્યક્ત્વ-માં તારે અવિચલિત રહેવું હોય, તો મુખ્યત્વે^૧ નીચેની પાંચ બાબતો કે જે સમ્યક્ત્વને બગાડનાર-અતિચારરૂપ છે, તેમને તું જાણી લે, અને કદી આચરીશ નહીં: તે જેમકે: ૧. (મનની ડામાડોળ સ્થિતિ); ૨. કાંક્ષા (ઘડીકમાં એક માન્યતા ધારણ કરવી, અને ઘડીકમાં બીજી માન્યતા ધારણ કરવી તે); ૩. વિચિકિત્સા (વ્રત-નિયમ વગેરેનું કૃણ મળશે કે નહીં એવી શંકા^૨ કર્યા કરવી તે, અથવા જ્ઞાની પુરુષોની ધૂણા કરવી તે), ૪. પરપાખંડપ્રશંસા (બીજાના મતની પ્રશંસા);^૩ અને ૫. પરપાખંડસંસ્તવ (બીજા મતવાળાઓનો સંસર્ગ). [૪૪]

“તે જ પ્રમાણે—

૧. વેદાન્તા=પ્રમાણ:। અર્થાત્ આ પાંચ તો ઉપગણ્ય-ઉદ્દારણ્યરૂપ જ છે; બીજા તે જાતના સમજી લેવા. પછીનાં બારે વ્રત અને હેવટના સંલેખના મનના અતિચારોની બાબતમાં આ શબ્દ મૂકેલો છે.

૨. શંકા અને વિચિકિત્સા જરૂર એવો ભેદ જતાવાય છે કે, શંકા તો તત્ત્વોના સ્વરૂપને લગતી હોય છે, ત્યારે વિચિકિત્સા ક્રિયાની બાબતમાં હોય છે.

૩. ભેદ આનો અર્થ એ નથી સમજવાનો કે પોતા સિવાય બીજાના સંપ્રદાય કે ધર્મની નિંદા કરવી.

“[૧] સ્થૂલ હિંસાના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા લેનાર શ્રાવકે અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ ન કરવી — કોઈને બાધવો (વઘ), કોઈને નિર્દયપણે મારવો (વઘ), કોઈના અંગ પ્રત્યંગ કાપવા (ઢગિછેદ), ગળા ઉપરાત લાર ભરવો કે કામ કરાવવું (અભિમાર), કોઈનું ખાનપાન ગંધ કરાવવું (મક્તપાનવ્યુછેદ) [આ તથા આના જેવી પ્રવૃત્તિઓથી ભલે વ્રતનો ભંગ કયો શબ્દથી ન ઠહેવાય, પણ આ બધું કરનારનું હિંસાત્યાગનું નવ મલિન થઈ થોડે વખતે જરૂર હાસ પામે જ] [૪૫]

“[૨] સ્થૂલ અસત્ય (મૃષાગદ)ના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા લેનાર શ્રાવકે અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ ન કરવી — કોઈ ઉપર વગર વિચારે આળ મૂકવું, કોઈની શુભ વાત પ્રકાશિત કરવી, પોતાની સ્ત્રીની શુભ વાતો પ્રકાશિત કરવી,^૧ ખોટી સલાહ આપવી, અને ખોટા લેખ કરવા^૨ [૪૬]

“[૩] સ્થૂલ ચૌર્યના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા લેનાર શ્રાવકે નીચેની પ્રવૃત્તિઓ ન કરવી — ચોરીનો માલ રાખવો, ચોરી

૧ દીકાકાર કહે છે તેમ સ્ત્રીની એ શુભ વાત બને સચી હોય, તે પાત્ર પ્રગટ કરવ થી તે કુળેનીને કારણે આ મહાયા કરે કે દુઃખાય ઇત્યાદિ. યે ગરાસ ૩ લઠમા હેમચ દાચાચ આને બદલે વિશ્વસ્તમ વ્રમે. એવો અતિચાર મૂકે છે અર્થાન્ પોતાના ઉપર વિશ્વાસ રાખનારા સ્ત્રી મિત્ર વગેરે કોઈની વાત છુદલી કરી દેવી તે આમા ને ઉપર આવેલા કોઈની શુભ વાત પ્રકાશિત કરવા રૂપી અતિચારમા તકાવત એ છ કે પેલામા તે કોઈની ખાનગી વાત તેણે કહી ન હોય અને જાણી હોય છે ત્યારે આમા તે પેલાએ વિશ્વાસ રાખી આપણે તેની શુભ વાત કહી હોય છે

૨ જુઓ પુસ્તકને અતે ટિપ્પણ ન ૫

કરવા પ્રેરણા કરવી, જે વિરોધી રાજ્યે નિષિદ્ધ કરેલી સીમાનુ (દાણુચેરી ખાતર) ઉલ્લંઘન કરવું, ખોટા તોલમાપ રાખવાં; મેળમેળ કરીને કે બનાવટી વસ્તુ મૂળને બદલે બતાવીને વહેવાર કરવો. [૪૭]

“[૪] સ્વદ્વારસતોષ વ્રતની પ્રતિજ્ઞા લેનાર શ્રાવકે અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ ન કરવી —^૧વેશ્યાગમન કરવું, કુમારી, વિધવા કે પતિરહિતાનો^૨ સ સર્ગ કરવો, બીજી સ્ત્રીઓ સાથે શુગારચેષ્ટા કરવી,^૩ બીજાના^૪ વિવાહો કરવા, અને કામભોગમાં તીવ્ર અભિલાષા રાખવી^૫ [૪૮]

“[૫] ઇચ્છાવિધિનું પરિભાણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેનાર શ્રાવકે અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ ન કરવી — જમીન બાગીર, હિરણ્ય સુવર્ણ, ઢારઢાખ અને દાસદાસી, ધનધાન્ય,

૧ શકવિગૃહીતા। વેશ્યા એ કોઈની નિયત સ્ત્રી નથી અને પૈસા વગેરેથી થોડા વખત પૂરતી પોતાની બનાતી શકાય છે તેની સાથના સબબને કોઈ કદાચ ‘સ્વદ્વારસતોષ વ્રત’-ના બગ ન માને

૨ અવિગૃહીતા। જે વેશ્યા નથી તેમ છતાં કુવારી, વિધવા કે (પતિ પરદેશ ગયો હોવાથી કે માડો થયો હોવાથી વસ્તુતઃ એ) પતિ વિનાની હોઈ, બીજા કોઈ પતિની સ્ત્રી અત્યારે નથી, તેને પણ સબબ પૂરતી સ્વ-સ્ત્રી ગણી કદાચ કોઈ વર્તે, અને નવમગ ધતો ન માને

૩ અર્પાત્ સભોગ સિવાયની કામચેષ્ટાઓ કરવામાં કોઈ કદાચ વ્રતભંગ થતો ન માને

૪ પોતાના કે પોતાના ડોકરા સિવાયના એમાં પણ પ્રેરક હેતુ બીજાઓને કામભોગમાં ભેડી વિદૂન સ્વ-સતોષ સાધવાનો હોઈ શકે

૫ સ્વ-સ્ત્રી સાથે પણ તીવ્ર કામાશ્વિત્તય છેવટે વ્રતભંગ તરફ જ લઈ જાય

તથા ઘરવખરી—એ બધાનું જે પ્રમાણ નક્કી કર્યું હોય તેને (ખીણ રીતે)^૧ ઓળંગી જવું. [૪૯]

“[૬] દિગ્ગત ધારણ કરનાર શ્રાવકે અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ ન કરવી:—જિર્ઘ દિશામાં, અધો દિશામાં, અને તિર્થંગ દિશામાં જવા-આવવા માટે નક્કી કરેલા પ્રમાણનું ઉલ્લંઘન કરવું (એ ત્રણ), વેપાર કે કોઈ વ્યવહારુ કામ માટે ધારેલા ક્ષેત્રના માપમાં વૃદ્ધિ કરવી (અર્થાત એકનું બાકી રહેલું માપ બીજામાં વધારવું), તથા પ્રવાસને અંગે (મર્યાદાની) ચોક્કસ સ્મૃતિ ન રાખવી.^૨ [૫૦]

“[૭] ઉપભોગ-પરિભોગ-પરિભાણ તત્ત્વ ધારણ કરનાર શ્રાવકે ઉપભોગ-પરિભોગને ‘ભોજન’ (ભોગ) અને (તે ભોગનાં સાધન મેળવવા માટે કરાતાં) ‘કર્મ’ (આણવિકા) એમ બે પ્રકારે સમજવો. હવે ‘ભોજન’ની મર્યાદા સુરક્ષિત રાખવા અંગે અતિચારરૂપ નીચેની પાંચ પ્રવૃત્તિઓ ન કરવી:— સજીવ વસ્તુ ખાવી, સજીવ વસ્તુ સાથે મંબંધવાળી વસ્તુ

ખાવી, દાચી વનસ્પતિ^૧ ખાવી, ઘરાખર નહી રધાયેલી વનસ્પતિ ખાવી, અને સુરજ^૨ વનસ્પતિ ખાવી. 'કર્મ' (-આજીવિકા) વિષયક મર્યાદા સુરક્ષિત રાખવા બગે અતિચારરૂપ નીચેની પાંચ પ્રવૃત્તિઓ ન કરવી. ભારે પાપ-કર્મનાં 'આદાન' એટલે કે કારણ હોવાથી તે પ્રવૃત્તિઓ 'કર્મોદાન'^૩ કહેવાય છે. તે જેમકે —

“(૧) જેમા કોયલાનો કે બીજા બળતણુનો સતત ઢગલાખધ ઉપયોગ કરવો પડે તેવો, કે કોયલા પાડવાનો વેપાર ન કરવો, (૨) જેમા વનોનો નાશ કરવો પડે તેવી પ્રવૃત્તિઓ ન કરવી, (૩) સંખ્યાખધ ગાડા વગેરે વાહનો ખનાવવાનો અને વેચવાનો વેપાર ન કરવો, (૪) ગાડા વગેરે વાહનો માટે ફેરવવાનો ધધો ન કરવો; (૫) લોંચ ફાઢવી પડે તેવો ધધો ન કરવો; (૬) હાથીદાત, શખ, કચકડા વગેરેનો વેપાર ન કરવો, (૭) છાલ વગેરેનો વેપાર ન કરવો, (૮) સુરા વગેરે રસોનો વેપાર ન કરવો, (૯) સોમલ વગેરે ત્રિપોનો વેપાર ન કરવો, (૧૦) કેશનો વેપાર ન કરવો, (૧૧) ધાણી, કોલાં વગેરે ચલાવવાનો^૪ ધધો ન કરવો, (૧૨) ખસી વગેરે કરવાનો^૫ ધધો ન કરવો, (૧૩) ખેતર, જંગલ વગેરે સાફ કરવા માટે દગ-અગ્નિ મૂકવાનો ધધો ન કરવો; (૧૪) સરોવરો, તળાવો, ધરાઓ

૧ મૂળ 'ગૌષધિ'. શાકભાજી

૨ જેમા નાખી દેવાનું ધણુ અને ખાવાનું થોડું હોય એવી

૩ જુઓ પુસ્તકને અંતે દિપ્પણ ન. ■

૪. જતપીચ્છા.

૫. નિર્લોચન.

વગેરે પૂરવાનો^૧ ધંધો ન કરવો; (૧૫) દાસીઓ કે ગુલામો દ્વારા આજીવિકા ન ચલાવવી, તેમજ હિંસપ્રાણીઓનો વેપાર કે પોપણ ન કરવું.^૨ [૫૧]

“[૮] “અનર્થદંડના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞાવાળા શ્રાવકે તે વ્રતના અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ મુખ્યત્વે ન કરવી. તે જેમકે:—કામોત્તેજક વાતો કરવી; ભાંડની પેઠે શરીરના ગ્રાણા કરવા; બકબકાટ કરવો; મુશળ, કોદાળી તલવાર વગેરે સાધનોથી સંયુક્ત રહેવું;^૩ અને આવશ્યકતા ઉપરાંતનાં લોગપરિલોગનાં સાધનો રાખવાં.^૪ [૫૨]

“[૯] સામાયિક વ્રત કરનાર શ્રમણોપાસકે તે વ્રતના અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ મુખ્યત્વે ન કરવી. તે જેમકે:—મન વાચા અને કાયા એ ત્રણનો દુષ્ટ પ્રયોગ^૫ કરવો; અમુક નિયત વખતે સામાયિક કરવું જ એવી સામાયિકને અંગેની સ્મૃતિ તાજી ન રાખવી; અને સામાયિકને અવ્યવસ્થિત રીતે કરવું. [૫૩]

“[૧૦] “દેશાવકાશિકની મર્યાદા ધારણ કરનાર શ્રાવકે તે વ્રતના અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ મુખ્યત્વે ન કરવી. તે જેમકે:—પોતાની મર્યાદાનો ભંગ થાય એવી રીતે સંદેશા વગેરે દ્વારા કાંઈ મંગાવવું; તે માટે ખાસ કોઈને મોકલવો; તે માટે કોઈ પ્રકારનો અવાજ કરવો; આંખ

૧. શોપણ ।

૨ વ્યભિચારની આવક માટે સ્ત્રીઓ (ગસતી) પોપવી, તેમ જ પોપટ-ફૂડાં-મોર વગેરે પાળવાં વેચવાં—એવો અર્થ પણ કરાય છે.

૩. કારણકે, ખીજ તે સાધનો માગી લાય, અને તે વડે થયેલી હિંસાના ભાગી આપણે બનવું પડે.

૪. દુષ્ટગ્રનિવાન ।

વગેરેથી ઇશ્વારા કરવા; અને તે માટે કાંઈ ફેંકવું કરવું.
[૫૪]

"[૧૨] " પૌષ્ઠોપવાસ કરનાર શ્રમલોપાસકે અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ મુખ્યત્વે ન કરવી. તે જેમકે :—તપાસ્યા વિનાનાં કે બરાબર નહીં તપાસેલાં એવાં આસન કે પથારી વગેરેનો ઉપયોગ કરવો, માફ કયાં વિનાનાં કે બરાબર સાફ નહીં કરેલાં એવાં આસન કે પથારી વગેરેનો ઉપયોગ કરવો; તપાસ્યા વિનાનાં કે બરાબર નહીં તપાસેલાં શાય કે લઘુશંકાનાં સ્થાનોનો ઉપયોગ કરવો, સાફ કયાં વિનાનાં કે બરાબર સાફ નહીં કરેલાં એવાં શૌચ કે લઘુશંકાનાં સ્થાનોનો ઉપયોગ કરવો; અને પૌષ્ઠોપવાસ અન્યવસ્થિતપણે કરવો. [૫૫]

"[૧૨] " યથાસંવિભાગત્રત ધારણ કરનાર શ્રમલોપાસકે તે ત્રતના અતિચારરૂપ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ મુખ્યત્વે ન કરવી. તે જેમકે :— ન આપવાની વૃત્તિથી લોજનસામગ્રીને સચિત્ત વસ્તુમાં મૂકવી; કે સચિત્ત વસ્તુથી ઢાંઢવી, અયોગ્ય સમયે દાન દેવાનો ઢાંગ કરવો; ન આપવાની બુદ્ધિથી પોતાનું હોય તેમ છતાં બીજાનું કહેવું; અને બીજાની હરીફાઈ કરીને આપવું. [૫૬]

[આ પ્રમાણે લીધેલાં ત્રતોને બરાબર તથા અતિચારે વિના પાળતાં પાળતાં કાળના દોષથી, શરીરની દુર્ગંધતાના દોષથી કે કોઈ વિદ્યોના દોષથી જ્યારે સંયમધર્મ પાળવો અશક્ય થઈ જતો સમજાય, કે મૃત્યુકાળ નજીક આવી પહોંચેલો જણાય, ત્યારે શ્રાવક ધીરે ધીરે કે સદંતર

આહારનો ત્યાગ કરીને મરતા સુધી દોષોને ઘટાડતા જઈ સ્મૃતિ-સમાધિપરાયણ રહેવાનું] “અપશ્ચિમ મારણાંતિક સંલેખના મત^૧ [એ, ત્યારે તે મત-પણ] નીચેના પાંચ અતિચારો વિનાનું જ પાળે. તે જેમકે: આ લોકની આસક્તિ^૨ રાખવી; પરલોકની આસક્તિ રાખવી; જીવિતની આસક્તિ રાખવી; મરણની આસક્તિ રાખવી; અને કામસોગોની આસક્તિ રાખવી.” [૫૭]

ભગવાન મહાવીર બોલી રહ્યા ત્યાર પછી આનંદે તેમને વંદનનંમસ્કાર કરી, નીચે પ્રમાણે આમ્રહ (અમિપ્રહ) સ્વીકાર્યો:—

“હે ભગવાન! રાજાની આજ્ઞા,^૩ ગણની^૪ આજ્ઞા, પોતાનાથી વધુ બળવાનની, દેવની આજ્ઞા, માતાપિતાની આજ્ઞા કે શુરુજનને ઉપદ્રવ (થતો હોય તેમાંથી તેમને બચાવવા ખાતર કરવું પડે ત્યારે),^૫ અને આજીવિકાનો અભાવ^૬—એટલાં છ કારણો બાદ કરીને બાકીને બધે જ પ્રસંગે આજથી હું બીજા સંપ્રદાયના માણસોને, બીજા સંપ્રદાયના દેવતાઓને, અને બીજા સંપ્રદાયે

૧. ‘અપશ્ચિમ’ એટલે છેવટનું — મરણ વખતનું; મારણાંતિક એટલે મરતા સુધીનું; સંલેખના — અર્થાત્ સારીર અને દોષોને ધસી નાખવા માટે આહારત્યાગ — નું મત.

૨. સપક્ષોગ.

૩. અમિયોગ.

૪. જે સમુદાય પોતે જ આખો એકઠો મળી પોતાનું રાજ્ય સંભાળે છે, અને રાજા જેવો સરમુખત્યાર કે કુચમુખત્યાર રાજનો નથી, તે ‘ગણ’ કહેવાય છે. તે કાગમાં આવાં ગણસનાક રાજ્યો ઘણાં હતાં.

૫. શુરુનિગ્રહ.

૬. ચિત્તિકાંતાર.

સ્વીકારેલાંઓને^૧ વંદન કે નમસ્કાર નહીં કરુ, પહેલાં તેમણે બોલાવ્યો હોય તે સિવાય તેઓની સાથે વાતચીત પણ નહીં કરુ, તેમ જ તેઓને ખાન, પાન, વગેરે^૨ નહીં આપું.^૩

“આજથી હું (આપણા સંપ્રદાયના) તપસ્વી સાધુઓ [શ્રમણનિશ્ચયો^૪]ને નિર્જીવ અને તપાસેલું^૫ ખાન, પાન વગેરે તથા વસ્ત્ર, કંબલ, પાત્ર^૬, હાથપગ પૂછવાનું રત્નોચણ^૭, સૂવાનું પાટિયુ^૮, ઓઠિગણ રાખવાનું પાટિયુ^૯, શય્યા, ઉતારો^{૧૦} અને ઓસડવેસડ આપતો રહીશ ”

પછી કેટલાએક પ્રશ્નો શ્રમણ-ભગવાંનને પૂછીને, તથા તેમને ધરાબર સમજાવે તે પોતાને ઘેર પાઠો ફર્યો. ઘેર આવી તેણે પોતાની જીને કહ્યું —

“હે દેવાનુપ્રિયે !^{૧૧} શ્રમણભગવાન મહાવીર પાસે

૧ અહીં તે ૨ એવો (મુદિરો) વગેરેને

૨ મૂળમાં - જલન, પાન, સ્નાન (મુખવાસ), દારાદિય (એવો વગેરે સ્વાદુ વસ્તુઓ)

૩. તે સંપ્રદાય ઊપર શ્રદ્ધા ભક્તિ રાખીને કરું ન આપવાની વાત છે, જ્ઞાન સેવા ખાતર અહીં આપવાનો નિયેધ નથી

૪ મંત્રિ - ગાઠ (રામદેવ વગેરેની) જેમની ક્ષતી ગઈ છે તે નિર્મય. જોત સાધુ માટે તે રાખે રૂઢ થયેલો છે

૫ પ્રસુક, એવગીવ ।

૬ પ્રતિગ્રહ ।

૭. વાદમોહન ।

૮ પોઠ ।

૯ ફળ્ક ।

૧૦. સહતારક - પથારી તેમ જ રહેવાનું સ્થાન

૧૧ દેવાને પ્રિય. બોદ્ધ રાજ્ય અરોઠ પોતાને માટે દેવાનામિય રાખવાપરે છે કદાચ તે કારણે જ પછી બાહ્ય સાહિત્યમાં તે રાખે ‘મૂર્ખ’ ‘ગાઠો’ એ અર્થમાં રૂઢ થયો છે

જઈને તેમનું પ્રવચન^૧ મેં સાંભળ્યું. તે મને બરાબર ગમ્યું છે અને તેમાં મારી અભિરુચિ થઈ છે. તો તું પણ તેમની પાસે જા અને તેમની ઉપાસના કરી, તેમની પાસેથી પાંચ અણુવ્રતો અને સાત શિક્ષાવ્રતોવાળો ગૃહસ્થધર્મ સાંભળી, તેનો સ્વીકાર કર!" [૫૮]

આનંદનું કહેલું સાંભળી, શિવનંદા ખુશી થઈ, અને ઉતાવળે નોકરો પાસે નાના કાનવાળા, ઘોળા અને સારી રીતે શણગારેલા વેગવંત બળદો ભેડેલો રથ તૈયાર કરાવી, તેમાં બેસી ભગવાનને ઉતારે પહોંચી. [૫૯].

ત્યાં ભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળી, તેણે પણ આનંદની પેઠે બાર પ્રકારનાં વ્રતોવાળો ગૃહસ્થધર્મ ભગવાન પાસેથી સ્વીકાર્યો. ત્યાર બાદ, ભગવાનને નમસ્કારાદિ કરી, રથમાં બેસી, તે પોતાને ઘેર પાછી ફરી. [૬૦-૧]

આમ આનંદ અને શિવનંદા ધર્મ સ્વીકારીને પાછા ફર્યા બાદ, ભગવાનના પટ્ટશિષ્ય ગૌતમે^૨ અમણ-ભગવાન મહાવીરને વહન-નમસ્કાર કરી, નમ્રતાથી પૂછ્યું :-

૧. ઉપદેશ પણી તો વત્તવસિદ્ધાવ, સિદ્ધાવમાર્ગ, સાસ, એવા અર્થમાં પણ તે સંખ્ધ ૩૯ થયો છે

૨. તે પણ ભગવાનના અગિયાર ગણધરોમાંના એક હતા. તે ઈ પૂ ૬૦૭માં રાજગૃહ નજીક જન્મ્યા હતા, અને ભગવાનના નિર્વાણ પછી બાર વર્ષ બાદ નિર્વાણ પામ્યા હતા (ઈ સ પૂ ૫૧૫) સુદ્ધના પદે શિષ્ય આનંદની જેમ જૈન થઈ પરામા ભગવાન મહાવીર સાથે ગૌતમનું નામ બેડારેડું છે વિશેષ માટે જુઓ આ માળાનું 'સ યમધર્મ' પુસ્તક, પા. ૨૦૪ (બીજી આવૃત્તિ)

“હે ભગવન્ ! આ આનંદ શ્રમણોપાસકે (શ્રદ્ધાદિમાં) આગળ વધતો વધતો (ભવિષ્યમાં ધરનાર તણ) આપની પાસે મુંડ થઈ સાધુ બનશે ?”

ભગવાને કહ્યું, “ના, એ વાત નહિ બને.”^૧ પણ હે ગૌતમ ! આનંદ શ્રમણોપાસકે ઘણાં વર્ષો સુધી શ્રમણોપાસકનો ધર્મ પાળીને સૌધર્મકલ્પમાં^૨ અરુણાભ નામના વિમાનમાં દીર્ઘજીવી^૩ દેવ થશે.” [૬૨]

ત્યારબાદ ભગવાન મહાવીર વખત થયે (વાણિજ્ય-શ્રામથી નીકળી) બહારના પ્રદેશમાં^૪ આલ્યા ગયા. [૬૩]

શ્રમણોપાસકે આનંદ તથા તેની સ્ત્રી શિવનંદા પણ શ્રાવકધર્મ પાળતાં તથા જૈન સાધુઓને લિશ્લાદિ આપતાં રહેવા લાગ્યાં. [૬૪-૬૫]

એમ કરતાં કરતાં અને અણુમત^૫ શુણ્ણમત^૬ પાળતાં, દોષ વગેરેમાંથી વિરમતાં, જુદા જુદા ત્યાગના નિયમો^૭ અનુસરતાં, અને પૌષ્ઠધમતના ઉપવાસોથી આત્માને બરાબર કેળવતાં કેળવતાં^૮ આનંદ શ્રમણોપાસકનાં ૧૪ વર્ષ આલ્યાં

૧. નો તિળદ્વ તપ્પદ્ધે. ૨. કલ્પ એટલે સ્વર્ગ ખાર ફલપોમાં સૌધર્મ-કલ્પ પ્રથમ છે વિમાન એટલે દેવબુવન — દેવનું નિવાસ્થાન. વિશેષ માટે જુઓ આ માળાનું ‘તત્ત્વાર્થસૂત્ર’ પુસ્તક, પૃ ૧૭૬ છં

૩. મૂળ : ‘ચાર પલયોપમ વર્ષ આયુષ્યવાળો.’ ગણતરી બહારની આ ‘પ’યોમ’ સ ખ્યાનો દિનામ સમજવા માટે જુઓ આ માળાનું ‘આચારધર્મ’ પુસ્તક, પા ૧૫૮ (બીજી આજ્ઞાત).

૪. જનપદ ।

૫. મૂળ : શીલમત

૬. જુઓ પા. ૨૦ નોંવ ૧.

૭. પ્રત્યાલ્યાન ।

૮. મૂળમ્ ‘શાક્તિ (વાસિત) કરતાં’ એમ છે

ગયાં. પંદરમા વર્ષને વચગાળે એકવાર મધ્યરાત્રે,^૧ જાગરણ કરી તે ધર્મચિંતનમાં બેઠો હતો, તેવામાં તેને આ પ્રમાણે વિચાર^૨ આવ્યો :—

“હું આ વાંધિજન્યગ્રામમાં ઘણા લોકોને પૂછવાનું સ્થાન છું, સલાહકાર છું, અને મારા કુટુંબનો પણ આધાર છું. આ વિશ્લેષને લીધે હું ભગવાન મહાવીર પાસે સ્વીકારેલી ધર્મસાધના^૩ પ્રમાણે બરાબર વર્તી શકતો નથી. તેથી, આવતી કાલે સૂઈ જાગતાં, મારાં કુટુંબીઓને લોજનનું નિમંત્રણ આપીને લેગાં કરી, તેમની સમક્ષ મારા મોટા પુત્રને આ બધો ભાર સોંપું; અને પછી પુત્રની તથા તે સૌની રજા લઈ, ઠાંદલાક પરામાં ત્યાં જઈ, અને (અમારા) જ્ઞાતૃવંશીઓના મહોદલામાં^૪ આવેલી (અમારી) પૌષધશાળાને^૫ જોઈ-તપાસી, તેમાં રહું; અને ભગવાન મહાવીરે પ્રદેપેલા ધર્મમાર્ગને અનુસરું.^૬ એ જ મારે માટે હિતકર કહેવાય.”

આવો વિચાર કરી, આનંદે બીજો દિવસે વહાણું વાગે, લોજનનું નિમંત્રણ આપી પોતાનાં સગાંસંબંધીને તેડાવ્યાં; અને પુષ્કળ લોજનસામગ્રી તૈયાર કરાવીને, તેમની સાથે લોજન કર્યું. ત્યાર બાદ તેણે તે સૌ સગાં-સ્વજનનું દૂલહાર

૧. પુનરુત્થાવરણકાલસમયંસિ ।

૨. અચ્ચત્તચિન્ત ।

૩. મૂળ : ધર્મપ્રવૃત્તિ । ૪. જ્ઞાતૃકુલ ।

૫. પૌષધવન ધારણ કરીને રહેવા માટેનું અલગ મકાન.

૬. મહાવીર ભગવાનની પાસે જાણેલી ધર્મપ્રવૃત્તિ, તેને સ્વીકારીને (અપરંપર) રહું.

વગેરેથી સંમાન કરી, તેમની સમક્ષ પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્રને બોલાવ્યો, અને કહ્યું : — “ હે પુત્ર ! હું આ વાલ્મીજયગ્રામમાં ઘણા લોકોને પૂછવાનું સ્થાન છું, સલાહકાર છું, અને કુટુંબનો પણ આધાર છું. આ વિશેષને લીધે હું ભગવાન મહાવીર પાસેથી જાણેલા ધર્મમાર્ગને ધરાબર અનુસરી શકતો નથી. તેથી મેં એવો વિચાર કર્યો છે કે, મારાં આ બધાં કુટુંબીઓ સમક્ષ તને બધો ભાર સોંપી, સૌની રજા લઈ, કોદલાક પરામાં જઈ, ત્યાં શાતૃવંશી દ્વિત્રિયોના મહોદલામાં આવેલી પૌષ્પશાળામાં રહું, અને ભગવાન મહાવીર પાસેથી જાણેલા ધર્મમાર્ગને અનુસરું.” [૬૬]

જ્યેષ્ઠ પુત્રે આનંદગૃહપતિની આ વાત વિનયપૂર્વક કબૂલ રાખી. [૬૭]

એટલે પછી આનંદ શ્રમણોપાસકે સૌ સગાંસંબંધીને કહ્યું, “ હે દેવાનુમિત્રો ! હું મારા પુત્રને કુટુંબનો બધો ભાર સોંપું છું. માટે હવેથી કોઈ મને કશી બાબતમાં પૂછશે નહિ, કે મારી સલાહ માગશે નહિ; તેમ જ (કૌટુંબિક પ્રસંગોએ મને આવનારો ગણી) મારે માટે ખાનપાન વગેરે કાંઈ તૈયાર કરાવશે નહીં.” [૬૮]

ત્યાર પછી આનંદ શ્રમણોપાસકે જ્યેષ્ઠ પુત્ર તથા મિત્ર, શાતિ, સ્વજન-સંબંધી વગેરેની રજા લઈ, પોતાને ઘેરથી નીકળી, વાલ્મીજયગ્રામમાંથી બહાર આવ્યો; તથા કોદલાક પરામાં જઈ, ત્યાં શાતૃવંશી દ્વિત્રિયોના મહોદલામાં આવેલી પૌષ્પશાળામાં આવ્યો. પછી તે મકાનને વાળી-ઝાડી, લૂછી-પૂછી, મળ-મૂત્રનાં સ્થાનો ધરાબર

તપાસી,^૧ હાલને સાથરે બેસી,^૨ પોપઘોપવાસ કરતો, શ્રમલુ-
ભગવાન મહાવીરે પ્રફુલ્લા ધર્મભાગને અનુસરતો ત્યાં રહેવા
લાગ્યો. [૬૯]

[ધર્મસાધનામાં ઉપાસક તથા સાધુને મત-તપના
વિશિષ્ટ નિયમોરૂપી ‘પ્રતિમા’ઓ સ્વીકારવાની હોય છે.
ઉપાસકની પ્રતિમાઓ સાધુની પ્રતિમાઓ કરતાં જુદી હોય
છે તથા સાધુપણની પૂર્વલેયારીરૂપ જ હોય છે. તેવી
અગિયાર પ્રતિમાઓ હોય છે. તે નીચે પ્રમાણે :—

૧. ‘દર્શન પ્રતિમા’ : અર્થાત્ સાચા ધર્મભાગ ઉપર
શ્રદ્ધા દર્શાવેલી સમ્યક્ત્વને, આગળ (પાન ૨૩ ઉપર)
જણાવેલા પાંચ અતિચારોમાંથી એક પણ લાગવા દીધા
સ્તિવાય એક માત્ર મુખી જરાબર પાળવું તે.

૨. ‘મત પ્રતિમા’ : અર્થાત્ પોતે સ્વીકારેલાં પાંચે
અભ્યુત્પત્તોને આગળ (પાન ૨૪ થી ૨૭ ઉપર) જણાવેલા
અતિચારોમાંથી એક પણ લાગવા દીધા સ્તિવાય બે માત્ર
મુખી જરાબર પાળવાં તે.

૩. ‘સામાયિક પ્રતિમા’ : અર્થાત્ આગળ (પાન ૨૦
ઉપર) જણાવેલ સામાયિક નામના મતને (પા. ૨૮ ઉપર
જણાવેલા) પાંચ અતિચારોમાંથી એકે અતિચાર લાગવા દીધા
સ્તિવાય ત્રણ માત્ર મુખી જરાબર પાળવું તે.

૧. ઉચાર-વ્યવસ્થા (ઉચ્ચર-વ્યવસ્થા) અર્થાત્ મળમૂલ ત્વ ગવાં તે પોતને
ઉપયોગમાં લેવાના કે ઈ સ્થળને શ્રદ્ધેલેથી જોઈ તપાસી લેવાનો હેતુ ઉપ-
જાતી દિ સા ન થાય તે છે.

૨. દમ્ભસ્તરીયગણ ।

૪. ‘પૌષ્ઠ પ્રતિમા’ : અર્થાત્ આગળ (પા. ૨૧ ઉપર) જણાવેલ પૌષ્ઠોપવાસ વ્રતને (પા. ૨૬ ઉપર જણાવેલા) પાંચ અતિચારમાંથી એકે અતિચાર લાગવા દીધા સિવાય ચાર માસ સુધી ઘરાબર પાળવું તે.

૫. ‘કાયોત્સર્ગ પ્રતિમા’ : અર્થાત્ (દરમહિને બે આઠમ, બે ચૌદશ અને પૂનમ તથા અમાસના દિવસે આખી રાત) કાયા-શરીરની પરવા ત્યાગીને (ઉત્સર્ગ), નિશ્ચળતા-પૂર્વક જીભા રહી, મૌનપણે જિનનું ધ્યાન કરવું, સ્નાન ન કરવું, રાત્રે લોજન ન કરવું, દિવસે સર્વથા બ્રહ્મચર્ય^૧ પાળવું, રાત્રે^૨ મર્યાદિત બ્રહ્મચર્ય^૩ પાળવું, પોતાના દોષનું નિરીક્ષણ કરવું, અને કાછડી ન ખોસવી, — એ પ્રમાણેનું વ્રત પાંચ મહિના સુધી ઘરાબર પાળવું તે.

૬. ‘અબ્રહ્મવર્જન પ્રતિમા’ : અર્થાત્ શૃંગારનો ત્યાગ કરવો, સ્ત્રીસંબંધનો ત્યાગ કરવો, અને સ્ત્રી સાથે અતિ પ્રસંગ ન કરવો, એ પ્રમાણેનું વ્રત છ માસ સુધી ઘરાબર પાળવું તે.

૭. ‘સચિત્ત-આહાર-વર્જન પ્રતિમા’ : અર્થાત્ સજીવ વસ્તુ ન ખાવાનો નિયમ સાત મહિના ઘરાબર પાળવો તે.

૮. ‘સ્વયં-આરંભ-વર્જન પ્રતિમા’ : અર્થાત્ કરી સપાપ પ્રવૃત્તિ બાતે ન કરવાનો નિયમ આઠ મહિના ઘરાબર પાળવો તે.

૯. ‘ભૂતક-ત્રેષ્ય-આરંભવર્જન પ્રતિમા’ : અર્થાત્ નોકર-ચાકર દ્વારા પણ પોતાને નિમિત્તે કોઈ પણ સપાપ

૧ અર્થાત્ મહિને જે છ રાતો આખી ધ્યાનમાં કદવાની છે તે કરતાં બાકીની રાતોએ.

પ્રવૃત્તિ ન કરાવવાનો નિયમ નવ મહિના બરાબર પાળવો તે.

૧૦. ‘ઉદ્દિષ્ટ-લક્ષ્ય-વચન પ્રતિમા’ : અર્થાત્ પોતાને ઉદ્દેશીને કરેલા જ્ઞાનજ્ઞાન વગેરે પદ્ધતીનો ઉપયોગ ન કરવાનો અને મુંડ રહેવાનો કે માત્ર ચોટલી રાખવાનો નિયમ દશ મહિના બરાબર પાળવો તે.

૧૧. ‘શ્રમણભૂત પ્રતિમા’ : અર્થાત્ શ્રમણ-સાધુનો જ આચાર અગિયાર મહિના બરાબર પાળવો તે.^૧

આગળની દરેક પ્રતિમા વખતે પાછલી દરેક પ્રતિમા ચાલુ રહેલી જ ગણવાની હોય છે.]

આનંદે ઉપાસક માટેની એ અગિયાર પ્રતિમાઓનો એક પછી એક સ્વીકાર કર્યો, અને તે દરેકને શાસ્ત્ર (સૂત્ર) અનુસાર, આચાર (કલ્પ) અનુસાર, માર્ગ અનુસાર, તથા જેવી હોય તેવી બરાબર પાળી, ચોલાવી, પાર કરી, (પૂરી થયેલી) બંહેર કરી,^૨ અને મમાપ્ત કરી.^૩
[૭૦-૧]

૧ આ બધી પ્રતિમાઓ પૂરી કરતા બરાબર સાદાપાંચ વર્ષ થાય. ઉપર ૧૬મા ફક્કામા જણાવ્યા પ્રમાણે ઉપાસક તરીકે આનંદે સાદાપાંચ વર્ષ ગાળ્યા પછી આ પ્રતિમાઓ સ્વીકારી હતી અને ૨૦ વર્ષ થતા તે ગુજરી ગયો હતો, અર્થાત્ આ સાદાપાંચ વર્ષ પ્રતિમાના પૂરા થતા જ તે મૃત્યુ પામ્યો હતો. પ્રતિમાઓ દરમિયાન કુલ ૧૭૧૩ ઉપવાસ થાય, અને ૨૬૮ પારણા થાય. પ્રતિમાઓ પૂરી થતા કેઈ ઘેર પાછો ફરે, કેઈ સાધુજ્ઞાની દીક્ષા જ લઈ લે, અથવા કેઈ અન્નપાનનો ત્યાગ કરી મૃત્યુ સ્વીકારે

૨ કિત્તે.

૩ મારદે.

પરંતુ આવા ઉત્તમ, વિપુલ, યત્નમય અને ગાઢ તપકર્મથી આનંદ શ્રમણોપાસક શુદ્ધ, કૃશ અને હાડપિંજર જેવો^૧ થઈ ગયો. [૭૨]

આવી દશામાં એક વખત રાતે ચિંતન કરતા તેને એવો વિચાર આવ્યો કે, આ બારે તપકર્મથી હું હાડપિંજર જેવો થઈ ગયો છું. તોપણ હજી મારામાં બિઠવાની શક્તિ (ઉત્સાહ), કર્મ કરવાની શક્તિ, બળ, વીર્ય, સાહસ,^૨ પરાક્રમ, શ્રદ્ધા, ધૃતિ અને સવેગ છે, તો, જ્યાં સુધી તે બધા મારામાં કાયમ છે, તથા જ્યાં સુધી મારા ધર્મીયાર્થ ધર્મોપદેશક શ્રમણબગવાન મહાવીર પણ હયાત છે, ત્યાં સુધીમા હું અતિમ તથા મરતા સુધીનું (અન્નપાન છોડી સમાધિસ્થ રહેવાનું) સલેખના વ્રત^૩ કાલે સવારે સૂર્યોદય થતા સ્વીકારું, અને ખાણું પીણું તણું દઈ, મોતની પરવા છોડી^૪, મારું છેલ્લું જીવન પૂરું કરું.

આવો વિચાર કરી, તેણે બીજે દિવસે સૂર્યોદય થતાં અપશ્ચિમ મારણાતિક-સલેખના વ્રત સ્વીકાર્યું, અને ખાન પાન તણ દીધું. [૭૩]

એ સ્થિતિમાં રહેતાં રહેતાં, તેના આ શુભ અધ્યવસાયથી, તેનું શુભ પરિણામ થતાં, તથા તેની ચિત્તવૃત્તિઓ^૫

૧ ધમ્મિનન્તણ — નસોના ચૂચળાથી છવાઈ ગયેનો.

૨ પુરુષકર.

૩ અપશ્ચિમ મારણાતિક સલેખના.

૪ કાલ અગવક્કમાણ. જીવન મરણ સંસ્થા અબી રહેતો.

૫ મૂળ દૃશ્યા. ચંદ્રિકાની નજીક રહીને વસ્તુ આવતા જેમ તેનામાં તેવા રંગનો ફેરફાર થાય છે, તેમ પોતે બાંધેલા વિવિધ શુભાશુભ કર્મોના સાન્નિધ્યથી આત્મામાં થયેલા ફેરફારનું નામ લેશ્યા.

શુદ્ધ થતા, તેને ‘અવધિ’ નામનું જ્ઞાન^૧ ઉત્પન્ન થયું તેથી તે પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશામાં પાંચસો ચોજન સુધીના લવણસમુદ્રના ક્ષેત્રને આહી રહ્યો રહ્યો જ નોંધ તથા જાણી શકવા લાગ્યો, અને ઉત્તરમાં સુલલિમવત વર્ષધર પર્વત સુધી, ઉપર સૌધર્મ કંઠપ સુધી, તથા નીચે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાના લોહુચચ્ચુચ નરક સુધીના પ્રદેશને જોવા તથા જાણવા લાગ્યો.^૨ [૭૪]

૧ ઇદ્રિય અને મનની મદદથી ચતા મતિજ્ઞાન (પ્રત્યક્ષ) અને શ્રુતજ્ઞાન (શાસ્ત્રવાક્યથી યથા જ્ઞાન) જે મે ઉપરાંત જૈનશાસ્ત્ર ઇદ્રિય તથા મનની મદદ સિવાય ફક્ત આત્માની ગોચ્યતાના જગથી ઉત્પન્ન થતા બીજા ત્રણ જ્ઞાન પણ માને છે. અવધિજ્ઞાન તેમાંનું એક છે તેનથી દૂર રહેલા મૂર્ત દ્રવ્યાનુ જ્ઞાન થઈ શકે છે. જોકે તે જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનની પેઠે તે પદ્માયોના ક્ષમ્ય પરિણામો ન જ જાણી શકે વિગત માટે જુઓ આ માળાનું ‘તત્ત્વાર્થસૂત્ર’ અං ૧, ૨૨૦ ૨૩ છં.

૨ જેમાં આપો દેશ આવેગો છે તે જ જુદીપ થ જી જોવો છે તેની ચારે તરફ બે જડીને આ કારે લગ સમુદ્ર આવેયો છે.

જ જુદીપમાં સાત ક્ષેત્રો — ‘વર્ષ’ છે. એક દક્ષિણે ભરતક્ષેત્ર છે, તેને તેની ઉપરના દ્વૈમવન ક્ષેત્રથી દ્વિમવત પર્વત જુદા પડે છે. જે દ્વિમવતને આહી સુક્ત દ્વિમવત કહ્યો છે. જુદા જુદા ક્ષેત્ર અથવા વર્ષ ને જુદો પાડતો પર્વત વર્ષધર કહેવાય છે.

દેવોના ચાર સમૂહ કે જાતિ છે તેમાંનો એકો વર્ષે રેમાનિસનો છે તે વૈમનિકોમાં પણ પ્રથમ બાર વર્ગો બે જુદા જુદા સ્વર્ગમાં (કંઠપ) રહે છે. રૌદ્રમ તેમાંનું પ્રથમ છે.

અમાનોડમાં સાત નરકભૂમિઓ આવેલી છે. રત્નપ્રભો તેમાંની પ્રથમ છે. આ બધી લોકવિષયક જૈનશાસ્ત્રમાં માટે જુઓ આ માળાનું ‘તત્ત્વાર્થસૂત્ર’ પુસ્તક, અં ૩ વગેરે.

એ વખતે કરતા કરતા શ્રમણુભગવાન મહાવીર વાણિજ્ય ગ્રામમાં ત્યાં આવી પહોંચ્યા, અને ત્યાંના દૂધપલાસય ચૈત્યમાં જિતયાં. તેમની સાથે તેમના મોટા શિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ પણ હતા. તે સાત હાથ જિયા, વિસ્તાર અને જિયાઈમાં ખરાખર પ્રમાણુસર શરીરાકૃતિવાળા^૧, હાડકાંના અતિ મજબૂત સાધાવાળા^૨, સોનાના કટકાની રેખા^૩ તથા પદ્મકેસર સમાન ગૌર, ઉશ્ર તપવાળા, ઝળહળતા તપવાળા, બાળી નાખે તેવા તપ વાળા, ઘોર તપવાળા, મહા તપવાળા, ઘોર બ્રહ્મચર્યમાં રહેવાના સ્વભાવવાળા, અને શરીરના સરકારોને તજનારા^૪ હતા. શરીરમાં સમાયલી હોવાથી નાની બનેલી પરંતુ અનેક યોજન સુધીના પદાર્થોને બાળી નાખે તેવી વિપુલ તેજોજ્વાલારૂપી દિવ્ય શક્તિ^૫ તપ વડે તેમણે પ્રાપ્ત કરી હતી. તે નિરતર (છ ટકના)^૬ બખ્ખે ઉપવાસ કર્યા કરતા હતા. આમ તપ અને સચમ વડે તે આત્માને કેળવ્યા કરતા હતા. [૭૫-૬]

૧ 'સમચતુરજ્ઞ-મશ્વન'—વાળા પર્થ કાસને બેસે ત્યારે બને ઢી ચણુ વચ્ચેનું અંતર, આસનનું અને લલાટના ઉપરના ભાગનું અંતર, જમણેા ખજો અને ડાબા ઢી ચણુનું અંતર, તથા ડાબા ખજા અને જમણા ઢી ચણુનું અંતર—એ ચાર 'અંત્રિ' સરખા થાય, તો તે શરીર સમચતુરજ્ઞી કહેવાય —એમ પણ અર્થ થાય છે.

૨ વજ્ર ક્રવમ નારાચ-સહનન । સહનન એટલે હાડકાંની રચના — સાચે દરેક સાચે પ્રથમ મર્દન બની જેમ આકડા ખીડાયા હોય (નારાચ), પછી તેના ઉપર ચામડીનો મજબૂત પાંચો દેય (ક્રવમ) અને પછી તેના પર હાડકાંની ખીડી (વજ્ર) હોય ૩ કનક-પુન્ક-નિવપ । ૪ ઉચ્છૃંક્ષીર । ૫ 'તેજોરેશ' ૬. ઉપવાસના સમયની આગર એક અને પાછળ એક ટક પણ તજવાની હોય છે

પોતાના છ ટંકના ઉપવાસના પારણાને દિવસે તે ગૌતમ પહેલાં પહોરમાં^૧ સ્વાધ્યાય કરતા, બીજા પહોરમાં ધ્યાન કરતા, ત્રીજે પહોરે ત્વરા-અપગતા અને સંભ્રાંતિ વિના સ્થિરતાથી મુહપત્તી, પાત્ર, અને વસ્ત્ર (જંતુ ન રહે તેમ) બારીકાઈથી જોઈ લેતા, અને પછી ભગવાનની અનુમતિ લઈ, પોતાના ઉપવાસના પારણા માટે વાણિજ્યગ્રામમાં જાય-નીચ-મધ્યમ કુળોમાં ઘેરઘેરથી થોડી થોડી ભિક્ષા ભેગી કરવા અર્થે જતા.^૨ [૭૭]

એક વખત એ પ્રમાણે ભગવાનની આજ્ઞા લઈ, દ્વંધપક્ષાસય ચૈત્યમાંથી નીકળી, ઇંદ્રવૃત્તિ ગૌતમ હુળની લગાઈ જેટલા માર્ગને આગળ જોઈજોઈને^૩ છવજંતુની હિંસા ન થાય તેમ ચાલતા^૪, અચપળ ભાવે ભિક્ષા માટે વાણિજ્યગ્રામમાં ફરવા લાગ્યાં. [૭૮]

પછી જેવી મળી તેવી^૧ તથા ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એવી નિર્દોષ, જીવજ તુરહિત શિક્ષા લઈને પાછા ફરતાં, ઠોઢાક સંનિવેશ પાસેથી તે જતા હતા, ત્યારે તેમણે ખડું લોકોને મોઢે એમ સાંભળ્યું કે, ‘લગવાન મહાવીરના શ્રમણોપાસક, આનંદે પૌષધશાળામાં (મરતા લગી અન્નપાન તજવારૂં પી) અપશ્રિમ-ભારણાંતિક સંલેખના ત્રત સ્વીકાર્યું’ છે. [૭૬]

ગૌતમને તે સાંભળી, આનંદને મળવાનો વિચાર થયો. એટલે તે પૌષધશાળામાં આનંદ પાસે આવ્યા. [૮૦]

ગૌતમને આવતા જોઈ, હર્ષ અને ઉલ્લાસભર્યો થઈ આનંદે તેમને વંદન અને નમસ્કાર કર્યો; તથા^૨ કહ્યું, “હે લગવન! હું આ ઉશ્ર તપને લીધે આપની પાસે આવી, ત્રણવાર મસ્તક નેમાવી, આપના ચરણને નમન કરવાને અશક્ત છું. પરંતુ હે લગવન! આપ જો ઇરાદાપૂર્વક^૩ અહીં મારી પાસે આવો, તો હું આપને માથાથી વંદન અને નમન કરી શકું.” [૮૧]

ગૌતમ આનંદની પાસે ગયા, એટલે આનંદે તેમના ચરણમાં માથું મૂકી ત્રણ વાર વંદન નમસ્કાર કર્યો. પછી તેણે વાતવાતમાં પૂછ્યું, ‘હે લગવન! ઘરમાં રહેતા ગૃહસ્થને અવધિજ્ઞાન થાય ખરું?’

૧. મહાવગ્ગ સમ્મ — ચવાપર્વણ સમ્યક્ । અર્થાત્ શિક્ષામાં નિર્દોષ અને નિર્જંવ જે મળે તે લેવાનું હોય; આદુ—અઆદુ વગેરેની પસંદગી કરવાની ન હોય. મૂળમાં એ શિક્ષા પ્રેમવવાની પદ્ધતિ વોરે ‘પન્નત્તીમા’ વર્ણવ્યું છે તે પ્રમાણે સમજ લેવાનું કહ્યું છે. અર્થાત્ ‘નિવાહ પન્નત્તી’ એટલે કે ‘લગવતીસૂત્ર’ નામના પાત્રમાં અંગમાં જણાવ્યા પ્રમાણે. (પા ૩૧૮, -૭૧)

૨. શવકારેણ અમિયોગેન (શ્વકારેણ અમિયોગેન)

ગૌતમે કહ્યું, “હા, થાય.”

આનંદે કહ્યું : “હું ગૃહસ્થ હોઈ, ઘરમાં રહેતો હોવા છતાં, મને પણ અવધિજ્ઞાન થયું છે; અને હું અહીં રહ્યો રહ્યો પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં પાંચસો યોજન સુધીના લવણસમુદ્રના ક્ષેત્રને, ઉત્તરમાં સુદૃઢહિમવંત વર્ષધર પર્વત સુધી, ઉપર સૌધર્મ કલ્પ સુધી, અને નીચે રત્નપ્રભામાંના હોલુચચ્ચુચ નરક સુધીના ક્ષેત્રને જોઈ તથા જાણી શકું છું.” [૮૨-૩]

ગૌતમ બોલ્યા, “ગૃહસ્થને અવધિજ્ઞાન તો થાય છે, પણ આટલું મોટું થઈ શકતું નથી. માટે હે આનંદ! તું તારી જૂલ સ્વીકાર અને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર!” [૮૪]

આનંદે કહ્યું :—“હે ભગવન! જે વસ્તુ સાચી હોય, તથ્યરૂપ હોય, અને સદ્બૂત હોય, તે બદલ પણ જિન સિદ્ધાંતમાં^૧ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડે? જો ન કરવું પડે, તો પછી તમારે જ આ બાબતમાં (આવું મને કહેવા બદલ) ખરી રીતે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડે તેમ છે. માટે તમે જ પ્રાયશ્ચિત્ત કરો.” [૮૫]

આ સાંભળી ગૌતમ શકિત થઈને^૨ ભગવાન પાસે આવ્યા. ત્યાં આવી, (પ્રથમ તો, આચાર પ્રમાણે) ભગવાનથી બહુ દૂર નહીં, અને બહુ પાસે નહીં એમ જાણા રહીને, પોતાને માર્ગમાં જતાં આવતાં થયેલા ડોપ યાદ કરી ગયા,

૧ મૂળ : જિનવચન । અર્થાન્ જિનવચન — જિને ઉપરગેતે શાસ્ત્ર-સિદ્ધાંત

૨ મૂળમાં ‘સ કા, કાશ્ઠા અને ત્રિચિકિત્સા કરતા’ — એમ છે જુઓ પાન ૨૩

અને લિક્ષામાં થયેલા દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું.^૧ પછી પોતે આણેલું ખાનપાન લગવાનને બતાવ્યું. એ બધા વિધિ પૂરા થઈ રહ્યા બાદ લગવાનને વંદન-નમસ્કાર કરી, તેમણે પૂછ્યું, “ગૃહસ્થને આટલું ખોટું અવધિજ્ઞાન થાય કે નહીં” એ બાબતમાં મારે અને આનંદને મતભેદ થયો છે. તે ખોટું કહેતો હોઈ, પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાને પાત્ર છે, એમ હું માનું છું. પરંતુ તે પોતાને સાચું કહેતો જણાવી, મારે ખોટું કહેવા બદલ પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જોઈએ એમ કહે છે. તો આનંદે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જોઈએ કે મારે ?”

લગવાને કહ્યું : “હે ગૌતમ ! આનંદનું કહેવું સાચું છે, માટે તારે જ પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જોઈએ. માટે તું આ બાબતમાં આનંદ શ્રમણોપાસકની ક્ષમા માગી આવ.” [૮૬]

ઇદ્રભૂતિ ગૌતમ તુરત આનંદની પૌપદશાળામાં ગયા, અને પોતે કહેલી ખોટી વાત બદલ માફી માગી. [૮૭]

ત્યારબાદ શ્રમણલગવાન મહાવીર વખત થયે વાલ્મી-જય-પ્રામમાંથી નીકળી, બહારના પ્રદેશોમાં વિહરવા લાગ્યા.

શ્રમણોપાસક આનંદ^૨ આ પ્રમાણે ઘણું શીલમત વગેરે દ્વારા પોતાના આત્માને શુદ્ધ કરી, વીસ વર્ષ સુધી શ્રમણોપાસકપણું પાળી, તે દરમિયાન અગિયારે ઉપાસક-

૧ આમ, થયેલા દોષો સાદ કરી જવા, અને તેમની કવલાત કરીને પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું, - એ બે ક્રિયાઓ પ્રતિક્રમણ અને આયોચના કહેવાય છે. તે ક્રિયાઓ રોજ નિયમિત કરવાની હોય છે, તેમ જ અવી બહાર જવા-આવના વગેરેની ક્રિયા પૂરી થયે દિવસ દરમિયાન પણ કરવાની હોય છે.

૨. જુઓ પુસ્તકને અંતે ટિપ્પણ નં. ૮

પ્રતિભાઓ રૂઢી પેરે શરીર વડે આવ્યરી, ત્યાર બાદ એક મહિના સુધીની મારણાતિક સલેખનાના સાઠ ટંક ઉપવાસ વડે પોતાની જાતને તાવી,^૧ દોષોની કબૂલાત તથા પ્રાર્થાશ્રિત પરવારી, સમાધિપૂર્વક એ મહિનાને અતે^૨ મરણ પામ્યો; અને સૌધર્મકલ્પમાં ઇશાનપૂજા આવેલા અરુણ વિમાનમાં દેવ થયો. ત્યાં તેનું આયુષ્ય ચાર પંચોપમ વર્ષનું છે.^૩ ત્યાંથી તે મહાવિદેહવાસ પામી,^૪ સિદ્ધ શુદ્ધ અને મુક્ત થયો. (૮૮-૯૦)

૨

કામદેવ

આર્થ સુધમાં કહે છે:—

અથા નામે નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં કામદેવ નામે શૂદ્રસ્થ તેની બદ્દા નામે ભાચી સાથે રહેતો હતો. તેની પાસે છ કરોડ (પાલી જેટલું)^૧ સોનું નિધિ તરીકે સંઘરામા હતું; છ કરોડ વ્યાજે, અને

૧ સૂત્રિતા — કાપિત્વ ક્ષીણ રૂપા.

૨ કામદેવ — અર્થાત્ કામ — મૃત્યુનો = સલેખનાનો માસ

૩ પંચોપમ વર્ષના અર્થ માટે જુઓ પુરતકને અતે ટિપ્પણ નં. ૯.

૪ આ કાળમાં બા સેત્રથી ઠોઠી સીધા મુક્ત થઈ શકતા નથી માત્ર મહાવિદેહ જેનમાથી મુક્તિ પામી શકાય છે. માટે પ્રથમ ત્યા જન્મ લેવો પડે છે એ જૈન માન્યતા માટે જુઓ પુરતકને અતે ટિપ્પણ નં. ૧૦.

૫ જુઓ પા ૬, નોંધ ૧

છ કરોડ ધરના વાપરમાં હતું. ઉપરાંત દસ હજાર ગાયનો એક એવા છ મળે હતા. [૬૨]

એક વખત શ્રમણ લગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરીમાં આવ્યા અને ત્યાંના પૂર્ણલદ્ર ચૈત્યમાં ઊતર્યા. તેમને આવેલા જાણી, રાજા જિતશત્રુ તેમ જ પ્રજાજનો તેમને વંદવા-પૂજવા, દર્શન કરવા, અર્થ પૂછવા, પ્રશ્ન પૂછવા, દીક્ષા લેવા, શ્રાવકનાં વ્રત લેવા, ભક્તિના રાગથી કે આચાર માની, તેમની પાસે આવ્યાં. કામદેવ પણ તેમને વંદન નમસ્કાર કરવા ગયો. [૬૨]

લગવાને ત્યાં લેગી થયેલી મોટી પરિપક્વે ધર્મકથા કહી :—

“એક વાર તૂટ્યા પછી જીવનદોરી ફરી સાંધી શકાતી નથી. માટે જ્યાં સુધી આયુષ્ય છે, ત્યાં સુધી પ્રમાદનો ત્યાગ કરી, કલ્યાણના માર્ગને અનુસરો. પ્રમાદ, હિંસા અને અસંયમમાં જીવાની વિતાડ્યા પછી, ઘડપણ આવીને ઊભું રહેશે. તે વખતે કશે ઉપાય થઈ શકશે નહીં; પણ પોતે જ પાડેલા બાકામાં સપડાયેલા ચોરની પેઠે કરેલાં કર્મોનું ફળ લોગવવું જ પડશે. કારણ કે, કરેલાં કર્મો આ લોક તેમ જ પરલોકમાં લોગવ્યા વિના કોઈનો છૂટકો નથી.

“આયુષ્ય દરમ્યાન મનુષ્યો, ધનને સુખનો હેતુ માની, અનેક પાપો કરી, તથા અનેક વૈર જાંધીને પણ તેને લેશું કર્યા કરે છે. પરંતુ જીઓ ! મૃત્યુ બાદ તેને પાછળ મૂકીને તેઓને પોતાનાં કર્મફળ લોગવવા નરકમાં જવું પડે છે! ધન આ લોકમાં જ કર્મફળમાંથી બચાવી શકતું નથી, તો પરલોકની તો વાત જ શી ?

“મંસારી મનુષ્ય પોતાનાં માનેલાં સ્ત્રી પુત્રાદિ અર્થે (પોતાને અર્થે,) તેમ જ બંનેને અર્થે પાપકર્મો કરે છે, પરંતુ તે બધાં સર્ગાસંબધી પાપકર્મનું કૃણ ભોગવતી વખતે બંધુપાર્શ્વ દાખવવા આવતાં નથી. આમ હોવા છતાં અનંત મોહથી મૂઢ બનેલાં મનુષ્યો, દીવો ઓલવાઈ ગયો હોય અને માર્ગ દેખી ન શકાય તેમ, ન્યાયયુક્ત માર્ગ દેખવા છતાં દેખી શકતાં નથી, એ કેવું આશ્ચર્ય છે ! એવાં ગાઢ મોહનિદ્રામાં પડેલાં મનુષ્યોની વચ્ચે તરત-ભુદ્ધિવાળા વિવેકી પુરુષે જાગૃત રહેવું, તથા કશાનો વિશ્વાસ ન કરવો. કાળુ કે, કાળ નિર્દય છે અને શરીર અળગ છે. સંસારમાં જે કાંઈ છે તેને પાશરૂપ સમજી, સુમુક્ષુએ સાવચેતીથી પગલાં માંડવાં.

“આળસુ શાશ્વતવાદી કલ્પના કર્યાં કરે છે કે, ‘પહેલાં ન સધાયું તો પછી સધાયે.’ પણ એમ કરતાં કામભોગોમાં જ જીવન પૂરું થઈ જવા આવે છે અને આયુષ્ય ક્ષીણ થતાં શરીર તૂટવા માંડે છે. તે વખતે દર્શું કરી શકાય તેમ રહેતું નથી, અને એ મૂઢ મનુષ્યને પગ્તાવાવારો આવે છે.

“વિવેક જલદી પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી, અને વારં-વાર લોભાવતા ભોજો ભોગવનારમાં મંદતા આણી વધારે પ્રગળા જનના જાય છે માટે યત્નપૂર્વક કામભોગોમાંથી મનને રોકી, તેમનો ત્યાગ કરી, લોકો પ્રત્યે સમદર્શી બની, અપ્રમત્તપણે આત્માનું રક્ષણ કરતા વિચરવું. કેળવાયેલો અને જખ્તરવાળો ઘોડો જેમ સ્વેચ્છાચારનો ત્યાગ કરી, પોતાના સવારની મરજી સુજળ ચાલવાથી રણસંગ્રામમાંથી

સહીસલામત પાછો આવી શકે છે, તેમ પ્રથમ અવસ્થામાં સ્વચ્છદીપણે વર્તવાનું તજી, તથા ગુરુની આજ્ઞામાં રહી, અપ્રમત્તપણે કામલોગોમાંથી પોતાનું રક્ષણ કરનારો મનુષ્ય સહીસલામતીથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અલગત, મોહગુણ મામે સતત જૂઝી વારવાર વિજય મેળવનાર શ્રમણને અનેક પ્રતિકૂળ સ્પર્શો વેઠવા પડે છે, પણ તેથી ખિન્ન થયા વિના, તે પોતાના પ્રયત્નમાં અચલ રહે.

“સત્કારહીન, તુચ્છ તથા રાગ અને દ્વેષથી પરવશ એવા બીજા વાદીઓના અધમાચરણથી કામાડોળ થઈ જવાને બદલે, તેમની વિપરીતતા મમજતા સુસુક્ષ્મ એ કામ, ક્રોધ, લોભ, માયા અને અહંકારનો ત્યાગ કરી, (જ્ઞાનાદિ) ગુણોની ઇચ્છા કરતા વિચરણુ, એમ હું કહું છું”^૧

લગવાનનું પ્રવચન માંલણી કામદેવે પણ આનંદ ઉપાસકની પેઠે હૃદય તૃપ્ત, અને પ્રસન્ન થઈ, લગવાન પાસેથી બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકાર્યો.

ત્યાગ બાદ લગવાન મહાવીર વખત થયે અપામાથી નીકળી, બહારના પ્રદેશમાં આટલા ગયા અને શ્રમણોપાસક કામદેવ શ્રાવકધર્મ પાળતો તથા જૈન સાધુને લિક્ષાદિ આપતો રહેવા લાગ્યો.^૨

૧ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, અધ્ય૦ ૪

૨ આ બધું મૂળમાં આનંદ ઉપાસકની જેમ જ સમજ લેવાનું કહું છે એટલે કામદેવની માથે તેની બાર્યા બદાદેરીએ પણ શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો હશે એમ સમજ લેવું બેઈએ

એમ કરતાં કરતાં અને અણુતત ગુણુતત પાળતાં, અને જુદા જુદા ત્યાગનાં નિયમો અનુસરતાં, કામદેવ શ્રાવકના ૧૪ વર્ષ ચાલ્યાં ગયાં. પછી પંદરમા વર્ષને વચગાળે તેણે પણ મહાવીર ભગવાન પાસેથી જાણેલા ધર્મ-માર્ગને ઝંઝટ વિના બરાબર અનુમરી શકાય તે માટે પોતાના મોટા પુત્રને બધાં જ્ઞાતિ-સ્વજનની રૂણરૂમાં બધો બચવહાર-ભાર સોંપી દીધો; અને પછી પાપધશાળામાં પાપધોપવાસ કરતો, શ્રમણભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપેલા ધર્મમાર્ગને અનુમરતો રહેવા લાગ્યો. [૯૨]

ત્યાં એક વખત મધ્યરાત્રીએ કામદેવ શ્રમણોપામકની પાસે એક માયાવી અને ખોટી ધાગણાવાળો^૧ દેવ, કામદેવને તેના ધ્યાનમાંથી અલિત કરવા માટે પિશાચનુ રૂપ^૨ લઈ,

૧ મિચ્છાદિટ્ટિ । ૨ તેનો કળાવામ-વર્ણકન્વાસ = નિમનનાર વર્ણુન આ પ્રનામે નૂનમા છે — તેનું માથું દોરને ખણુ નૂકવાના ગોપરા જેવું હતું (ગો-કિણ્ણ), તેનો વળે ટાગરના અણિયા જેવા (માત્રિ મસેહ) તથા શૂખરા રચના હતા (કવિત્ત), તેના લયાટ (નિટાલ) માટા ઘડના ક્વાડા જેવું હતું (વટ્ટવાવમઠ) તેની બનરો (મુન્નાખા) ખિનકેલી (મુણ્ણ)ની કુશાલેલી દુષ્ટતાના વાગ જેવી નિરૂત તથા બીદામગ્ની દંખાની હતી, તેના ડોળા બહાર નીકળેલા હતા, કાન સૂપડા જેવા હતા (મુણ્ણરર), તેની નાસિના પેગની નામિત્રા જેવી અને તેના બે નસપેરા એલા-ચૂતા જેવા (ચનન-ચુટી) પડોળા હતા તેની દલી પોટાના પૂછડા જેવી હતી, એક લેંટ જેવા ભગવા દતા, દાત દળપૂળી જેવા (જાજ) હતા, છત્ર સૂપડા જેવી પડોળી હતી, તેની હડપચી (હણુવા) હજના હાયા જેવી (મોઈ જેવી — રહ કુન્ન) હતી, કદાઈ જેવા તેના નાવ (ગરરરિલ્લ) ખાડાવાળા બેડેલા (કુટ્ટ), કીમ, કકંમ, અને મોટા હતા, મૂંઢગ જેવા તેના ખભા હતા, મોળા પુરનચરના કમાટ જેવું તેનું વક્ષ રચક હતું તેના બે બાહુ ધમી કોરીઓ જેવા હતા, તેના પાન (ખમ્મણ્ણ) નિશાનરા જેવા (નિજાપાદાન,

અઝાની ધારવાળી ઉઘાડી તવવાર^૧ સાથે આવ્યો. [૯૩]

તે વળતે તેના ઢીચણુ ગાડા પાછળ લખડતા કીમચાની^૨ પેઠે એક બીજા સાથે ટીચાતા હતા, તેની ભમરો ક્રોધમા ખેચાઈ વાકી વળેલી હતી, તેની જીભ ફાટેલા મોમાથી બહાર નીકળેલી હતી, કુસ્તીમા પડકાર કરતી વેળા પછાડે છે તેમ તે હાથ ઉપર હાથ પછાડતો હતો, ગર્જનાઓ કરતો હતો અને ભયકર ઉલટ હાસ્ય કરતો હતો. તેણે શુરસાથી તપી જઈ, રોષ, ક્રોધ અને રીસથી ધમધમી જઈ^૩

હતા તેની આમળાઓ ઉપવટ્ટા જેવી હતી તના નખ છીપોનીઓ જેવડા હતા તેની છાતી ઉપર ની ટીચીઓ હાનમની મેયળીઓ (નાચિય-સોનવ) જેવી હતી તેનું પેટ ગોઠાની કોડી જેવું ગોળ હતું પછીના દેડા જેવી (વળ-વળ) તેની ફૂંદી હતી સીકા જેવી લખડની તેની શુદ્ધેન્દ્રિય હતી પ્રિયવના ફળ ભરેલા થેરા જેવા (કિણ્ણપુટ) જે વૃષણ હતા તેના મે સયગ જે કેડીઓ જેવા હતા અગ્નિન વૃષના ગુચ્છા (ગુડ) જેવા તથા બેડોગ (ગુન્નિકુન્નિનાથ) તેના ઢીચણુ તન, તેની ભાગે સૂખી (ચરકજી) તથા વાળથી છવાયેલી દર્ત, તેના બે પગના પોચા ફાગ વાટવાના પથ્થરની શિરા જેવા હતા (મહરી) અને પગની આગળીઓ તે શિલાના ઉપરવગલા જેવી હતી (મહરીજેઠ) અને તે આગળીઓના નખ છીપોનીના પુગ જેવા હતા તેણે કાચિ ડાની માળા માથે બાધી હતી દંડરની માળા આમૂચ્છ તરીકે (શુ ચંપિયે) પહેરી હતી, મોઢિયાના કુડળ પહેર્યા હતા સાપની જનોઈ (ગન્જી) કરી હતી તેના વાગ પાંચે વણુના હતા [૯૪]

૧ તે તનવાર નીલકમળ, પાડાનું શી મહુ, કે અગસીના ફૂલ જેવા ભૂરા રંગની હતી

૨ જટામુહ — આકૃ દંડરની ન બાંધે તે મજ પાછળ રખાવું કીમચુ આકૃ ચાલવાનું ચાથ ત્યારે તેને દોરડા વડે બાધી પછળ લખડ-ગીચાણ રાખવામા આવે છે

૩ મિમીમિમોયમાળ ।

એમ કરતાં કરતાં અને અણુવત ગુણુવત પાળતાં, અને જુદા જુદા ત્યાગનાં નિયમો અનુસરતાં, કામદેવ શ્રાવકના ૧૪ વર્ષ ચાલ્યાં ગયાં. પછી પંદરમા વર્ષને વચગાળે તેણે પણ મહાવીર ભગવાન પાસેથી જાણેલા ધર્મ-માર્ગને ઝઝટ વિના જરાજગ અનુસરી ચકાય તે માટે પોતાના મોટા પુત્રને જ્યાં જ્ઞાતિ-સ્વજનની કળકળમાં જઈને વ્યવહાર-ભાર મોપી દીધો, અને પછી પાંચધશાબામાં પાંચઘોષવાસ કરતો, શ્રમણભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપેલા ધર્મમાર્ગને અનુસરતો રહેવા લાગ્યો. [૬૨]

ત્યાં એક વખત મધ્યગાત્રીએ કામદેવ શ્રમણોપાસકની પાસે એક માયાવી અને ખોટી ધારણાવાળો^૧ દેવ, કામદેવને તેના ધ્યાનમાંથી અલિત કરવા માટે પિશાચનુ રૂપ^૨ લઈ,

૧ નિપ્પાદાટ : ૨ તેનો વળાવવાન-વળાવવાન = ચિત્તવાર વર્ણન આ પ્રમાણે નૂનમા જે — તેનું માથું દોરને ખણી નૂકવાના ગોપના જેવું હતું (ગો-કિન્નર), તેના વળાવવાના અભિયા જેવા (માનિ મહેત) તથા ભૂખરા રંગના હાથ (કવિર) તેના હાથ (નિપ્પાદ) નામ પડના કપાડા જેવું હતું (કપ્પાવમન) તેની બનરો (મુગ્ધાભા) ખિડકેવી (મુગ્ધ)ની કુમારેલી હાથના વાળ જેવી નિહૂત તથા ખીદામગી હાથની હતી તેના રોજા બદાર નીકળેલા હતા, માન સૂપડા જેવા હતા (મુગ્ધવર), તેની નાનિપ્પાદ યેગની નાનિપ્પાદ જેવી અને તેના જે નસંગેલા એકતા-ચૂના જેવા (અનલ-પુના) પડોળા હતા, તેની દાઢી યેગના પૂઠડા જેવી હતી, એક લોટ જેવા લમણા હતા, દાંત દંડની જેવા (વાર) હતા, છબ સૂપડા જેવા પડોળા હતા, તેની હાથથી (હાથ) હજના હયા જેવી (મોઈ જેવી — જા કુજ) હતી, કદાઈ જેવા તેના નાક (ગદગલિ) ખાડવાળા એકલા (કુટ) કીચ, કંઈ, અને મોઢા હતા, મૂઢમ જેવા તેના ખમ હતા, મોગ પુરનમરના કમાડ જેવું તેનું વક્તવ્ય હતું તેના જે બાહુ ધર્મ કોડીઓ જેવા હતા તેના પાન (મગ્ધાત્મા) નિસાતસ જેવા (નિપાપાણ

અસાની ધારવાળી ઉઘાડી તલવાર^૧ માથે આબે. [૯૩]

તે વખતે તેના ઢી ચણુ ગાડા પાછળ લખડતા ડીમચાની^૨ જેઠે એક ખીન્ન સાથે ટીચાતા હતા, તેની ભમરો ક્રોધમાં ખેચાઈ વાંકી વળેલી હતી, તેની છબ ફાટેલા મોમાથી બહાર નીકળેલી હતી, ફૂસ્તીમાં પડકાર કરતી વેળા પછાડે છે તેમ તે હાથ ઉપર હાથ પગડતો હતો, ગર્જનાઓ કરતો હતો અને ભયંકર ઉત્કટ હાસ્ય કરતો હતો. તેણે શરમાથી તપી જઈ, શાપ, ક્રોધ અને રીસથી ધમધમી જઈ^૩

હતા, તેની આમળાઓ કપરવટલા જેવી હતી તેના નખ છીરોતીઓ જેવડા હતા તેની છાતી કપર ની ડીટડીઓ હનમની કોષાળાઓ (મલિય-વૈદ્ય) જેવી હતી, તેનું પેટ લોહાની કોઠી જેવું મોજ હતું પાણીના ફૂડા જેવી (વળ-વળ) તેની ફૂડી હતી, રીંકા જેવી લખડની તેની ગુણેન્દ્રિય હતી કિંવના ફળ ભરેલા થેરા જેવા (કિંગપુટ) જે વૃક્ષ હતા, તેના જે સપ્ત જે કોઠીઓ જેવા હતા અર્ધન વૃક્ષના ગુચ્છ (ગુદ) જેવા તથા બેડોળ (કુન્ડુકુન્ડ) તેના ઢી ચણુ હતા, તેની નળિયા સૂકી (ચરકો) તથા વાળથી છવાયેલી હતી, તેના જે પગના પોચા હાથ વાટવાના પથ્થરની શિશા જેવા હતા (મહરી) અને પાની આમળાઓ તે શિલાના કપરવટલા જેવી હતી (મહરીનેટ), અને તે આમળાઓના નખ છીરોતીના પુ જેવા હતા તેણે કાચિડાની માળા માથે બાધી હતી હૃદયની માળા આમળા તળીકે (શરણિયે) પહેરી હતી, નોગિલાના કુડા પદેર્થ હતા, સાપની જનોઈ(વેચ્છ) કરી હતી, તેના વાળ પડે વણના હતા [૯૪]

૧ તે તલવાર નીવકમજ, પાડાનું ગીચડું, કે અજસીના ફૂવ જેવા ખૂરા રંગની હતી

૨ હટમડ્ડ — ગાડું ડિવળી ન હતું તે માટે પાછળ રખાવું ડીમચું. ગાડું ચાલવાનું થાય ત્યારે તેને દોરડા વડે બાંધી પછળ લખડવું—ગિયાવ રાખવામાં આવે છે

૩ મિલીમિલીવાળા ૧

કામદેવને કહ્યું :— મોતને હાથે કરીને ઇચ્છનારા,^૧ અધમાધમ^૨ લક્ષણવાળા, હે ચૌદશિયા^૩ શ્રાવકડા ! હે ભગ્ન, લક્ષ્મી, ધૃતિ, અને ક્રીતિ વગરના ! તું ધર્મ—પુણ્ય—સ્વર્ગ—મોક્ષનો તરસ્યો^૪ છે, એટલે તું તારાં આ શીલ, વ્રત, નિયંત્રણ, ત્યાગ તથા પૌષ્પોપવાસમાથી અલિત કે કુખ્ય થાય નહીં, તેમ જ તેમનો ભગ કે પરિત્યાગ કરે નહીં; પરંતુ તું આજે આ તારાં બધાં શીલ વ્રત વગેરેને જો છોડી નહીં દે, કે તેમનો ભગ નહીં કરે, તો આ તરવારથી તારા દુકંડેદુકંડા કરી નાખીશ, અને એમ નિવારી ન શકાય એવા કુખ્યથી પરવશપણે પીડિત થઈ^૫ તું અકાળે જ મરી જઈશ !” [૬૫]

તે પિશાચરૂપધારી દેવે આમ ઠહેવા છતાં, કામદેવ ખીન્થો નહીં, ત્રાસ્યો નહીં, ઉદ્વેગ પામ્યો નહીં, અલિત થયો નહીં, કે આકુળબ્યાકુળ થઈ ગયો નહીં; પરંતુ મૌન ધારણ કરી, પોતાના ધર્મધ્યાનમાં જ સ્થિર રહ્યો [૬૬]

એ પિશાચે એમ બેત્રણ વાર કહેવા છતાં કામદેવે જ્યારે કંઈ જ ગતકાર્યું નહીં, ત્યારે ભવાં ચડાવી, ક્રોધનો માયો^૬ તે દેવ કામદેવ શ્રમણોપાસકના તરવારથી દુકંડેદુકંડા કરી નાખવા પ્રવૃત્ત થયો. [૬૭૬]

૧ અપ્રવિન = જે હોં જીને નથી ઇચ્છતો તેણે મોત, તેનો પ્રાર્થી = હાથે કરી તેને વહે રનાવે.

૨ દુરતપ્રાંત.

૩ હળપુના ગર્જાદિવા = પુણ્ય-પતિત એવા ચૌદશને નિવસે જન્મી, તે નિવસને અમડાવનારા — ચૂનક ભગ્નનારા.

૪ મૂળ કામના, કા.ભ, વિષાસવાળો. ૫ લટકુલકુલકુલ.

૬ તિરચ્ચિત્તિ નિહલે સ્પદદ્વ. કપાળમા ત્રણ કરચથી પડે તેમ બરા નડાડી.

પરંતુ કામદેવે તે બળતા અંગારાના જેવી અસહ્ય વેદના જરા પણ ક્ષોભ પામ્યા વિના સહન કરી લીધી [૧૦૦]

જ્યારે કામદેવ શ્રમભોજાસકને નિર્ઘ્રય સિદ્ધાંત^૧માંથી અલિત કે ક્ષુબ્ધ ન કરી શકાયો, તેમ જ તેનું ઉલ્લંઘન ન કરાવી શકાયુ, ત્યારે તે દેવ યાકીને ધૌધશાળામાંથી બહાર ચાલ્યો ગયો, અને પછી તેણે પેલું પિત્ત્વાશરૂપ તણ, એક મોટા દિવ્ય હાથીનું રૂપ લીધું. [૧૦૧]

તે હાથીનાં સાત અંગ^૨ પૂરેપૂર્ણ હતાં, તે સરખો માંમલ હતો, સમાન આકારનો હતો, પૂરે દિવસે જન્મ્યો હોય તેવો હતો, આગળથી ઉચો અને પાછળની બાજુથી નીચો હતો, તેની કૂબળ બકરી જેવી સાંકડી હતી, પણ ફાંદીલી^૩ ન હતી, તેનું ઉદર, નીચલો હોઠ, અને સૂઠ લાંબાં હતાં,^૪ તેના કતૂશળ ખીલતી મલ્લિકાની કળી જેવા વિભળ અને ધવળ હતા; તેમના ઉપર સોનાની ખોળીઓ ભેસાડેલી હતી, તેની સૂઠની ટોચ વાળેલા ધનુષ્ય જેવા આકારની હતી, કાચબા જેવું પૂરું ગોળ તેનું પગલું હતું, તેને વીસ નખ હતા, અને તેનું પૂછડું પ્રમાણુવંત અને ખરાખર લાગેલું^૫ હતું [૧૦૧]

૧ 'નિઘ્રયોતુ પ્રવચન' — જૈનતિહાસ

૨ ચાર પગ સૂઠ, કાંઈ, અને ઉપરથી મૂન = અગ્રાગ્રનિષ્ઠિત । મિત્રાર મૂમૌ લગ્નાનિ કદ્દાનિ અર્થ કરે છે પરંતુ 'પોતપોતાની ભૂમિમાં — સ્થાને અરાખર રહેલા સાતે અગવાગો' — એનો અર્થ ખન કમ

૩ અલ્પવકુચિલ ।

૪ પલ્લવ-લમ્બોદર-અધરકર । લ બોદર = ગણપતિની બેડ

૫ અલીંગ બાલેન ।

મહમા આવેલા, મેઘની પેઠે ગરજતા,^૧ અને મન તથા પવનને પણ ટપી જતા વેગવાળા તે દિવ્ય હાથીએ પણ કામદેવને શીવવ્રતમાથી અલિત કરવા, સૂઢ વડે પકડ્યો, આકાશમા ઊંચો ઉછાળ્યો, પોતાના તીક્ષ્ણ દત્તશબ્દો વડે ઝીંચ્યો, અને પછી જમીન ઉપર નાખી ત્રણ વાર પગ વડે રાળી નાખ્યો, પરંતુ કામદેવ પોતાના ધ્યાનમાથી ડગ્યો નહીં [૧૦૨-૬]

ત્યારે યાકીને તે દેવે પાપધ્યાનામાંથી બહાર જઈ, હાથીનું રૂપ તણ, એક મોટા અપૂર્વ^૨ ઝેરી^૩ સાપનું રૂપ લીધું^૪ [૧૦૭]

હુહારની ધમણની પેઠે કૂકાડા મારતા, તથા અતિશય તીવ્ર થક રોપવાળા તેણે પણ, કામદેવને અલિત કરવા તેના શરીર ઉપર સડસડાટ થકી જઈ, પોતાના પૂછડી તરફના ભાગ વડે તેના ગળા ઉપર ત્રણ વાર ભરડો દીધો, અને પછી વિપપૂર્ણ તીક્ષ્ણ દાઢથી તેના હેઠા ઉપર ડાંખ માર્યો પરંતુ કામદેવ પોતાના ધ્યાનમા સ્થિર રહ્યો [૧૦૮ ૧૧૧]

ત્યારે યાકીને તે દેવ પોપધ્યાનામાંથી બહાર નીકળી ગયો, અને ત્યાં તેણે સાપનું રૂપ તણ દઈ, પોતાનું દિવ્ય

૧ ગુન્ગુજેત્ર ।

૨ મૂળ દિવ્ય = અનોકિત

૩ ઉચ્ચ — થક — ધોર વિધનાળા આપનું

૪ તેનું મોટું શરીર એમ તથા બિહર જેવું કાળું હતું તેની દૃષ્ટિ ઝેરી તથા ક્રોધભરી હતી એમના દગના જેવો તેનો પ્રકાશ હતો તેની આંખો લોટી જેવી હતી તેની બે જુઓ અપજનાથી આમ તેમ લગભગ લેતી હતી પૃથ્વીદેવીની વેગ જેવો તેનો આકર હતો તથા મોગી પદોળી વાગી જરિવ કકરા વિકટ એવી કૃષ્ણ માટવામા તે હાસિયાર હતો [૧૦૭]

દેવ રૂપ ધારણ કર્યું. તેનું વક્ષઃસ્પર્શ હારે। વડે ચોભતું હતું, તથા દશે દિશાઓ તેના પ્રકાશથી ઝળહળી ઊઠી હતી. તે રૂપ પ્રાસાદિક, દર્શનીય, મનોહર અને સુંદર હતું. તેણે પાંચ વર્ણનાં અને કિનારે ઘૂઘરીઓવાળાં વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં. [૧૧૨]

પછી તે દેવે કામદેવની પૌપદશાળામાં આવી, અંતરિક્ષમાં ઊભા રહી કામદેવને કહ્યું : “હે શ્રમણોપાસક કામદેવ ! તને ધન્ય છે ! હે દેવાનુપ્રિય ! મેળવવાનું બધું તને મળી ચૂક્યું છે,^૧ તું કૃતાર્થ છે, તારાં બધા શુભલક્ષણો દૃષ્ટીભૂત થયાં છે,^૨ તથા મનુષ્યજન્મ અને જીવનનું બધું દળ તેં બરાબર પ્રાપ્ત કર્યું છે, કારણ કે, તેં જૈન સિદ્ધાંતમાં આ પ્રકારનો આહર-વિશ્વામ પ્રાપ્ત કર્યો છે. એક વાર દેવેન્દ્ર દેવરાજ ચોરાગ્રી હજાર સામાનિકો^૩ તથા ખીલ પણ અનેક દેવ-દેવીથી વીંટળાઈને ઇંદ્રાસન ઉપર બેઠેલો હતો। તે વખતે તે એમ બોલ્યો કે, જ બુદ્ધીપમા ભારતવર્ષમાં આવેલી

અ પાનગીમાં ઠામદેવ શ્રમણોપાસક પૌષધશાળામાં પૌષધ-
વ્રત પાળતો, બ્રહ્મચર્ય^૧ ધારણ કરી, દાહને સાથે રહેલો
છે, તેને કોઈ દેવ, દાનવ, કે ગધર્વ વગેરે જૈન સિદ્ધાંતમાંથી
ચળાવી શકે તેમ નથી. ઇંદ્રનુ એ વચન સહન ન કરતો,
તેના બોલને અફળ કરવા તથા તને ક્ષોભ પમાડવા હું અહીં
આવ્યો હતો પરંતુ ઇંદ્રે કદાચ સુજળની જે ક્રોધ તને ધરાળર
પ્રાપ્ત થયેલી છે હે દેવાનુપ્રિય ! હું મારા અપરાધની
વારવાર ક્ષમા માગુ છું. હું બીજી વાર આવો અપરાધ
નહીં કરુ ” આમ કહી, પગે લાગી, તે દેવ વારવાર ક્ષમા
માગતો, જે દિશામાંથી આવ્યો હતો તે દિશામાં ચાલ્યો
ગયો. [૧૧૩]

ઠામદેવશ્રાવકે ત્યાર બાદ પોતાને બાધારહિત થયેલો
જાણી,^૨ પોતાનું નત^૩ શાસ્ત્ર અનુસાર, આચાર અનુસાર,
માર્ગ અનુસાર તથા જેણે હોય તેણે ધરાળર પાળ્યું, શોભાવ્યું
અને ચાલુ રાખ્યું. [૧૧૪]

તેવામાં કરતા કરતા શ્રમણભગવાન મહાવીર અ પામા
આવીને પૂર્ણભદ્ર ચંત્યમાં જિતયો. તેમના આવ્યાના સમાચાર
સાંભળી, ઠામદેવે વિચાર્યું કે, ભગવાન મહાવીરને વહન-
નમસ્કાર કરી આવીને, ત્યાંથી પાછા ફર્યા બાદ આ પૌષધ
વ્રત પૂરું કરુ આમ વિચારી તેણે બહાર જવા ચોગ્ય^૩ શુદ્ધ

૧ ‘નિમગ્નમ્’ इति वट्ट । दवे आवा विप्र ओ देव वगेरे तरुणी
आववाना नयी ओम जलनी अववा निर्विघ्नपत्रे’

૨ મૂળ પ્રતિમા જુઓ આગળ પાન ૩૬ ઇ

૩ પામર્શ — પ્રવરવાનિ ।

વસો પહેર્યો, તથા મોટા મનુષ્યસમૂહ સાથે તે પોતાને
ઘેરથી નીકળી પૂર્ણાલક્ર ચૈત્ય તરફ ગયો. [૧૧૫૬]

લગવાને ત્યાં ભેગી થયેલી પરિવહને અને કામદેવ
શ્રમભ્રૂપાસકને ધર્મકથા કહી:—

“લોકને કામરાગથી પીડિત સમજીને તથા પોતાના
પૂર્વ સંજોગોનો ત્યાગ કરીને, ઉપશમયુક્ત અને બ્રહ્મચર્યમાં
સ્થિત થયેલા ત્યાગી કે ગૃહસ્થે જ્ઞાની પાસેથી ધર્મને
યથાર્થ જાણીને તે પ્રમાણે વર્તવું.

“ધર્મ સ્વીકારીને શરૂઆતથી જ સાવધાન રહેવું,
અને કયાંય આસક્ત ન થવું. બધી રીતે સજોને વટાવીને,
વિરત મુનિએ સંયમમાં ચલ કરતા વિહરવું. ‘ધર્મ જ
મોટો છે, બીજું કાંઈ મોટું નથી’ એ જાતનું જિનારા
પ્રમાણનું આચરણ મનુષ્યોમાં ઉત્કૃષ્ટવાદ કહેવાય છે.

“એ સંયમીને શરીર પડતાં સુધી રણસંગ્રામમાં
મોખરે રહેનારા વીર પુરુષની ઉપમા અપાય છે. એવો જ
મુનિ પારગામી થઈ શકે જે. કોઈ પણ પ્રકારના કષ્ટથી ન
ડગતો, અને વહેરાવા છતાં પાદિયાની જેમ સ્થિર રહેતો
તે સંયમી, શરીર પડતા સુધી કાળની વાટ જોયા કરે,
પણ દુઃખથી ગભરાઈ પાછો ન હઠે. ઘણા લાંબા કાળ સુધી
સંયમધર્મનું પાલન કરીને વિચરતા અને ઇદ્રિયનિગ્રહી
એવા પૂર્વના મહાપુરુષોએ જે જે સહન કરેલું છે તે તરફ
લક્ષ રાખવું.

“સાધુને આવી પડતાં દુઃખો જે પ્રકારનાં હોય છે.
અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ. તેવા પ્રસંગોએ થતી સર્વ કુશંકાઓ

ત્યાગીને સંયમી પુરુષ શાંત દિલવાળો રહે. વીરપુરુષોએ તે દુઃખો સારી પેઠે સહન કરવાં જોઈએ એમ હું કહું છું.”^૧
[૧૧૭]

આટલું કહ્યા પછી, “કામદેવ !” એમ કહીને શ્રમણ-ભગવાન મહાવીરે કામદેવ શ્રમણોપાસકને, પિશાચરૂપ ધારણ કરીને આવેલા દેવની, તેણે આપેલી વિવિધ યાતનાની, અને કામદેવે ખતાવેલી સ્થિરતાની વાત કહી સંભળાવીને, તેને પૂછ્યું : “આ વાત ખરી છે ?” [૧૧૮]

“હા ! ભગવન્ ! ખરી છે !” [૧૧૮]

પછી, ‘આયો !’ એમ કહીને નિઞ્ઞ^૨નિઞ્ઞ^૩થીઓને સંજોધી, શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહ્યું : “ઘરમાં વસતા આ શ્રમણોપાસકો જો, પોતાના વ્રતના પાલનને માટે દિવ્ય, માનુષિક અને પશુએ કરેલા ઉપસર્ગો—વિધોને સારી રીતે સમજાવે સહન કરે છે, તેમનાથી ચલાયમાન થતા નથી, અને પોતાના વ્રતમાં તત્પર રહે છે; તો હે આયો ! તમારે શ્રમણનિર્ગંથોએ કે જે બાર અંગોવાળા ગણિપિટકનું^૪ અધ્યયન કરનારાં છે, તેમણે તો સ્વીકારેલા આશ્વાસને બરાબર મુશક્તિ રાખવા માટે બરાબર તૈયાર રહેવું જોઈએ, અને જરાપણ ચક્ષિત ન થવું જોઈએ, તથા માર્ગમાં જે જે યાતનાઓ આવે તે સહન કરવી જોઈએ. [૧૧૯]

શ્રમણભગવાન મહાવીરની આ વાતને તે સૌએ વિનય-પૂર્વક સ્વીકારી, અને માથે ઝડાવી. [૧૨૦]

૧. ‘આશ્વાસ’ ૧૮૧-૨૫, ૧૯૫-૬ ૨. ચાત્રમંથવાળી આશ્વાસની પેરી, અર્થાત્ ૪ અમુદાય. બાર અંગના અર્થ માટે જુઓ પા. ૪, નોંધ ૨.

પછી કામદેવ શ્રમણોપાસક લગવાનને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછીને, તથા તેમના જવાબ બરાબર સમજીને પોતાને આવાસે ગયો. [૧૨૧]

લગવાન મહાવીર પણ વખત થયે ચ પામાંથી નીકળીને બહારના પ્રદેશોમાં વિહરવા લાગ્યા. [૧૨૨]

ત્યારબાદ કામદેવ શ્રમણોપાસક પહેલી ઉપાસકપ્રતિમા^૧ સ્વીકારીને રહેવા લાગ્યો. [૧૨૩]

તેણે વીશ વર્ષ સુધી શ્રમણોપાસકની મર્યાદા બરાબર સાચવી. તે પ્રમાણે ઉપાસકની અગિયારે પ્રતિમાઓને પાર કરીને, ત્યાર બાદ એક મહિના સુધીની મારણાતિક સંલેખનાના સાઠ ટંક જેટલા ઉપવાસ વડે પોતાની જાતને સારી રીતે તાવીને, તથા દોષોની કળૂલાત અને પ્રાયશ્ચિત્તનો વિધિ પૂરો કરી, કામદેવ સમાધિપૂર્વક એ મહિનાને અંતે મરણ પામ્યો, અને મૌઘર્મ કલ્પમાં ઈશાનખૂણે આવેલા અરુણાલ-વિમાનમાં દેવ થયો. ત્યાં તેનું આયુધ્ય ચાર પચ્ચોપમ વર્ષ જેટલું છે ત્યાંથી તે પોતાનું આયુધ્ય, ભવ અને ન્થિતિ પૂરાં કરી, મહાવિદેહવાસ પામી, સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્તા થશે.^૨ [૧૨૪-૫]

૧ ૧ જુઓ પા. ૩૬ ધર્મશ્રદ્ધા-સમ્યક્ત્વ બરાબર પાળવાથી મત

૨ આ દ્વારાની પારિભાષિક બામતો માટે જુઓ પ્રથમ અધ્યયન પા ૪૬ ઉપરની નોંધો વગેરે

ચૂલણીપિતા

આય' સુધમાં કહે છે —

વારાણસી નગરીમા જિતરાત્રુ રાત્રત્રુ રાત્રત્રુ હતું.
ત્યા ચૂલણીપિતા નામે ગૃહસ્થ તેની ક્યામા નામની લાચી
સાથે રહેતો હતો. તેની પાસે આઠ કરોડ (પાલી જેટલું) સોનું
નિધિ તરીકે સંઘરામા હતું, આઠ કરોડ વ્યાજે, અને આઠ
કરોડ ધરના વાપરમાં હતું ઉપરાંત દશ હજાર ગાયનો એક
એવા આઠ યજ હતો. [૧૨૭]

એક વખત શ્રમણભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા
તે નગરીમા આવ્યા, અને ત્યાંના કોઇક નામના ચિત્તમાં
હિતયા સૌ તેમનું દર્શન પૂજન કરવા ગયા ચૂલણીપિતા
પણ તે બધા સાથે ગયો. [૧૨૭]

ભગવાને ત્યા ભેગી થયેલી મોટી પરિપક્વે ધર્મકથા
કહી —

“લોકો અતિથિ આવે તે પ્રસન્ને ઉજાણી સારું પોતાના
આગણામાં ઘેટો પાળે છે, તથા તેને ચોખ્ખા અને જવસ
ખવરાવી ખવરાવીને પુષ્ટ કરે છે. તે ઘેટો તૃપ્તિપૂર્વક બધું
ખાઈ ખાઈ, મોટા પેટવાળો તથા વિપુલ દેહવાળો બને
છે પરંતુ તે જાણતો નથી કે, પોતે અતિથિ આવે ત્યારે
કપાવા માટે તૈયાર થઈ રહ્યો છે.

“તેવી રીતે અજ્ઞાની મનુષ્ય પણ સ્ત્રીપ્રધાન કામ-લોગો લોગવતો, મહા આરલો અને પરિગ્રહો કર્યા કરતો, તથા લૂટફાટ, ચોરી, જૂઠું, ફૂરતા, તથા શકતાથી પોતાના કામલોગો પ્રાપ્ત કરતો વિહરે છે. જકરાનુ અરુ થયેલું માસ ખાઈ, સુરા પી, તે રાતોમાતો, ડુંદવાળો તથા લોહી ભરેલો થયાં જાય છે. પરંતુ તે મૂઢ મનુષ્ય જાણતો નથી કે પોતે નરક માટે તૈયાર થઈ રહ્યો છે.”

“પછી, આસન, શયન, વાહન, ધન, અને બીજા કામલોગો લોગવીને, દુષ્પ્રાપ્ત ધનને પાછળ મૂકીને, તથા ઘણું પાપ લેશું કરીને, આ દૃશ્યમાન જગતમા જ માનનારો તથા કર્મોથી ભારે થયેલો તે પ્રાણી, અતિથિ આવ્યે શોક કરતા ઘેટાની પેઠે મૃત્યુ સમયે શોક કરે છે. ત્યાર બાદ આયુષ્યનો ક્ષય થયે દેહથી અ્યુત થયેલો તે, પરવશ બની, અધારી, આસુરી દિશામા જાય છે, તથા આપત્તિ અને વધ જેમા મુગ્ધ છે એવી નરકની અને પશુપંખી ઇત્યાદિની અધમ યોનિઓ પામે છે. એક વાર એ દુર્ગતિમા ગયા પછી તેમાંથી બહાર આવવું ઘણું લાબા કાળ સુધી અશક્ય હોય છે.”

“ત્રણ વાણિયા વિષે એક એવી લોકકથા છે કે, મૂડી લઈને તેઓ વેપાર કરવા નીકળ્યા. તેમાનો એક ઘણો લાલ મેળવી પાછો આવ્યો, બીજો મૂળ મૂડી સાથે જ પાછો આવ્યો, અને ત્રીજો તો મૂડી પણ ખોઈને આવ્યો. તેની પેઠે જ ધર્મજીવનમા પણ મનુષ્યો ત્રણ પ્રકારે વર્તે છે કેટલાક વિપુલ સદાચાર, શીલ અને વિશેષતાવાળા પુરુષાર્થી”

લોકો પોતાના મલ્લમોને લીધે, પહેલા વાણિયાની પેઠે, મૂળ મૂડી (મનુષ્યપણું) ઉપરાત (દેવપણું) લાલ પામે છે. બીજા સામાન્ય ગૃહસ્થો સદાચાર અને સુનતો આચરી, બીજા વાણિયાની પેઠે મૂળ મૂડી સાથે જ (ફરી મનુષ્યપણું કમાઈ) પાછા આવે છે ત્યારે અજ્ઞાની અને દુરાચારી લોકો, ત્રીજા વાણિયાની પેઠે મનુષ્યપણું પણ હારી બેસે છે, અને નરક કે તિર્યચપણુંને પામે છે.

“ માટે હાનિવાલનો વિચાર કરી, મેઘાવી પુરુષ પોતાના ઐહિક જીવનનો સદુપયોગ કરે ”*

લગવાનનું પ્રવચન સાંભળી, ચૂલણીપિતાએ પણ આનંદ ઉપામકની પેઠે હૃદય, તુષ્ટ અને પ્રસન્ન થઈ, લગવાન પાસેથી જાર પ્રગરનો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકાર્યો.

ત્યાર બાદ શ્રમણોપાસક ચૂલણીપિતા શ્રાવણધર્મ યથા-યોગ્ય પાળતો અને જૈન સાધુને શિક્ષાઈ આપતો રહેવા લાગ્યો.

એમ કરતા કરતા અણ્ણપ્રત, શુણ્ણપ્રત વગેરે પાળતા પાળતા તેના ૧૪ વર્ષ આટલા ગયા, ત્યારે પદરમા વર્ષને વચગાળે તેણે પણ મહાવીર લગવાન પાસેથી જાણેલા ધર્મમાર્ગને ઝઝટ વિના બરાબર પાળી શકાય તે માટે પોતાના મોટા પુત્રને બધા જ્ઞાતિ-સ્વજનની રૂણરૂમા બધો વ્યવહાર ભાર સોંપી દઈ, પૌષધશાળામા બ્રહ્મચર્ય મહિત પૌષધપ્રત પાળીને, શ્રમણલગવાન મહાવીરે બતાવેલ ધર્મ-માર્ગ અનુસાર રહેવા માડ્યું [૧૨૭]

ત્યાં એક વખત ચૂલણીપિતાને તેના ધ્યાનમાંથી ચલિત કરવા માટે ચિંતાચક્ર રૂપ લઈ, ઉઘાડી તલવાર સાથે એક દેવ આવ્યો અને જોડ્યો. હે અધમ લક્ષણવાળા શ્રાવકડા, તારું મોત માથે લાગે છે! હે લજ્જા-લક્ષ્મી-પ્રતિ-કીર્તિ વગરના! તું ધર્મ-પુણ્ય-સ્વર્ગ-અને મોક્ષની કામનાવાળો ધર્મ, આ જામાં શીલવ્રત વગેરે ધારણ કરીને બેઠો છે. પણ જો તું તારાં એ જામાં વ્રત-નિયમ છોડી દઈ, તેમનો ભંગ નહીં કરે, તો હું આજે જ હમણાં તારા મોટા દીકરાને તારે ઘેરથી પકડી લાવીશ, અને તારા દેખતાં જ તેનો વધ કરી, તેના માંસના ત્રણ મોળા કરી, (તેલના) આધણ ભરેલી^૧ કઢાઈમાં તળીશ; અને પછી તારા શરીરને તેના માસ-લોહીથી છાંટીશ, જેથી કરીને તું નિવારી ન શકાય એવા દુઃખથી પરવશપણે પીડિત થઈ અકાળે જ મરી જઈશ! [૧૨૮-૬]

તે દેવે એ પ્રમાણે બે ત્રણ વાર કહ્યા છતાં ચૂલણી-પિતા નિર્ભયતા સાથે પોતાના ધ્યાનમાં તત્પર રહ્યો. એટલે ક્રોધથી ભવા ચડાવી, તે દેવે તેની સામે તેના મોટા દીકરાના દુકડા કરી, તેના માંસને તળવા કઢાઈમાં નાખ્યું, અને તેનું લોહી વગેરે ચૂલણીપિતાના શરીર ઉપર છાંટ્યું. [૧૩૦-૨]

ચૂલણીપિતાએ એ તીવ્ર-વેદના ખૂબ શાંતિથી સહન કરી. [૧૩૩]

તેને ન ડગેલો જાણીને તે દેવે તેના વચલા તેમ જ સૌથી નાના પુત્રને પણ એક પછી એક તેની સામે મારીને

ઠઠાઈમાં તળી નાખ્યા, પણ ચૂલણીપિતા ડગ્યો નહીં.
[૧૩૪]

છેવટે તેને ડગાવવા તે દેવે ચૂલણીપિતાની દેવગુરુ સમાન માતા ભદ્રા સાર્યવાહી^૧ના કટકા કરી તળી નાખવાની ધમકી આપી. [૧૩૫]

પહેલી વાર તો તે ધમકી ચૂલણીપિતાએ ન ગણુદારી; પરંતુ ત્યારે પેલા દેવે ણીજી અને ત્રીજી વાર પણ એ જ ધમકી આપી, ત્યારે ચૂલણીપિતાને એવો વિચાર આવ્યો : “અહો ! આ ઠોઈ અનાર્ય, અનાર્યબુદ્ધિવાળો પુરુષ આવાં અનાર્ય પાપકર્મો ભારી સામે કરે છે. તેણે મારા પુત્રોને તો મારી નાખ્યા, હવે તે મારે માટે આક્રમક દુઃખ સહન કરનારી મારી દેવગુરુ સમાન જનનીને મારી સામે મારીને તળવા તૈયાર થયો છે. માટે મારે આ માણસને પકડી લેવો જોઈએ.” [૧૩૬-૮]

આવો વિચાર કરી, તે બિઠ્યો, અને તેને પકડવા ગયો; એટલે પેલા દેવ એકદમ આકાશમાં ભડી ગયો, અને ચૂલણીપિતાના હાથમાં માત્ર થાંભલો આવ્યો. એટલે તેણે મોટા અત્રાજ સાથે ઠોલાહલ કરી મૂક્યો. [૧૩૮]

તેનો ઠોલાહલ સાંભળી, તેની માતા જાગીને તેની પાસે આવી, અને કહેવા લાગી : ‘હે પુત્ર ! તે’ આ ઠોલાહલ શાનો કર્યો ?’ [૧૩૯]

ચૂલણીપિતાએ પોતે જોયેલી વાત તેને કહી સંભળાવી. [૧૪૦]

એટલે તેની માતાએ તેને કહ્યું : “ હે પુત્ર ! અહીં કોઈ માણસ આવ્યો નથી; કોઈએ તારા એકે પુત્રને માર્યો નથી, અને તને કનડવા પણ કોઈ અહીં આવ્યું નથી તે કોઈ ખિડામણું દૃશ્ય જોયું લાગે છે, અને તેને કારણે તું તારાં વ્રત-નિયમ-પાલનમાંથી અલિપ્ત થયો છે. માટે એ દેવનું તું પ્રાયશ્ચિત્ત કર, અને ફરી વ્રત સ્વીકારીને જેમ રહેતો હતો તેમ રહે. ” [૧૪૧]

માતાની વાત ચૂલણીપિતાએ વિનયથી સ્વીકારી, અને પોતે તોડેલા નિયમનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, તેનો ફરી સ્વીકાર કર્યો. [૧૪૨]

પછી તેણે આનંદની પેઠે ઉપાસકની અગિયારે પ્રતિમાઓને સારી રીતે પાર કરી છેવટે મારણાંતિક સંલેખનાનો સ્વીકાર કરી, સમાધિપૂર્વક તે મરણ પામ્યો; અને સૌધર્મકલ્પના ભૂષણરૂપ મહાવિમાનના ઈશાનખૂણામાં આવેલા અરુણપ્રભ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં તેનું આયુષ્ય ચાર પદ્યોપમ વર્ષ જેટલું છે. ત્યાંથી તે મહાવિદેહ-વાસ પામી, સિદ્ધ ભુદ્ધ અને મુક્ત થયો. [૧૪૩ ૧૪૪]

સુરાદેવ

વારાણસી નગરીમાં જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં સુરાદેવ નામનો ગૃહસ્થ તેની ધન્યા નામની બાઈ સાથે રહેતો હતો. તેની પાસે છ કરોડ (પાંચી જેટલું) સોનું નિધિ તરીકે મંધરામાં હતું, છ કરોડ વ્યાજે, અને છ કરોડ ઘરના વાપરમાં હતું. ઉપરાત દશ હજાર ગાયનો એક એવા છ યજ્ઞો હતા.

એક વખત શ્રમણબગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરીમાં આવ્યા અને ત્યાંના કોષ્ઠક ચૈત્યમાં ઊતર્યાં. તેમને આવેલા જાણી, રાજા તેમજ પ્રજાજનો ટોળે વળી તેમનાં દર્શન-પૂજન કરવા ઊમટ્યાં. સુરાદેવ પણ તે સૌની સાથે ગયો.

ત્યાં ભોગી ધયેલી પરિવહને ભગવાને ધર્મકથા કહી:—

“વિવિધ પદાર્થોમાં સ્નેહ અથવા આસક્તિ એ સર્વ પ્રકારનાં બંધનનું મૂળ છે. માટે મનુષ્યે સર્વ પ્રકારના સંબંધોનો ત્યાગ કરી, ફરી કયાંય સ્નેહ ન કરવો. સ્નેહ કરાવનારા પદાર્થોમાં પણ સ્નેહ વિનાનો રહેનાર મનુષ્ય સર્વ દુઃખોમાંથી મુક્ત થાય છે.

“રાગ અને ઈર્ષ્યને કારણે મનુષ્યના અંતરમાં અનેક ગાંઠો બંધાઈ જઈ છે. તે બધીને ભલે પ્રકારે છેદી નાખી,

સુમુક્ષુએ ગમે તેટલા કામભોગો આવી મળે તોપણ તેઓમાં ન લેપાવું. એક વાર મનુષ્ય એ લોભાવનારા વિષયોમાં ખેંચાઈ ગયો, તો પછી તે પોતાનું હિત અને કલ્યાણ સમજવાની શુદ્ધિ જ ગુમાવી ખેસે છે. પછી માખી જેમ બળખામાં ચોટી જઈ નાશ પામે છે, તેમ તે મંદ અને મૂઢ મનુષ્ય નાશ પામે છે.

“વિવિધ પદાર્થોથી ભરેલું આખું વિશ્વ ટોઈ એક મનુષ્યને જ આપી દેવામાં આવે, તોપણ તેને તૃપ્તિ થાય તેમ નથી. મનુષ્યની તૃષ્ણાઓ એવી દુષ્પૂર છે. કારણ કે, જેમ જેમ લાલ થતો જાય છે, તેમ તેમ લોભ પણ વધતો જાય છે.

“આ જન્મમાં જેઓ કામભોગોના રસમાં આસક્ત બની, પોતાના જીવનનું નિયમન નથી કરતા, તેઓ સમાધિ-યોગમાંથી ભ્રષ્ટ બની, આ જન્મ પણ ગુમાવે છે, અને મૃત્યુ બાદ પણ આસુરી યોનિ પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યાંથી છૂટીનેય તેઓ સંસારમાં શાંતિ પામ્યા વિના સતત ભટક્યા જ કરે છે. કારણ કે, અનેક કર્મોના લેપથી લીપાયેલા તેઓને બોધ પ્રાપ્ત થવો ઘણો મુશ્કેલ હોય છે.

“માટે મનુષ્યનું સર્વસ્વ નાશ કરનારા શ્રીભોગોમાં કદી ન ફસાઓ. તે ભોગોની મનોહરતા ઉપર ઉપરની જ છે. ચિત્ત આજે ‘આ’ તો કાલે ‘બીજું’ એમ હંમેશાં માગ્યા કરે છે. અને જેને મેળવવા હમણાં જ પોતે અતિ પ્રયત્ન કર્યો હોય છે, તે જ થોડા વખત બાદ અકારુ થઈ પડે છે. માટે તે ભોગોની કદી કામના ન કરવી. સુમુક્ષુએ તો

લોકકલ્યાણકારી ધર્મ જાણીને, તેમાં જ પોતાની જાતને લીન કરી દેવી.

“તે બધા કામભોગો એવા છે કે, એક વખત તેમનો પરિચય કર્યો બાદ મહાકળે પણ તે તણ શકાતા નથી તેમાં પણ સામાન્ય સંસારી જીવો માટે તો તે તજવા અશક્ય જ છે. મહાવ્રતો જેવાં સુદર વ્રતો, અણીશુદ્ધ પાળનારા કોઈ વિરલ સાધુ પુરુષો જ તે હસ્તર ભોગોને, વેપારી વાણિયા જેમ હસ્તર સમુદ્રને પાર કરી જાય છે, તેમ તરી જાય છે.”*

ભગવાનનું પ્રવચન સાંભળી, સુરાદેવે પણ આનંદ ઉપાસકની પેઠે હૃદ્ય, તુદ્ય, અને પ્રસન્ન થઈ, ભગવાન પાસેથી બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકાર્યો.

ત્યાર બાદ શ્રમભ્રોપાસક સુરાદેવ શ્રાવકધર્મને યથાયોગ્ય પાળતો અને જૈન સાધુને લિક્ષાદિ આપતો રહેવા લાગ્યો.

એમ કરતા કરતાં, અણુમત ગુણુમત વગેરે પાળતાં પાળતાં તેનાં ૧૪ વર્ષ ચાલ્યાં ગયાં. પછી પંદરમા વર્ષને વચગાળે તેણે પણ મહાવીરભગવાન પાસેથી જાણેલા ધર્મ-માર્ગને ઝંઝટ વિના ખરાખર અનુસરી શકાય તો માટે પોતાના મોટા પુત્રને બધાં જ્ઞાતિ-સ્વજનની રૂબરૂમાં બધો વ્યવહાર સાર સોંપી, ધૌધશાળામાં રહેવા માંડ્યું. [૧૪૫]

એક વખત, મધ્યરાત્રીએ, એક દેવે સુરાદેવને તેના મતમાંથી ચળાવવા માટે, ઉઘાડી તરવાર સાથે આવી, તેના ત્રણે પુત્રોને ઘેરથી પકડી લાવી, તેના દેખતાં જ તેમનો વધ

કર્યો, પછી તેમના માંસના પાંચ પાંચ સોળા કરી, કઢાઈમાં તળ્યા, અને તેમનું લોહીમાંસ સુરાદેવના શરીરે ખરડ્યું. [૧૪૬-૭]

સુરાદેવે એ ત્રીજ વેદના ખૂળ શ્રાતિથી સહન કરી. ત્યારે પેલા દેવે છેવટે એક સાથે સોળ રોગો^૧ તેના શરીરમાં મૂકવાની ધમકી આપી. [૧૪૮]

એટલે, “આ કોઈ અનાય^૨ બુદ્ધિવાળો પુરુષ આવા અનાય^૩ પાપકર્મો મારી સામે કરે છે, તે હવે મારા શરીરમાં સોળ રોગો ફાખલ કરવા તૈયાર થયો છે, તો મારે તેને પકડી લેવો જોઈએ,” એમ વિચારી સુરાદેવ ઊભો થયો, અને પેલા દેવને પકડવા ગયો. એટલે તે દેવ એકદમ આકાશમાં ઊડી ગયો, અને સુરાદેવના હાથમાં માત્ર થાલડો આવ્યો. તેથી તેણે મોટા અવાજ સાથે કોલાહલ કરી મૂક્યો [૧૪૬-૧૫૧]

તેના કોલાહલ સાંભળીને તેની ધન્યા ભાર્યા જાગીને તેની પાસે આવી, અને આમ કોલાહલ કરવાનું કારણ તેને પૂછવા લાગી [૧૫૨]

સુરાદેવે તેને પોતે જોયેલી વાત કહી સંભળાવી. તે સાંભળી ધન્યા ભાર્યાએ તેને કહ્યું કે, ‘અહીં કોઈ માણસ, આવ્યો નથી, કે કોઈએ તમારા એકે પુત્રને માર્યો નથી. તમે કોઈ ગિહામણું દૃશ્ય જોયું હોય એમ લાગે છે, તથા

૧. આચારાગ્રસૂત્ર અં ૬માં નીચે પ્રમાણે ૧૬ રોગ ગણાવ્યા છે — કંઠમાળ, કોઠ, ક્ષય, અપરમાર, નેત્રરોગ, જડતા, કંઠપણ, ખૂધિયાપણ, ઉદરરોગ, મૂત્રરોગ, સૂણી જડ, બરમક, ૩૫, પીઠસર્પીપણ, હાથીપગાપાન અને મધુમેહ

તેને સ્વીકારશે તમે મત-નિયમ-પૌષધથી ચલિત થયા છે. માટે તમે એ દોષનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, ફરી વાર મત સ્વીકારી જેમ રહેતા હતા તેમ રહો. [૧૫૩]

ઝુગદેવે ધન્યા ભાર્યાની વાત વિનયથી સ્વીકારી. તેણે ચૂવણીપિનાની પેઠે પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, મત-નિયમ-પૌષધનો ફરી વાર સ્વીકાર કર્યો.

આનંદની પેઠે તેણે પણ પછી શ્રમણોપામકની અગિયારે પ્રતિમાઓ મારી જીતે પાર કરી છેવટે કામદેવ શ્રમણોપામકની પેઠે મારાણાતિગ્ર સ્ત્રીલેખના સ્વીકારીને, સમ્રાધિ-પૂર્વક મરણ પામી, તે મૌઘર્મકલ્પના અરુણકાંત વિમાનમાં દેવપતે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં તેનું આમુખ્ય ચાર પદ્યોપમ વર્ણનું છે. ત્યાંથી તે મહાવિદેહવાસ પામી, સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થયો. [૧૫૪]

૫

સુલ્લશતક

આવલિકા^૧ નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં સુલ્લશતક નામે મૃદુપતિ તેની બહુલા નામે બાયાં નાથ રહેતો હતો. તેની પાને છ કરોડ (પાલી) નોનું નિધિ તરીકે નદરામાં હતું, છ કરોડ વ્યાજે, અને છ કરોડ ધનના વાપગમા હતું. ઉપરાંત દશ હજાર ગાયોનો એક એવા છ મળે હતા. [૧૫૫]

૧ કોઈક પને આગળ એક પ્રાચીન મંદિર જુઓ પુસ્તકને અંતે ટિપ્પણ ૧. ૧૧

એક વખત શ્રમણુલગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરીમાં આવ્યા, અને ત્યાંના શંખવન ઉદ્યાનમાં બિતર્યો. તેમને આવેલા બાણી રાજા તેમ જ પ્રજાજનો તેમને વંદન-નમસ્કાર કરવા બિમટયા. ચુદ્ધશતક પણ તે સૌની સાથે ગયો. [૧૫૫]

ત્યાં ભેગી થયેલી મોટી પરિવહને લગવાને ધર્મકથા કહી :—

“જે કામચુણો છે, તે જ સંસારનાં મૂળ સ્થાનો છે. કારણકે, તે કામચુણોમાં આસક્ત માણસ પ્રમાદથી માતપિતા, ભાઈબહેન, પત્નીપુત્ર, વહુદીકરી, મિત્રસ્વજન વગેરેમાં તેમ જ બીજી ભોગસામગ્રી તથા અન્નવસ્ત્ર વગેરેમાં મમતાપૂર્વક તપ્ત્યા કરે છે. તે બધા વિષયોના સ્થયોગનો અર્થો તથા તેમાં જ લીન થયેલા ચિત્તવાળો તે માણસ રાતદિવસ પરિતાપ પામતો, કાળઅકાળનો વિચાર કર્યા વિના સખત પરિશ્રમ ઉઠાવતો, વગર વિચાર્યે અનેક પ્રકારનાં કાળાં કમોં કરે છે; તથા અનેક જીવોના વધ, છેદ, ભેદ, તથા ચોરી, લૂટ, ત્રાસ વગેરે પાપકમોં કરવા તત્પર થાય છે, એટલું તો શું, કોઈએ ન કરેલું એવું કરવાનો પણ ઇરાદો રાખે છે.

“સ્ત્રી અને ધનના કામી તથા દુઃખથી ડરતા એવા તે અજ્ઞાની જીવો પોતાના સુખ માટે શરીરબળ, જ્ઞાતિબળ, દેવબળ, રાજબળ, શ્રમણુબળ એવા અનેક બળ મેળવવા ગમે તેવાં કાર્યો કરે છે, અને તેમ કરતાં થતી અન્ય જીવોની હિંસાની જરાય પરવા કરતા નથી.

“કામિની અને કાંચનમાં મૂઢ એવા તે લોકોને જીવિતમાં અત્યંત રાગ હોય છે. મણિ, કુંડળ અને હિરણ્ય

વગેરેમાં પ્રીતિવાળા તથા સ્ત્રીઓમાં અત્યંત આસક્તિવાળા તે લોકોને એમ જ દેખાય છે કે, અહીં કંઈ તપ નથી, દમ નથી, કે નિયમ નથી. - જીવન અને તેના લોભોની કામનાવાળો તે મહામૂઢ મનુષ્ય ગમે તેમ ઝોલે છે, તથા હિતાહિતજ્ઞાનશૂન્ય બની જાય છે.

“તે લોકો સ્ત્રીઓથી હારી ગયેલા હોય છે. તેઓ એમ જ માને છે કે એ જ સુખની ખાણ છે. ખરી રીતે તો તે દુઃખ, મોહ, મૃત્યુ, નરક અને હલકી પશુગતિનું કારણ છે.

“કામલોભના જ વિચારમાં મન, વચન અને કાયાથી મગ્ન રહેનારા તે મનુષ્યો પોતાની પાસે જે કંઈ ધન હોય છે, તેમાં અત્યંત આસક્ત રહે છે; તથા ભેષગાં, ચારપગાં કે ગમે તે પ્રાણીઓના વધ કે નિગ્રહથી પણ તેની વૃદ્ધિ કરવા ઇચ્છે છે.

“પરંતુ માણસનું જીવિત અલ્પ છે. જ્યારે આયુષ્ય મૃત્યુથી ઘેરાવા માંડે છે, ત્યારે શ્રોત્ર, ચક્ષુ વગેરે ઇન્દ્રિયોના બળની હાનિ થવા લાગતાં માણસ મૂઢ બની જાય છે. તે વખતે પોતાનાં માનેલાં સગાંસંજંધી, કે જેઓની સાથે તે લાંબા કાળથી રહેતો હોય છે, તેઓ પણ તેનો તિરસ્કાર કરવા લાગે છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં હાસ્ય, ક્રીડા, રતિ કે શૃંગાર રહેતાં નથી. વય અને યૌવન પાણીને વેગે ચાલ્યાં જાય છે. તે વખતે પ્રિય માનેલાં સગાંસંજંધી મનુષ્યનું મૃત્યુમાંથી રક્ષણ કરી શકતાં નથી કે તેનું શરણ બની શકતાં નથી. જે માતપિતાએ નાનપણમાં તેનું પોષણ કર્યું હતું તથા

મોટો થયા પછી પોતે જેમનું રક્ષણ કરતો હતો, તે પણ તેને બચાવી શકતાં નથી.

“અથવા અસંયમથી કેટલીક વાર તેને રોગો થાય છે. અથવા જેઓની સાથે તે લાંબા કાળથી રહેતો હતો, તે પોતાનાં માનેલાં માણસો પહેલાં જ તેને છોડીને ચાલ્યાં જાય છે. આમ તેઓ તેના સુખનું કારણ થઈ શકતાં નથી, કે તેને દુઃખમાંથી બચાવી શકતાં નથી; તેમ તે પોતે પણ તેઓને દુઃખમાંથી બચાવી શકતો નથી. દરેકને પોતપોતાનું સુખ કે દુઃખ જાતે જ લોગવવું પડે છે,

“તે જ પ્રમાણે, જે ઉપલોગસામગ્રી તેણે સગા-સંબંધીઓ સાથે લોગવવા માટે મહાપ્રયત્ને તથા ગમે તેવાં કુકર્મો કરીને એકઠી કરી હોય છે, તે લોગવવાનો અવસર આવતા કાં તો પોતે રોગથી ઘેરાઈ જાય છે, કે તે સગા-સંબંધી જ તેને છોડીને ચાલ્યાં જાય છે, કે તે પોતે તેઓને છોડીને ચાલ્યો જાય છે.

“અથવા કોઈ વાર તે ભેગી થયેલી સંપત્તિ હાયાદો વહેતી લે છે, ચોર ચોરી જાય છે, રાત લૂંટી લે છે, અથવા તે પોતે જ નાશ પામે છે કે અશ્વિથી બળી જાય છે. આમ સુખની આશાથી ભેગી કરેલી લોગસામગ્રી હજી જ કારણ થઈ પડે છે પરંતુ મોહથી મૂઢ બનેલાં મનુષ્યો તે જાણતાં નથી.

“આમ કોઈ કોઈનું રક્ષણ કરી શકતું નથી, કે કોઈ કોઈને બચાવી શકતું નથી. દરેકને પોતાનાં સુખદુખ જાતે જ લોગવવાં પડે છે. માટે જ્યાંસુધી પોતાની ઉમર હજી મૃત્યુથી ઘેરાઈ નથી, તથા શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોનું બળ

વગેરે કાયમ છે, ત્યાં સુધી અવસર જોળખી શાણા પુરુષે પોતાનું કલ્યાણ બરાબર સાધી લેવું જોઈએ !”^૧

ભગવાનનું પ્રવચન સાંભળી, ચુલ્લશતકે પણ કામદેવ ઉપાસકની પેઠે હૃદય, તુદય, અને પ્રસન્ન થઈ, ભગવાન પાસેથી બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકાર્યો.

ત્યારબાદ શ્રમણોપાસક ચુલ્લશતક શ્રાવકધર્મ યથાયોગ્ય પાળતો અને જૈન સાધુને લિક્ષાદિ આપતો રહેવા લાગ્યો.

એમ અણુમત શુણુમત વગેરે પાળતાં પાળતાં ચુલ્લશતકનાં ૧૪ વર્ષ આલ્યાં ગયાં. પંદરમા વર્ષને વચ્ચે તેણે પણ, મહાવીર ભગવાન પાસેથી જાણેલો ધર્મ-ભાગ જાંઝટ વિના બરાબર અનુસરી શકાય તે માટે, પોતાના મોટા પુત્રને બધા જ્ઞાતિ-સ્વજનની રૂબરૂમાં બધો વ્યવહાર-ભાર મોપી, પૌષ્પશાળામાં શ્રમણભગવાન મહાવીરે બતાવેલા ધર્મભાગ અનુસાર રહેવા માંડ્યું. [૧૫૫]

એક વખત, મધ્યરાત્રીએ એક દેવે ચુલ્લશતકને તેના મતમાંથી ચળાવવા માટે, ઉઘાડી તલવાર સાથે આવી, તેના ત્રણે પુત્રોને ચૂલ્લીપિતા ગૃહપતિના પુત્રોની જેમ મારી નાખ્યા. છતાં તે ક્યો નહીં. છેવટે તેણે તેના બધા પૈસા ઘરમાંથી કાઢીને બહાર રાજમાર્ગ^૨ ઉપર લઈ જઈ પહેચી દેવાની ધમકી આપી. [૧૫૬-૮]

૧. આચારાગ્ર અર્થ ૦ ૨ : સોઝવિજ્ય.

૨ જેવા કે ‘સિવાજી’ વગેરે. શી મોડાને આકાર ત્રણ રસ્તા જ્યાં ભેગા પાયા, ત્યાં વગેરે.

એટલે, ‘આ કોઈ અનાય’બુદ્ધિવાળો પુરુષ આવાં અનાય’ પાપકર્મો ભારી સામે કરે છે, તે હવે જરૂર મારા પૈસા રાજમાર્ગ ઉપર લઈ જઈ વહેતી દેશે, માટે મારે તેને પકડી લેવો જોઈએ,’ એમ વિચારી સુલભીપિતાની જેમ સુલ્લશતક ઊડીને ઊભો થયો, અને પેલા દેવને પકડવા ગયો. એટલે તે દેવ એકદમ આકાશમાં ઊડી ગયો, અને સુલ્લશતકના હાથમાં માત્ર થાંભલો આવ્યો. તેથી તેણે મોટા અવાજ સાથે ઠેલાહલ કરી મૂક્યો [૧૬૧]

તેનો ઠેલાહલ સાંભળી, તેની બહુલા ભાર્યા જાગીને તેની પાસે આવી, અને આમ ઠેલાહલ કરવાનું કારણ તેને પૂછવા લાગી. [૧૬૧]

સુલ્લશતકે તેને પોતે જોયેલી બધી વાત કહી સંભળાવી. તે સાંભળી બહુલાએ તેને કહ્યું કે, અહીં કોઈ માણુમ આવ્યો નથી, કે કોઈએ તમારા એકે પુત્રને માર્યો નથી. તમે કોઈ બિહામણું દ્રવ્ય જોયું હોય એમ લાગે છે, તથા તેને કારણે તમે વ્રત-નિયમ-પૌષધથી અલિપ્ત થયા છો. માટે તમે એ દોષનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, ફરી વાર વ્રત સ્વીકારી, જેમ રહેતા હતા તેમ રહો. [૧૬૧]

સુલ્લશતકે બહુલા ભાર્યાની વાત વિનયથી સ્વીકારી. તેણે સુલભીપિતાની પેઠે પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, વ્રત નિયમ-પૌષધનો ફરી સ્વીકાર કર્યો. [૧૬૨]

આનંદની પેઠે તેણે પણ પછી શ્રમણાપાસકની અગિયારે પ્રતિમાઓ સારી રીતે પાર કરી. છેવટે કામદેવ શ્રમણા-પાસકની પેઠે મારણાંતિક સંલેખના સ્વીકારીને, સમાધિ

પૂર્વક મરણ પામી, તે સૌધર્મકલ્પના અરુણસિદ્ધ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં તેનું આયુષ્ય ચાર પદ્યોપમ વર્ષનું છે. ત્યાંથી તે મહાવિદેહવાસ પામી, સિદ્ધ, બુદ્ધ, અને મુક્ત થયે. [૧૬૨]

૬

કુંડકોલિક

“કંપિલપુર” નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં કુંડકોલિક નામે ગૃહસ્થ તેની પુત્રા નામની લાચી સાથે રહેતો હતો. તેની પાસે છ કરોડ (પાલી) સોનું નિધિ તરીકે સંધરામાં હતું, છ કરોડ વ્યાજે, અને છ કરોડ ઘરના વાપરમાં હતું. ઉપરાંત દશ હજાર ગાયોનો એક એવા છ વાજે હતા. [૧૬૩]

એક વખત શ્રમણભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરીમાં આવ્યા, અને ત્યાંના સહસ્રાશ્રવણ ઉદ્યાનમાં બિતયાં. તેમને આવેલા બાણી રાજા તેમ જ પ્રજાજનો તેમને વંદન-નમસ્કાર કરવા ભિમટયાં. કુંડકોલિક પણ તે સોની સાથે ગયો. [૧૬૩]

૧. આને “કંપિલ” કે “કંપિલા” પણ કહે છે. તેરમા તીર્થંકર વિમલનાથનો જન્મ, રાજ્યવિવેક, દીક્ષા વગેરે પ્રસંગો ત્યાં બન્યા હતા. પાંચાસ દેશમાં ગંગા કિનારે આવેલું આ શહેર અયોધ્યાથી પશ્ચિમે આવેલું કહેવાય છે. દ્વરકાગાદિ જિલ્લામાં આવેલા કાવમગંજથી ઉત્તર પશ્ચિમમાં છ માઈલ ઉપર કંપિલા આવ્યું હોય તેમ લાગે છે. મહાભારતમાં ગંગાને કાંઠે આવેલી માહતીની પાસે દ્રુપદનું આ નગર હોવાનું જણાયું છે.

ત્યાં ભેગી થયેલી મોટી પરિવહને ભગવાને ધર્મકથા - કહી :—

“જરા વિચાર તો કરો ! જગતમાં બધાંને જ સુખ પસંદ છે, અને બધાં સુખની જ પાછળ દોડતાં હોય છે. છતાં જગતમાં સર્વત્ર અધપણું, બહેરાપણું, મૂંગાપણું, કાણાપણું, કુબ્જપણું, ખૂધિયાપણું, કાળાપણું, કેઢિયાપણું વગેરે દુઃખો ભોવામાં આવે જ છે એ બધાં દુઃખો વિષય-સુખની પાછળ પડેલા મનુષ્યોને પોતાની આસક્તિરૂપી પ્રમાદને કારણે જ પ્રાપ્ત થયાં હોય છે એ વિચારી, બુદ્ધિમાન મનુષ્ય સાવધાન થાય. અજ્ઞાની મનુષ્ય જ વિષય-સુખની પાછળ પડી, અનેક પ્રકારના ચેતનિઓમાં જ-મ-મરણના ફેરા ફરતો હણાયા કરે છે.

“મેં અમુક કર્યું છે, અને હજી અમુક કરીશ,” એવા ઘોડા ઘોડાબ્યા કરતો તે માયાપૂર્ણ મનુષ્ય પોતાનાં કર્તાબ્યોમાં મૂઠ થઈ, ફરી ફરી લોભ વધાર્યા કરે છે, અને એ રીતે પોતે પોતાનો વેરી બને છે. સુખાથી, ગમે તેમ બોલતા, અને દુઃખથી મૂઠ બનતા જતા તે મનુષ્યની બુદ્ધિને બધું અવળું જ સૂઝે છે. એ રીતે પોતાનો પ્રમાદથી તે પોતાનો નાશ કરે છે.

“કામો પૂર્ણ થવા અશક્ય છે, અને જીવિત વધારી શકાતું નથી. કામકામી મનુષ્ય શોકે કર્યા જ કરે છે, તથા જૂર્યા કરે છે. મર્યાદાઓનો લોપ કરતો જતો તે કામી, પોતાની કામાસક્તિ અને રાગને કારણે પીડાય છે અને પરિતાપ પામે છે. જેનાં દુઃખ કદી શમતાં નથી એવો તે મંદ મનુષ્ય, દુઃખોના ફેરામાં જ ફર્યા કરે છે.

“લોગોથી કદી તૃષ્ણા શમી શકતી નથી. વળી તે મહાભયરૂપ તથા દુઃખના કારણરૂપ છે; માટે તેમની કામના છોડી દો તથા તેમને માટે કોઈને પીડા ન કરો. પોતાને અમર જેવો માનતો જે માણસ લોગોમાં મહા શ્રદ્ધા રાખે છે, તે દુઃખી થાય છે. માટે તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરો. કામોનું સ્વરૂપ અને તેમનાં વિકટ પરિણામો ન સમજતો કામકામી અંતે રહે છે, અને પસ્તાય છે.

“વિષયકપાયાદિમાં અતિ મૂઢ રહેતો માણસ સાચી શાંતિના મૂળરૂપ ધર્મને ઝોળખી જ શકતો નથી. માટે, એ મહામોહમા બિલકુલ પ્રમાદ ન કરવો. હે ધીર પુરુષ ! તું આશા અને સ્વચ્છંદનો ત્યાગ કર. તે બેનુ શૂળ સ્વીકારીને જ તું રખડયા કરે છે. સાચા શાંતિના સ્વરૂપનો અને મરણનો વિચાર કરીને, તથા શરીરને નાશવંત બાણીને કુશળ પુરુષ કેમ કરીને પ્રમાદ કરે ? જે મનુષ્યો ધ્રુવ વસ્તુ ઇચ્છે છે, તેઓ ક્ષણિક તથા દુઃખરૂપ ભોગજીવનને ન ઇચ્છે. જન્મ અને મરણનો વિચાર કરીને બુદ્ધિશાળી મનુષ્યે દૈવ એવા સંયમમાં જ સ્થિર થવું, તથા એક વાર સંયમ માટે ઉત્સુક થયા બાદ, અવસર ઝોળખી એક સુદૃઢ પણ પ્રમાદ ન કરવો.

“જેઓ કામગુણોને ઝોળખી બાય છે, તેઓ ખરેખર સુખ છે. અકામ વડે કામને દૂર કરતા તેઓ, પ્રાપ્ત થયેલા કામગુણમાં પણ ખૂંચી જતા નથી.”^૧

લગવાનનું પ્રવચન સાંભળી, કુંડકોલિકે પણ કામદેવ ઉપાસકની પેઠે દૃષ્ટ, તુષ્ટ, અને પ્રસન્ન થઈ, લગવાન પાસેથી

બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકાર્યો. ત્યારબાદ શ્રમણોપાસક કુંડકોલિક શ્રાવકધર્મ યથાયોગ્ય ધાળતો અને જૈન સાધુને ભિક્ષાદિ આપતો રહેવા લાગ્યો. [૧૬૩]

એક વાર મધ્યાહ્ન સમયે શ્રમણોપાસક કુંડકોલિક અશોકવનિકામાં ગયો. ત્યાં તેણે પોતાની નામસુદ્રા^૧ અને ઉત્તરીય વસ્ત્રને ચખૂતરા^૨ ઉપર મૂક્યાં. ત્યાર બાદ લગવાન મહાવીર પાસેથી સ્વીકારેલી ધર્મસાધના અનુસાર તે સાધના કરવા લાગ્યો. [૧૬૪]

તે વખતે એક દેવ ત્યાં પ્રગટ થયો. [૧૬૫]

તેણે પેલા ચખૂતરા ઉપરથી નામસુદ્રા અને ઉત્તરીય વસ્ત્ર ઉપાડી લીધાં, અને પછી અંતરિક્ષમાં રહી, પોતાનાં વસ્ત્રની કિનાર ઉપરની ધૂધરીઓ રણકાવતો તે બોલ્યો.

“હે કુંડકોલિક શ્રમણોપાસક, મ ખલિપુત્ર ગોશાલે^૩ બતાવેલો ધર્મમાર્ગ સુદર છે, કારણ કે, તેમાં એણે નિરૂપણ છે કે, ઉદ્યમ^૪, ક્રિયા,^૫ બળ, વીર્ય^૬, પુરુષકાર-પરાક્રમ જેની કોઈ વસ્તુ (શક્ય કે જરૂરી) નથી, તેમ જ બધું પહેલેથી હંમેશાંને માટે નક્કી થઈ ગયેલું છે,^૭ (પુરુષાર્થથી તેમાં

૧. નામ કોતરેલી મુદ્રા - મહોર

૨. મૂળ પુલ્લિસિગપટ્ટપ્પ ૧ કુદરતી શિવાનો નહીં, પણ ચાત્રીને બતાવેલો

૩. મહાવીરનો સમકાલીન, એક વખતનો મહાવીરનો શિષ્ય, અને પછી જિનપણામાં મહાવીરનો પ્રતિસ્પર્ધી ગોશાલ, આશ્ચર્ય સપ્રદાયનો તીર્થ કર હતા. તેની તથા તેની સાથેના મહાવીરના સબધની, તેમ જ તેના સિદ્ધાંત અંગેની વિગતો માટે જુઓ આ પુસ્તકને અતે પરિશિષ્ટ

૪. ‘ઉત્થાન’ બિહુ - પ્રયત્નશીલ થવું તે.

૫. કર્મ

૬. નિયતા સર્વમાર્ગ

કશેા ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી) પરંતુ શ્રમણભગવાન મહાવીરે જતાવેલો ધર્મમાર્ગ સુદર નથી, ^૧ કારણકે, તેમાં એવું નિરૂપણ છે કે, ઉદમ, ક્રિયા, જળ, વીર્ય, પુરુષકાર-પરાક્રમ જેવી વસ્તુ છે, તેમ જ બધું પહેલેથી હ મેશને માટે નક્કી થઈ ગયેલું નથી. (પુરુષાર્થથી તેમાં જરૂરી ફેરફાર થઈ શકે છે, અને ફરેક જણે કરવાનો છે) [૧૬૬]

કુડકેલિકે તેને જવાબ આપ્યો - ઉદમ વગેરેમાં ન માનનારો, અને બધું પહેલેથી જ હ મેશ માટે નિયત થઈ ગયેલું છે એમ પ્રત્યક્ષરો ગોશાલકનો ધર્મમાર્ગ સુદર હોય, અને ઉદમ વગેરેમાં માનનારો, અને બધું પહેલેથી જ હ મેશ માટે નિયત થયેલું ન માનનારો મહાવીરનો ધર્મ-માર્ગ ખરાબ હોય, તો તે આ તારી દિવ્ય શ્રી, ધૃતિ, અને પ્રભાવ ડેવી ગીતે પ્રાપ્ત થયાં ? ઉદમથી - પુરુષાર્થથી ? કે અનુદમથી ? [૧૬૭]

દેવે જવાબ આપ્યો “ હે દેવાનુપ્રિય ! મેં આ બધું અનુદમથી મેળવ્યું છે ” [૧૬૮]

કુડકેલિકે ડધુ જો તે આ તારી દિવ્ય શ્રી, ધૃતિ વગેરે અનુદમથી જ મેળવ્યું હોય, તો જે છવો ઉદમ, જળ, વીર્ય અને પુરુષકાર પ્રયત્ન વિનાના છે, તેઓ કેમ તેમના અનુદમથી તારા જેવી દિવ્ય શ્રી, તિ વગેરે મેળવી દેવ બની જતા નથી ? તેથી, તું જે જહે છે કે, મ ખલિપુત્ર ગોશાલે જતાવેલો ધર્મમાર્ગ સુદર છે, અને શ્રમણભગવાન મહાવીરે જતાવેલો અસુદર છે, તે વાત મિથ્યા છે ! [૧૬૯]

કુંડકોલિક શ્રમણોપાસકે આમ કહ્યું એટલે પેલો દેવ પોતે જ શકિત થઈ ગયો અને તેનું ચિત્ત કહોળાઈ ગયું. તેથી તે એનો કંઈ જવાબ આપી શક્યો નહીં. પછી પોતે ઉપાડી લીધેલાં કુંડકોલિકનાં નામમુદ્રા અને ઉતરીય વસ્ત્રને અખૂતરા ઉપર પાછાં મૂકી, તે જ્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાં પાછો ચાલ્યો ગયો. [૧૭૦]

એ અરસામા શ્રમણલગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા પાછા કપિલપુર આવી પહોચ્યા. તેમને આવેલા જાણી કુંડકોલિક હવે પામ્યો, અને જીજ્ઞાસો સાથે લગવાનને વંદન-નમસ્કાર કરવા ગયો. લગવાને સૌને ધર્મકથા કહી :

“જગતમાં કેટલાય વાદીઓ વિમોક્ષના હેતુરૂપ સદ્ધર્મને જાણતા નથી, તેઓ વિવિધ ભોગોમાં આસક્ત રહી, ગમે તેવી પ્રવૃત્તિઓ આચરતા હોય છે, અને વૈરબધન જીભું કર્યા કરતા હોય છે. તેઓને ચોત્તાના ઓછા થતા જતા આયુષ્યની પણ પરવા હોતી નથી, મમતાના માર્યો ગમે તેવાં સાહસ આચરતા તે મંદબુદ્ધિ લોકો પોતે અજરામર હોય તેમ રાતદિવસ ભોગોની કામનાંથી તપ્ત કરે છે. અને છતાં તેઓને પૂછે તો જડ મોક્ષમાર્ગ ઉપદેશવા મંડી જાય છે, અને ‘અમારે મતે આત્મા નિષ્ક્રિય છે,’ કે ‘ક્રિયા જ ફલદાયક છે, જ્ઞાનની જરૂર નથી,’ અથવા ‘જ્ઞાન જ ઉપયોગી છે, ક્રિયાની કંઈ જરૂર નથી,’ એવા વાદો કહ્યા કરે છે.”

“ પરંતુ જગતનો સત્ય વિચાર કરનાર શ્રમણો અને બ્રાહ્મણો એમ જ કહે છે કે, દુઃખ પોતાનું જ કરેલું થાય છે, બીજાનું કરેલું નહીં. તેમ જ મોક્ષ પણ જ્ઞાન અને તે પ્રમાણેની ક્રિયાથી પ્રાપ્ત થાય છે. -

■ પ્રભુને જે લોકો આવો હિતકર ઉપદેશ આપે છે, તેઓ જ આ જગતના ચક્ષુરૂપ નાયકો છે. તેમણે આ સંસારને પણ શાશ્વત કહ્યો છે. તેમાં રાક્ષસો, દેવો, ગાંધર્વોથી માંડી બધા જીવોને પોતપોતાનાં કર્મ અનુસાર સુખદુઃખ ભોગવતા જન્મમરણ પામ્યા કરવું પડે છે. તે ચક્રમાંથી મહાકળે છૂટી શકાય છે. વિષયો તથા કામભોગોમાં આસક્ત એવાં અજ્ઞાન પ્રાણીઓ તેમાં વારંવાર સપડાયા જ કરે છે.

“જેને તે ચક્રમાંથી છૂટવું હોય, તેણે જગતના જ્યોતિરૂપ તથા ધર્મનો સાક્ષાત્કાર કરી તેને પ્રગટ કરનારા મહાત્માઓની સમીપ હંમેશાં રહેવું. કારણ તેઓ જ પોતાની જાતને તેમ જ જગતને, જીવોની ગતિ-અગતિને, જન્મ-મરણને, શાશ્વત-અશાશ્વતને તથા મનુષ્યના પરજન્મને જાણે છે. કર્મ આત્મામાં દેવી રીતે દાખલ થાય છે, અને તેને દેવી રીતે રોકી શકાય છે, તે તેઓ જાણે છે. તથા કર્મનાં ફળને તેમ જ કર્મના નાશને પણ તેઓ જાણે છે. જગતનું અતીત, વર્તમાન અને અનાગત સ્વરૂપ ચથાર્થ જાણતા હોઈ, તેઓ જ આ જગતના નેતા છે. તેમનો નેતા હોઈ નથી. બુદ્ધ થયેલા તે લોકો આ સંસારચક્રનો અંત લાવી શકે છે.

“તેઓ નાના કે મોટા બધા પ્રાણીને અને સર્વ જગતને પોતાના જેવું ગણે છે. તેઓ જાતે કાઠની હિંસા કરતા નથી કે બીજા પાસે કરાવતા નથી. સર્વ કાળ જિતેન્દ્રિય અને મોક્ષમાર્ગમાં તત્પર રહી, તેઓ વીરપદ પામ્યા હોય છે. આ મહા ગહન સંસારમાં તેઓ જ માત્ર જાગતા હોય છે. તેમને શબ્દ-રૂપશઃ વગેરે વિષયોમાં આસક્તિ કે દેવ હોતો નથી. તેમ જ જીવન-મરણની પણ કામના હોતી નથી. સંયમથી સુરક્ષિત એવા તે પુરુષો, પોતાની મેળે કે બીજા પાસેથી સત્ય જાણી, આ સંસારમાંથી મુક્ત થયા હોય છે. તેઓ જ ક્રિયાવાદનો ઉપદેશ આપવાને તેમ જ બીજાને સંસારસમુદ્રમાંથી બચાવવાને શક્તિમાન થાય છે, એમ હું કહું છું.”^૧

ધર્મકથા પૂરી થયા બાદ, કુંડકોલિકને સંબોધીને તેમણે કહ્યું : “હે કુંડકોલિક ! કાલે જપોરને સમયે અશોક-વનિકામાં એક દેવે આવીને તને આમ આમ કહ્યું, અને તેં તેને આમ આમ જવાબ આપ્યો, એ વાત ખરી ?”

કુંડકોલિકે કહ્યું, હા ભગવન્ ! ખરી છે !

પછી ‘આર્યો’ એમ કહીને શ્રમણનિર્ગથો તથા નિર્ગથી-ઓને સંબોધીને તેમણે કહ્યું : જ્યારે ઘરમાં રહેનારા આવા ગૃહસ્થો અર્થ, હેતુ, પ્રશ્નો, કારણ અને ખુલાસા વડે અન્ય સંપ્રદાયના માણસોને^૨ નિરુત્તર કરી શકે છે, તો હે આર્યો ! બાર અંગોવાળું ગણિપિટક^૩ ભણનારા તમે શ્રમણનિર્ગથો

૧. સૂત્રદર્શન અધ્ય. ૧૨, ૧૧ ૨૨

૨. અન્યતીર્થિકોને.

૩. આચાર્યની પેઠી : અર્થાત્ સાસ્રસમૂહ.

અને નિર્ગ્રંથીઓ તો અન્યતીર્થિકોને અર્થ, હેતુ, પ્રશ્ન, કારણ અને ખુલાસા વડે જરૂર નિરુત્તર કરી શકે જ ! [૧૭૪]

ભગવાનની આ વાત તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથીઓ અને નિર્ગ્રંથીઓએ વિનયથી સ્વીકારી [૧૭૫]

કુડકોલિક ત્યાર બાદ ભગવાનને કેટલાંક પ્રશ્નો પૂછીને તથા તેમના જવાબો બરાબર સમજીને પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો. [૧૭૬]

ભગવાન મહાવીર પણ ત્યાંથી નીડળી બહારના પ્રદેશોમાં વિહરવા લાગ્યા [૧૭૭]

પોતે લીધેલા શીલનત અને શુણ્ણત વગેરે પાળતા પાળતા કુડકોલિક શ્રમણોપાસકના ૧૪ વર્ષો વીતી ગયા પછી પદરમાં વર્ષના વયગાળામાં તે, કામદેવ • શ્રમણો પામકની પેઠે, પોતાના મોળા પુત્રને પોતાનો બધો કારભાર સોંપીને, તેની અનુમતિથી પૌવધશાળામાં રહ્યો, અને ભગવાને બતાવેલ ધર્મમાર્ગને અનુસરવા લાગ્યો. તેણે ત્યાં શ્રમણો પામકની અગિયારે પ્રતિમાઓ એક પછી એક સારી રીતે પાગ કરી છેવટે મારણાતિક સંલેખના સ્વીકારીને સમાધિ-પૂર્વક મરણ પામી, તે મૌધર્મકલ્પમાં અરુણધ્વજ વિમાનમાં દેવ થયો. ત્યાં ચાર પચોપમ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરીને, મહાવિદેહવાસ પામી, તે સિદ્ધ શુદ્ધ અને મુક્ત થયો

સદાલપુત્ર

પોલાસપુરમાં જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં સદાલપુત્ર નામે આજીવિકનો ઉપાસક^૧ એક કુલાર પોતાની અગ્નિમિત્રા બાયા સાથે રહેતો હતો. આજીવિક સિદ્ધાન્ત ખરાબર સાંભળીને, સમજીને, પૂછીને, તે બાબતમાં તેણે નિશ્ચય અને નિર્ણય કરી લીધો હતો.^૨ તેને તે સિદ્ધાંતમાં હાડકાં અને મળમળ વચ્ચે હોય છે તેવો પ્રેમાતુરાગ હતો.^૩ તે એમ માનતો કે, આજીવિકનો સિદ્ધાન્ત એ જ પરમાર્થ^૪ છે, અને બીજા બધા અનર્થ છે. એ રીતે આજીવિક સિદ્ધાન્ત વડે પોતાના આત્માને કેળવતો તે ત્યાં રહેતો હતો. [૧૮૦-૧]

તેની પાસે એક કરોડ (પાલી) સોનું નિધિ તરીકે સઘરામાં, એક કરોડ બ્યાળે, અને એક કરોડ ધરવાપરમા હતું. ઉપરાંત દશહજાર ગાયોનો એક ગ્રજ હતો. [૧૮૨]

પોલાસપુર નગરની બહાર તેનાં પાંચસો હાટ^૫ હતાં. તેમાં તેણે અનેક માણસોને યગાર, ખાવાનું અને રોજી^૬ આપીને રોકેલાં હતાં. તેઓ ત્યાં રોજ^૭ અસંખ્ય નાના

૧ અર્થાત્ મ અવિપુત્ર ગોરાવનો ગૃહસ્થઅનુયાયી જુઓ આ પુસ્તકને અંતે પરિશિષ્ટ.

૨ લબ્ધ - ગૃહીત - પૃષ્ઠ - વિનિશ્ચિત - અમિશત ।

૩. અદ્વિમિત્રેમાણુરાગસ્તો ।

૪. કુમકારાણ ।

૫ નૃતિ-મક્ત-વેનન ।

૬. કઠાકર્તિ ।

ઘડા (કરક), ગાડવા (વારક), ઠડાયાં-ઝેડાં (પિહડ), ઠગશ, અલિંબર^૧, ચંબુ (જંબૂલ) અને ઊંટ ઉપર પાણી લાવવાનાં મટકાં (ઉટ્ટિયા) બનાવે છે, તથા બીજા અનેક પગારદાર પુરુષો તેમને રાજમાર્ગોમાં વેચે છે.^૨ [૧૮૪]

એક વખત આજીવિકોપાસક સદાલપુત્ર, અથોક-વનિકામાં જઈ, મંજલિપુત્ર ગોશાલ પાસેથી બહોલા ધર્મ-માર્ગ અનુસાર આધના કરતો હતો. તેવામાં ત્યાં તેની પાસે પૂઢરીઓવાળાં વસ્ત્ર પહેરેલો એક દેવ પ્રગટ થયો. તે આદાશમાં અધ્ધર રહીને ઠહેવા લાગ્યો : “હે દેવાનુપ્રિય ! કાલે અહીં એક મહાપ્રાદાણ આવનાર છે. તે પરિપૂર્ણ રીતે પ્રગટેલાં^૩ જ્ઞાનદર્શન ધારણ કરનાર છે, અતીત-વર્તમાન-ભવિષ્યના બહુકાર છે, અરિહંત-ચંચિન-^૪કેવલી-^૫સર્વજ્ઞ-સર્વકર્મી^૬ છે; ત્રેલોક્યે ભાવપૂર્વક નિહાળેલા-માનેલા-પૂજેલા, છે; દેવ-મનુષ્ય-અસુર સહિત આખા લોકે અર્થવા લાયક, વંદવા લાયક, સત્કારવા લાયક, સંમાનવા લાયક, તથા કલ્યાણ-મંગળ-દેવત-ચૈત્યની જેમ ઉપાસવા લાયક છે; અને તથ્ય કર્મોથી મુક્ત છે. તો તું તેમનું વંદન-પૂજન કરજે, અને નિર્દોષનિર્ભય એવાં ખાન-પાન-મેવો-મુખવાસ તથા

૧. મામ્મિનું મોઢું વાસણ. ૨. વિત્તિ કળેમાળા વિદરન્તિ ।

૩. આવરણ કરનાર કમેનિ ક્ષમ યનાયી બરાબર-પરિપૂર્ણ રીતે પ્રગટેલાં.

૪. રાગદ્વેષાદિ અરિ-સત્ત્વને ઠાલુનાર. અયવા (મર્દ) પૂજને યોગ્ય (મર્દ) ૫ રાગદ્વેષાદિને છતનાર.

૬. આત્મા ઉપરથી કર્મોનાં આવરણ દૂર થતાં પ્રગટ સર્વ પદાર્થોના સર્વ ભાવો બતાવનારું કેવળજ્ઞાન જેણે પ્રાપ્ત કર્યું છે તેવા.

સૂવાનું અને અઠીગવાનું પાટિયુ, શય્યા તથા બિછાના દ્વારા તેમને નિમંત્રણ કરજો.” આમ બે-ત્રણ વાર કહીને તે દેવ પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો. [૧૮૫-૭]

આજીવિકોપાસક સદાલપુત્રને આ સાંભળીને એવો ખ્યાલ બંધાયો કે, જરૂર આવતી કાલે મારા ધર્મોચાર્ય ધર્મોપદેશક મંબલિપુત્ર ગોશાલ જ આવવાના હશે. કારણ કે, તે જ મહાપ્રાદ્દાણુ, બિન, કેવલી, સર્વજ્ઞ વગેરે છે. તે જરૂર હું તેમને વંદન-નમસ્કાર કરીશ, તથા ખાનપાન, વગેરેથી નિમંત્રણ આપીશ ! [૧૮૬]

ખીજે દિવસે સૂર્યોદય થતાં જ શ્રમણબગવાન મહાવીર ત્યાં સહસ્રાઞ્ન ઉદ્યાનમાં આવીને બિતર્યા. પોતાસપુરના લોકો તેમનું ધર્મપ્રવચન સાંભળવા ગયા. [૧૮૬]

સદાલપુત્ર પણ તેમના આલ્યાની વાત બાણી, નાહી-ધોઈ, શુદ્ધ વસ્ત્રો અને યોગ્ય અલંકારો પહેરી, મનુષ્યસંઘ સાથે તેમનાં દર્શન ગયો. [૧૮૭]

ભગવાને તે સૌને ધર્મકથા કહી :—

“મનુષ્યજન્મરૂપી આ અવસર અનુપમ છે. મનુષ્ય-જન્મથી રચુત થનારને પછી સમ્યગ્ જ્ઞાન થઈ દુર્લભ છે, તેમ જ ધર્મનું રહસ્ય પામી શકે તેવી ચિત્તવૃત્તિ પણ દુર્લભ છે. ખીન્ન કેટલાક વાદીઓ ભલે માનતા હોય કે, દેવ લોકો (જ) મોક્ષ પામી શકે છે, પરંતુ લોકોત્તર જૈન સિદ્ધાંતનો તો નિર્ણય છે કે, આ મનુષ્યલોકમાં જ આપણે ધર્મની આરાધના કરીને કાં તો કૃતકૃત્ય થઈ શકીએ છીએ, અથવા ઉત્તમ ગતિને પામી શકીએ છીએ. મારે મનુષ્યલોક

હોય, તે પ્રજાવાન તથાગતને હવે જીજ્ઞાસુ જન્મની વાત કેવી? ”^૧ [૧૯૧]

ધર્મકથા પૂરી થયા બાદ ભગવાને સદાલપુત્રને સંબોધીને કહ્યું, “હે સદાલપુત્ર! કાલે તું અથોક્ષવનિકામાં બપોરે બેઠો હતો, ત્યારે તારી આગળ એક દેવ પ્રગટ થયો હતો, અને તેણે તને એક મહામાહાત્મ્ય, જિન, કેવલી આવવાના છે એવી વાત કહી હતી, એ સાચું છે?”

“હા, સાચું છે!”

“હે સદાલપુત્ર, તે દેવે મર્ગાલપુત્ર ગોશાલકને ખ્યાલમાં રાખીને એ કહ્યું નહોતું!” [૧૯૨]

શ્રમણભગવાન મહાવીરનું આ કહેવું સાંભળી સદાલપુત્રને વિચાર આવ્યો કે, “આ શ્રમણભગવાન મહાવીર મહા-આદ્ય, જિન, કેવલી, તથા તથ્ય કર્મોથી યુક્ત છે. માટે આમને વંદન અને નિર્મંત્રણ કરવામાં મારું લલ્લુ રહેલું છે.

આમ વિચારી તેણે ભગવાનને વંદન કરીને કહ્યું : “હે ભગવન્! પોતાસપુરની બહાર મારું હાટ છે. આપને જો કંઈ સૂવાનું-અઠીંગવાનું પાટિયું વગેરે જોઈએ, તો તે ત્યાં સુખે મેળવી શકો છો.” [૧૯૩]

ભગવાન મહાવીર તેની વાત સ્વીકારીને પોતાને જોઈતાં પાટિયાં વગેરે મેળવી, ત્યાં સુખે રહેવા લાગ્યા. [૧૯૪]

એક વાર આજીવિકોપાસક સદાલપુત્ર પવનથી સુકાયેલાં કાચાં વાસણોને મકાનમાંથી બહાર કાઢીને તડકામાં સૂકવતો હતો. [૧૯૫]

તે વખતે શ્રમણભગવાન મહાવીરે આજીવિકોપાસક સદાલપુત્રને કહ્યું :—

“હે સદાલપુત્ર ! આ માટીનું વાસણ કેવી રીતે બન્યું છે ?” [૧૯૬]

સદાલપુત્રે જવાબ આપ્યો :—“હે ભગવાન ! પહેલાં એ માટીરૂપે હાલું. તે માટીને પાણીથી પલાળવામાં આવી, તથા તેમાં રાખ અને લાદ^૧ મેળવવામાં આવ્યાં. પછી તેને ચાક ઉપર ચડાવવામાં આવી, ત્યારે આ વાસણ બન્યું છે.”

તે સાંભળીને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું : હે સદાલપુત્ર ! આ વાસણો બને છે, તે ઉદમ, બળ, વગેરેથી બને છે કે એ વિના જ બને છે ? [૧૯૮]

સદાલપુત્ર જવાબ આપ્યો : ભગવન ! ઉદમ, બળ, વગેરે વિના બને છે. કારણ કે બધા ભાવો પહેલેથી હંમેશને માટે નિયત થયેલા છે. (નવો ફેરફાર કશાથી થઈ શકતો નથી.) [૧૯૯]

ભગવાને ફરી સદાલપુત્રને પૂછ્યું : કોઈ માણસ તારાં આ કાચાં કે પાકાં વાસણો ઉપાડી બળ, ફેંકી દે, કે ફેંકી નાખે, અથવા તારી આ અગ્નિમાત્રા લાપ્યા સાથે લોગો લોગવે, તો તું તેને શિક્ષા કરે કે નહીં ?

સદાલપુત્ર બોલ્યો : ભગવન ! જરૂર હું તે પુરુષને ધમકાવું, મારું, બાંધું, રગદોળું, તરછોડું, તાડું, દંડું, નિર્ભત્સના કરું, તેમ જ અકાળે છવિતરહિત કરું. [૨૦૦]

લગવાન બોલ્યા : હે સદાલપુત્ર ! જો ઉદ્યમ, બળ, વીર્ય, પરાક્રમ જેવી વસ્તુ જ ન હોય, અને બધા ભાવો હંમેશને માટે નિયત થયેલા જ હોય, તો પછી કોઈએ ચોરું, ફોડ્યું, કે તારી સી સાથે વ્યભિચાર કર્યો એમ કહી શકાય નહીં; (કારણ કે, ઉદ્યમ વગેરેથી નવું કશું કોઈ વડે કરી શકાતું નથી, અને બધા ભાવો જેમ બનવાના હોય છે તેમ બન્યા કરે છે.) એટલે પછી તું શા માટે તે માણસને મારે કે બાંધે ? તે માણસે કંઈ નવું કશું જ નથી; બધું પહેલેથી નક્કી હતું તેમ જ થયું છે. છતાં જો તું કોઈ માણસને ચોરવા-ફોડવા બદલ કે તારી સી સાથે વ્યભિચાર કરવા બદલ મારે કે હણે, તો પછી ‘ઉદ્યમ, બળ વગેરે વસ્તુઓ નથી, અને બધા ભાવો નિયત જ છે,’ એમ તારું કહેવું ખોટું છે ! [૨૦૦]

લગવાને કહેલી આ ફલીલ સાંભળીને સદાલપુત્રને સમજણ આવી. [૨૦૧]

તેણે ભગવાનને વંદન-નમસ્કાર કરીને કહ્યું : “હે ભગવન્ ! હું આપની પાસેથી ધર્મ સાંભળવા ઇચ્છું છું.” [૨૦૨]

પછી ભગવાને તે આજીવિટોપાસકને પોતાનો સિદ્ધાંત સમજાવ્યો. [૨૦૩]

શ્રમણભગવાન મહાવીર પાસેથી ધર્મ સાંભળીને સદાલપુત્ર શ્રમણોપાસકે હૃદ્ય, તુદ્ય, અને પ્રસન્ન થઈ, આનંદની પેઠે ભગવાન પાસેથી બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકાર્યો, તથા પોતાની પાસે હતી તેટલી ધનસંપત્તિની

અને ભોગતૃષ્ણા વગેરેની મર્યાદા બાંધી લીધી. પછી ભગવાનને વંદન-નમસ્કાર કરીને તે પોલાસપુર નગરમાં પાછો ફર્યો, અને પોતાને ઘેર આવી પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું : “ હે દેવાનુપ્રિયા ! તું અહીં આવેલા ભગવાન મહાવીર પાસે જા, અને તેમને વંદન-નમસ્કાર કરી, તેમની પાસેથી ધર્મ સાંભળીને પાંચ અણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રતવાળો ગૃહસ્થધર્મ સ્વીકારી આવ ” [૨૦૪]

અગ્નિમિત્રાએ શ્રમણોપાતક અનેલા સદાસપુત્રની એ વાત વિનયપૂર્વક સ્વીકારી. એટલે સદાસપુત્રે પોતાના જૈનુખિક નોકરોને બોલાવીને હુકમ આપ્યો કે, “ હે દેવાનુપ્રિયો ! જાઓ અને જલદીથી કુશળ હાંકનારાઓએ^૧ જોડલો રથ^૨ જોડાવી લાવો. તે રથને ઉત્તમ, જીવાન, શણગારેલા બળદ જોતરજો, તથા સારી રીતે શણગારજો, અને તૈયાર થાય એટલે મને બહાર આપજો ! ”^૩ [૨૦૬]

૧ જીવકરણ-યુવન-સોજિતન. ‘શીઘ્ર છે વેગ જોડનો, જોડવો રથ તમે જોતરો’-એવો અર્થ પણ દેતો છે.

૨ ધાર્મિક યાનપ્રવર. ધાર્મિક-શુભ-સાર પ્રસંગોએ વાપરવાનું કેળવણીનું. મોજીયોખ માટે અને તે વડન વાપરે, અમુક વિશિષ્ટ પ્રસંગોએ તો ગળીર પ્રકારનું-જૂનું સાવણ આરેનું-વાહન હોય.

૩ મમ વ્યમાણતિય વચ્ચળિજઙ્ઘ-‘માગી એ આજ્ઞા મને પાછી આપજો.’ એ રથ તથા બળદના મૂળમાં નીચેના વિશેષણો વધુ છે તે બળદો-કે જેમની ખગીઓ તથા પૂજક સમાન-સરખા-મજતા આવતા હોય; જેમના શીંગડા અગ્રીમર તથા ગાંડા સદિન બરાબર સમાન (મનનિવિત) હોય, સોનાના તારવાળા કૂમતાવાળા જોતરાથી શોભતા, રૂપેરી ધડીઓ (ગળે આપેલા મુતરાક સરખા તથા સોનાના તારવાળા નાથથી કબજે રખાતા;

કૌટુંબિક પુરુષોએ રથ તૈયાર કરીને ખબર આપી.

[૨૦૭]

એટલે અગ્નિમિત્રા નાહી-ધોઈ, શુદ્ધ થઈ, શુદ્ધ તથા સમારંભને યોગ્ય વસ્ત્રો પહેરી, થોડી સંજ્યાનાં પણ મોટી કિંમતનાં આભરણોથી વિભૂષિત થઈ, દાસીઓથી વીંટળાઈને તે રથમાં બેઠી, અને સહસ્રામ્રવણ ઉદ્યાનમાં ગઈ. પછી રથમાંથી ઊતરી, દાસીઓ સાથે જ્યાં ભગવાન હતા ત્યાં ગઈ, અને ત્રણવાર તેમની પ્રદક્ષિણા તથા વંદન-નમસ્કાર કરી, બહુ દૂર નહીં તેમ બહુ પાસે નહીં એવી રીતે હાથ બેઠી ઊભી રહી અને તેમની ઉપાસના કરવા લાગી. [૨૦૮]

શ્રમણભગવાન મહાવીરે તેને તથા ત્યાં આવેલાં સૌને ધર્મકથા કહી:—

“જગતના લોકોની કામનાઓને પાર નથી. તેઓ આળણીમાં પાણી ભરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે કામનાઓ પૂરી કરવા જતાં બીજાં પ્રાણીઓનો વધ કરવો પડે, તેમને પરિતાપ આપવો પડે, તેમને તાબે કરવાં પડે, કે આખાં જનપદોને તેમ કરવું પડે, તોપણ તેઓ પાછા જોતા નથી. કામમૂઢ અને રાગદ્વેષમાં ફસેલાં તે મનુષ્યો આ જીવનનાં માન-સન્ધાર-પૂજનમાં આસક્ત રહે છે, અને વાસના ભેગી કરે છે. વાસનાઓ વડે સિંચાયેલાં તે મનુષ્યો ફરી ફરી ગર્ભમાં આવે છે. વિધ્યોમાં મૂઢ બનેલાં તે માણસો ધર્મને જાણી શકતાં ન હોવાથી જરા-મૃત્યુને વશ રહે છે.

નીનકમળની માળાઓ (મેહલા)વાળા એક જીવાન બળદો, તે રથ વિવિધ મણિ તથા સોનાની ઘટકીઓની જગ ચારે બાજુ ભરવેલો, સારા લાંબા નુ બનાવેલુ સીધુ, હલમ, અને સારી રીતે ઘડેલુ એલુ ધોતુડું બરાબર બેસાડેલો.

“ઐટલે પરાક્રમી વીર મનુષ્યે વિષયસંગથી પ્રાપ્ત થતા બધનના સ્વરૂપને અને પરિણામે પ્રાપ્ત-થતા જન્મ-મરણરૂપી ગ્રોઠને જાણીને સંયમી થવું; તથા મોટાં અને નાનાં—બધી જાતનાં રૂપોમાં વૈરાગ્ય ધારણ કરવો. જન્મ અને મરણમાં રહેલાં દુઃખને તથા તેમના હેતુરૂપ સકામ પ્રવૃત્તિ અને ક્રિંસાને સમજીને, સંયમ સિવાય બીજી તરફ ન જાઓ! ક્રિંસા ન કરો કે ન કરાવો! તૃણામાં નિવેંદ પામે! કામભોગોમાં વિગ્ન થઈ ઉચ્ચદર્શી થાઓ! સંસારના આંટાફેરા સમજીને રાગ અને દેવથી અરુપૃથ રહેતો માણસ આ સંસારમાં કશાથી છેઠાતો નથી, લેઠાતો નથી, બળાતો નથી કે હણાતો નથી.

“માયા વગેરે કપાયોવાળા તથા વિષયાસક્તિરૂપી પ્રમાદથી યુક્ત મનુષ્ય ફરી ફરીને ગર્ભમાં આવે છે. પરંતુ શબ્દ અને રૂપમાં તટસ્થ રહેતો, સમજદાર, અને મૃત્યુથી ડરતો મનુષ્ય જન્મમરણમાંથી મુક્ત થઈ ગઈ છે.

“જગતનાં કિંકર્તવ્યમૂઠ, અને દુઃખસાગરમાં ડૂબેલાં પ્રાણીઓને જોઈને અપ્રમત્ત મનુષ્યે સર્વ તજી, સંયમધર્મ સ્વીકારવો અને તેના પાલનમાં પ્રયત્નશીલ થવું. જેમને સંસારના મર્વ પદાર્થો પ્રાપ્ત હતા તેવાઓએ પણ તેમનો ત્યાગ કરી, સંયમધર્મ સ્વીકાર્યો છે. માટે જ્ઞાની પુરુષે એ બધું નિઃસાર મમજી, સંયમ સિવાય બીજાનું સેવન ન કરવું

“હે મનુષ્ય ! તું જ તારો મિત્ર છે. બહારના મિત્રની શોધ છોડી, તું તારા જ આત્માને નિઃશ્રદ્ધમાં રાખ. તે રીતે તું દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ શકીશ.

“પ્રમાદી મનુષ્યને જ જાણે પ્રકારે ભય હોય છે, અપ્રમાદીને ડોઈ રીતે ભય હોતો નથી લોકનુ હું ખ સમજીને અને લોકના સયોગોને છોડીને, વીર પુરુષો મહામાર્ગે વળે છે ઉત્તરોત્તર જાણે ને જાણે ચડતા તેઓ અસહ્યમી જીવન ઇચ્છતા જ નથી.

“પોતાનુ શ્રેય સાધવામા પ્રયત્નશીલ થયેલો મનુષ્ય હું ખોથી ઘેરાવા છતાં ગભરાય નહીં, અને વિચારે કે આ જગતમા સહ્યમી પુરુષો જ લોકલોકના પ્રપચમાથી મુક્ત થઈ શકે છે

“સત્યમા ધૃતિ કરો !”

ભગવાન મહાવીર પાસેથી ધર્મ સાલજીને હૃદય, તુષ્ટ અને પ્રમન્ન થઈ અગ્નિમિત્રાએ મહાવીર ભગવાનને વહન-નમસ્કાર કર્યા અને કહ્યું “હે ભગવન્! આપના જૈન સિદ્ધાંતમા મને શ્રદ્ધા થાય છે, તમે કહો છો તે ખરું છે. પરંતુ તમારી પાસે જેમ જીજ્ઞા લોકો ગૃહત્યાગ કરી, મુક થઈ, પ્રવ્રજ્યા લઈને રહે છે, તેમ હું કરી શકું તેમ નથી પરંતુ તમારા ઠહેલા પાસે અભુવત અને સાત શિક્ષામત વાળા ગૃહસ્થધર્મને હું સ્વીકારવા ઇચ્છું છું ” [૨૧૦]

ભગવાને તેને કહ્યું કશા પ્રતિજ્ઞ વિના તને જેમ ક્ષાવે તેમ કર !

એટલે અગ્નિમિત્રાએ શ્રમણભગવાન મહાવીર પાસે ખાર પ્રકારનો શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો. ત્યાર પછી ભગવાનને

વંદન—નમસ્કાર કરી, તે પોતાના રથમાં બેસીને ઘેર પાછી ફરી. [૨૧૧]

મહાવીર પણ ત્યાર જાદ ત્યાંથી નીકળી બહારના પ્રદેશોમાં વિહરવા લાગ્યા. [૨૧૨]

શ્રમણોપાસક બનેલો સદાલપુત્ર જીવાજીવનું^૧ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, ગૃહસ્થધર્મને પાળતો સુખે રહેવા લાગ્યો. [૨૧૩]

હવે, મખલિપુત્ર ગોશાલને ખબર પડી કે, મદાલપુત્રે આજીવિક મિદ્ધાતનુ^૨ વ્રમન કરી, નિર્ગ્રથોની દૃષ્ટિ^૩ સ્વીકારી છે. તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે, ‘હું’ ત્યાં જઈ, તેણે સ્વીકારેલી નિર્ગ્રથશ્રમણોની દૃષ્ટિ છોડાવીને ફરી આજીવિકની દૃષ્ટિ તેની પાસે ગ્રહણ કરાવું.’ એવો વિચાર કરી, તે પોતાના આજીવિક સઘ સાથે પોલાસપુર નગરમાં આવ્યો, અને ત્યાંના આજીવિકોના મઠમાં^૪ ઊતર્યો ત્યાં પોતાનો વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરે સરજામ મૂકીને, ઢેંટલાક આજીવિકો સાથે તે સદાલપુત્ર શ્રમણોપાસકને ત્યાં ગયો. [૨૧૪]

• સદાલપુત્ર શ્રમણોપાસકે મખલિપુત્ર ગોશાલને આવતો જોયો, પણ તેણે તેનો આદર ન કર્યો,^૫ તથા પોતે ઝોળખતો ન હોય એમ શૂંપ રહ્યો. [૨૧૫]

આ પ્રમાણે પોતાનો સત્કાર ન થયો, ત્યારે મખલિપુત્ર ગોશાલ સૂવા-ઝડીગવાનાં પાટિયા તથા પથારી બિછાનાં

૧ અર્થાત્ જીવ, અજીવ, જ ધ, પુણ્ય, પાપ, આસવ, સ વર, નિર્ગ્રથ અને મોક્ષરૂપી જૈન સિદ્ધાંતના નવ તથ્યો એમ કે તત્ત્વો જુઓ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, કે ‘તત્ત્વાર્થ’ સૂત્ર’માં તે બધાની વ્યાખ્યા

૨ મૂળ સમય અને દૃષ્ટિ ૩. મૂળ - ‘સમા’.

૪ જો માઢાઈ.

મેળવવા માટે શ્રમણભગવાનનાં શુભકીર્તન કરતો સદાલપુત્ર પ્રત્યે બોલ્યો :—

“હે દેવાનુપ્રિય ! અહીં મહાપ્રાદ્યણ પધાર્યા છે.”

સદાલપુત્ર ગોશાલને પૂછ્યું : મહાપ્રાદ્યણ કોણ છે ? [૨૧૭]

ગોશાલકે કહ્યું :—શ્રમણભગવાન મહાવીર મહાપ્રાદ્યણ છે.

સદાલપુત્રે પૂછ્યું : શાથી તે મહાપ્રાદ્યણ છે ?

ગોશાલકે કહ્યું :—હે સદાલપુત્ર ! શ્રમણભગવાન મહાવીર પરિપૂર્ણ રીતે પ્રગટેલાં જ્ઞાન અને દર્શન ધારણ કરનાર છે, ત્રેલોક્યે ભાવપૂર્વક નિહાળેલા-માનેલા-પૂજેલા છે^૧, તથા તથ્ય કર્મોથી યુક્ત છે, તેથી તે મહાપ્રાદ્યણ છે.

ત્યાર ગાઢ ગોશાલે ફરીથી કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિય ! અહીં મહાગોપ પધાર્યા છે.

સદાલપુત્રે પૂછ્યું : મહાગોપ કોણ છે ?

ગોશાલકે કહ્યું : શ્રમણભગવાન મહાવીર મહાગોપ છે.

સદાલપુત્રે પૂછ્યું : શાથી તે મહાગોપ છે ?

ગોશાલકે કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિય ! આ સંસારરૂપી અટવીમાં નાશ પામતા, વિનાશ પામતા, ખવાઈ જતા, છેદાઈ જતા, ભેદાઈ જતા, લોપાઈ જતા તથા વિલોપાઈ જતા જીવોનું ધર્મરૂપી દંડથી સંરક્ષણ તેમજ સંગોપન કરી, તેમને નિર્વાણરૂપી મોટા વાડામાં સ્વહસ્તે પહોંચાડે છે, માટે તે મહાગોપ છે.

ત્યાર બાદ ગોશાલે ફરી કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિય ! અહીં મહાસાર્થવાહ પધાર્યા છે.

સદાસપુત્રે પૂછ્યું : મહાસાર્થવાહ કોણ છે ?

ગોશાલકે કહ્યું : શ્રમણભગવાન મહાવીર મહાસાર્થવાહ છે.

સદાસપુત્રે પૂછ્યું : શાથી તે મહાસાર્થવાહ છે ?

ગોશાલકે કહ્યું : આ સંસારરૂપી અટવીમાં નાશ પામતા જીવોને ધર્મરૂપી પથ વડે નિર્બોણરૂપી મોટા નગરમાં સ્વહસ્તે પહોંચાડે છે, માટે તે મહાસાર્થવાહ છે.

ત્યાર બાદ ગોશાલે ફરીથી કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિય ! અહીં મહાધર્મકથી પધાર્યા છે.

સદાસપુત્રે પૂછ્યું : મહાધર્મકથી કોણ છે ?

ગોશાલકે કહ્યું : શ્રમણભગવાન મહાવીર મહાધર્મકથી છે.

સદાસપુત્રે પૂછ્યું : શાથી તે મહાધર્મકથી છે ?

ગોશાલકે કહ્યું : આ અગાધ સંસારમાં નાશ પામતા, ઉન્માર્ગે ચડેલા, સન્માર્ગથી બ્રહ્મ થયેલા, ¹મિથ્યાત્વના બળથી પરાજિત થયેલા, અને આઠ પ્રકારનાં ²કર્મોરૂપી અધારાના પડબંધથી આવૃત્ત એવા જીવોને સમજૂતી અને

બોધ આપીને સસાર-કાંતારમાંથી પાર ઉતારનાર છે, માટે તે મહાધર્મકથી છે.

ત્યાર બાદ ગોશાલકે ફરીથી કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિય ! અહીં મહાનિર્યામક પદાર્થો છે.

સદાલપુત્રે પૂછ્યું : મહાનિર્યામક કોણ છે ?

ગોશાલકે કહ્યું ધમણુલગવાન મહાવીર મહાનિર્યામક છે.

સદાલપુત્રે પૂછ્યું : શાથી તે મહાનિર્યામક છે ?

ગોશાલકે કહ્યું : હે દેવાનુપ્રિય ! આ સસારરૂપી મહાસમુદ્રમાં નાશ પામતા, દૂષ્ણતા અને ગળકા ખાતા જીવોને ધર્મરૂપી નાવ વડે પાર ઉતારીને નિર્વાણને કાંઠે પહોંચાડનારા છે, તેથી તે મહાનિર્યામક છે. [૨૧૮]

ગોશાલ પાસે આ વાત સાંભળીને સદાલપુત્રે કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિય ! તમે આ પ્રકારના ચતુર છો, દક્ષ છો, વક્તા છો, શિક્ષણ પામેલા છો, તાકિંક છો, વિજ્ઞાની છો; તો તમે મારા ધર્મોપદેશક ધર્માચાર્ય મહાવીર સાથે વિવાહ કરી શકશો ?

ગોશાલે કહ્યું : ના !

સદાલપુત્રે પૂછ્યું : શાથી ?

ગોશાલકે કહ્યું : હે સદાલપુત્ર ! જેમ કોઈ એક તરુણ, પૂરા કદનો^૧, કુશળ અને ચતુર પુરુષ જ્યારે એક મોટા બકરાને, ઘેટાને, કૂકડાને, તેતરને, જાંઘરાને, લાવરીને, કબૂતરને, કપિંજલને, કાગડાને કે બાજને હાથ, પગ, ખરી, પૂછડી, પીછાં, શીંગડાં કે રુવાડાંમાંથી ગમે તે અગમાંથી

પકડે, ત્યારે તે જરાપણ હાલીચાલી શકતું નથી, તે જ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીર અને અર્થો, હેતુઓ, અને વ્યાકરણો દ્વારા જ્યાં જ્યાં પકડે ત્યાં ત્યાં હું નિરુત્તર થઈ જાઉં; તેથી હું તારા ધર્માચાર્ય સાથે વિવાદ કરી શકું તેમ નથી. [૨૧૬]

પછી સદાલપુત્રે કહ્યું : હે દેવાનુગ્રિય ! તમે મારા ધર્માચાર્ય મહાવીરનું સાચા તથ્યભાવથી શુભચિંતન કરો છો, માટે હું તમને પાટિયા, મથારા, શય્યા વગેરે માટે નિમત્રણ આપું છું જોડે, તેમા હું ધર્મ કે તપ સમજતો નથી માટે તમે જાઓ અને મારી દુકાનોમાથી જે કંઈ જોઈએ તે લઈને મુખે મુખે ગ્હો. [૨૨૦]

ગોશાલક તેની દુકાનમાથી જોઈતી વસ્તુઓ લઈને રહેવા લાગ્યો. પરંતુ જ્યારે તે વિવિધ કથનો, પ્રતિપાદનો, વિજ્ઞાપનો, કે નિવેદનોથી પણ સદાલપુત્રને જૈન સિદ્ધાંત-માંથી ચલિત ન કરી શક્યો, ત્યારે તે થાકીને પોલાસપુર-માંથી નીડળી, બહાગના પ્રદેશમા આવ્યો ગયો. [૨૨૧]

હવે શ્રમણોપાસક સદાલપુત્રને પોતે સ્વીકારેલાં શીલ-વ્રત અને શુભ-વ્રતને પાળતાં ૧૪ વર્ષ વીતી ગયાં. પંદરમા વર્ષની અધવચ્ચ, તે શ્રમણભગવાન મહાવીર પાસેથી જાણેલા ધર્મમાર્ગ અનુસાર પૌષધશાળામા રહેતો હતો, તેવામા એક દેવ મધ્યરાત્રીએ ઉઘાડી તલવાર સાથે આવીને તેને કહેવા લાગ્યો : “જો તું આ શીલવ્રત અને શુભવ્રતને નહીં છોડે, તો હું તારા ત્રણ પુત્રોને વારાફરતી તારી સાથે કાપીને કટકા કરી, ઝઢાર્કમાં તળીશ, અને તેમનું લોહી તારા શરીર ઉપર છાટીશ.” [૨૨૩-૫]

તે દેવે તેમ કયાં છતાં જ્યારે સદાલપુત્ર પોતાના વ્રતમાં નિશ્ચળ રહ્યા, ત્યારે તે દેવે ધમકી આપી કે, હજુ જો તું નહીં માને, તો હું તારા ધર્મની સહાયક, ધર્મની જાળુઠાર, ધર્મમાં પ્રીતિ રાખનારી, અને તારા સુખદુઃખમાં સમલાગી એવી તારી આ અગ્નિમિત્રા લાર્યાને ઘરમાંથી તારી સામે લાવી, કાપીને નવ કડકા કરીશ, પછી તેલની ઢઢાઈમાં તેને તળીશ, અને તેના લોહીમાંસ તારા શરીર ઉપર ખરડીશ, જેથી તું હું ખી થઈને અકાળે મરી જઈશ [૨૨૭]

તે દેવે આમ બે ત્રણ વાર કહ્યું, એટલે સદાલપુત્રને વિચાર આવ્યો કે, આ અનાય કમ કરનારા માણસે મારા પુત્રને તો મારી નાખ્યા, હવે તે મારી પત્નીને પણ તેમ જ મારી નાખવા ઇચ્છે છે, તો મારે જરૂર તેને પડકારો-રોકવો જોઈએ આમ વિચારી જેવો તે ઊઠ્યો કે તરત પેલો દેવ આઠાશમાં આવ્યો ગયો અને તેના હાથમાં ઘાઈ ન આવ્યું એટલે સદાલપુત્રે મોટો કોલાહલ કરી મૂક્યો તે કોલાહલ સાલળી અગ્નિમિત્રા ત્યાં આવી અને તેની પાસેથી બધી વાત સાલળીને ઠહેવા લાગી કે, આપણા બધા પુત્ર તેમ જ હું સહીસલામત છીએ તમને કોઈ જામ થયો લાગે છે માટે તમે પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને ફરી વાર વ્રતમાં સ્થિર થાઓ

મહાશતક

રાંજગૃહમાં મહાશતક નામે ગૃહપતિ રેવતી ભગેરે
૧૩ સ્ત્રીઓ સાથે રહેતો હતો. તેની પાસે આઠ કરોડ પાલી
સોનું^૧ નિધિ તરીકે સંઘરામાં, આઠ બ્યાજે અને આઠ ઘર-
વાપરમાં હતી. ઉપરાંત હસહજાર ગાયોનો એક એવા આઠ
મળે હતા. [૨૩૧-૩]

મહાશતકની સ્ત્રી રેવતીને તેના પિયેરથી^૨ આઠ કરોડ
(પાલી) સોનું અને આઠ મળ મળ્યાં હતાં. બાકીની બાર
સ્ત્રીઓને એક એક કરોડ (પાલી) સોનું અને એક એક
મળ કન્યાદાનમાં મળ્યાં હતાં. [૨૩૪]

એક વાર ફરતા ફરતા શ્રમણભગવાન મહાવીર ત્યાંના
શુણિશિલ ચૈત્યમાં આવીને ઊતર્યા. મહાશતકે તેમનું પ્રવચન
સાંભળીને આનંદની પેઠે તેમની પાસે શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર
કર્યો તથા ભોગતૃષ્ણાની મર્યાદા માટે આઠ કરોડ
(પાલી) સોનું વગેરે અને ૧૩ સ્ત્રીઓથી વધારેનો સ્વીકાર
ન કરવાનું વ્રત લીધું. ઉપરાંત તેણે એવો નિયમ કર્યો કે

૧. આ અધ્યયનમાં જ પહેલી વાર કરોડ વગેરે સંખ્યા સિદ્ધાને
૩૬ માપને લાગુ પડે છે એવો ઉલ્લેખ આવે છે. આ ઉલ્લેખ પરથી જણા
છે કે, પાલી ભરીને સોનું માપીએ તો તેવી આઠ કરોડ પાલીઓ ભરી
સોનું — એવો અર્થ થાય.

૨ કોલવરિયા ।

હવેથી મારે જે દ્રોણ માયની હિરણ્ય લરેલી એક પાલી
(કાસ્યપાત્રી) થી જ વ્યવહાર કરવો ખર્ચે [૨૩૫]

એ ગીતે વ્યવહાર કરતો, અને જીવાજીવનુ સ્વરૂપ
જાણતો તે મહાશતક શ્રમજીવાસક સુખે સુખે રહેવા લાગ્યો.
શ્રમજીવનવાન પણ ત્યાથી નીડળી બહારના પ્રદેશમાં
વિહરવા લાગ્યા [૨૩૬ છ]

મહાશતકની ભાયાં રેવતીને કૌટુંબિક ચિંતામાં જાગતા
જાગતા એક વાર મધ્યરાત્રીએ એવો વિચાર આવ્યો કે મારે
બારબાર શોકચની આડ હોવાથી હું સારી રીતે મહાશતક
સાથે ઉત્તમ એવા માનુષી કામસોગોને લોગવી શકતી નથી
માટે ઠીક તો એ છે કે એ બારે શોકચોને અગ્નિ, શત્રુ કે
વિપ્રયોગથી હું મારી નાખું અને તેમનું એકએક કવૌડ
(પાલી) સોનું તથા ગાયોના યજ્ઞ મેળવીને મહાશતક
સાથે સુખે સુખે રહું [૨૩૮]

આ વિચારથી તે તેમ કરવાનો લાગ્યો શોધવા લાગી,
અને લાગ મળતા જ તેણે છને શત્રુથી અને છને વિપ્રથી
મારી નાખી ત્યારબાદ તેમના ધન તથા યજ્ઞ લઈને
મહાશતક સાથે તે સુખે સુખે રહેવા લાગી [૨૩૮ દ]

તે રેવતી માસલોલુપ હતી અને અનેક પ્રકારના સોળા
તથા તળેલા અને જૂજેલા માસો, તેમ જ સુરા, મધુ, મેરચ,
મધ, સીધુ અને પ્રસન્ના જેવા હાર્યોનો આસ્વાદ કરતી
રહેતી હતી [૨૪૦]

એક વાર રાજગૃહમાં કોઈ પ્રાણીનો વધ ન કરવાના અમાધાતનો^૧ ઘોષ થયો. તે વખતે પણ માંસલોહુપ રેવતીએ પોતાનાં પિયેરનાં માણસોને જોલાવીને કહ્યું કે : — “તમારે હવેથી મારે માટે પિયેરના વ્રજેમાંથી જે જે ગાયના વાછરડા મારીને રાજ લાવવા.” તે પુરુષો-તેના કહ્યા પ્રમાણે મારેલા જે વાછરડા રાજ લાવતા અને રેવતી તે માંસ ખાતી તથા યથેષ્ટ દારૂ પીતી. [૨૪૧-૪].

લીધેલાં શિક્ષાવ્રતો અને શુભ્રવ્રતોને પાળતા મહાશતક શ્રમણોપાસકનાં ૧૪ વર્ષો ચાલ્યાં ગયાં. પછી પોતાના મોટા પુત્રને કારભાર સોંપી, મહાવીર ભગવાને જતાવેલાં ધર્મ-માર્ગને અનુસરતો તે બ્રહ્મચર્ય સાથે પૌષધશાળામાં રહેવા લાગ્યો. [૨૪૫]

ત્યાં એક વખતે મત્ત, લથડિયાં ખાતી, વીખરાયેલા દેશવાળી તેની સ્ત્રી રેવતી ઉઘાડે માથે^૨ તેની પાસે આવી અને મોહોન્માદજનક શૃંગારવાળા સ્ત્રીમુલલ લાવો દેખાડતી મહાશતકને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી :—

“હે મહાશતક શ્રમણોપાસક ! તું ધર્મ, પુણ્ય, સ્વર્ગ અને મોક્ષની કામનાવાળો છે. પણ જો તું મારી સાથે દિદાર એવા માનુષિક કામલોગોને ભોગવતો રહે તો પછી તારે ધર્મ, પુણ્ય, સ્વર્ગ અને મોક્ષની શી જરૂર છે ? ” [૨૪૬]

રેવતીના આ પ્રમાણે જે વ્રજુવાર કહેલા વચનનો મહાશતકે આદર પણ ન કર્યો તેમજ અણુવણુ હોય તેમ

૧. ‘અમારિયાપ’ ‘કોઈ વનુચો’ મા — એવો દટરો.

૨. અર્ધચંદ્ર વિકરમની ॥

સ્વીકાર પણ ન કર્યો; પરંતુ મૌન રહીને તે પોતાના ધર્મ-ધ્યાનમાં સ્થિર રહ્યો. અનાદર પામેલી રેવતી પોતાને ઠેકાણે પાછી આવી. [૨૪૭ ૯]

ઉપાસકની અગિયારે પ્રતિમાઓને આચરતો. તે મહાશતકે ઉપર સપથી અત્યંત કૃશ અને નસોનાં ગૂંચળાંથી છવાયેલો દુર્બળ થઈ ગયો. છેવટે તે આનંદની પેઠે અંતિમ મારણાંતિક સંલેખના સ્વીકારીને ખાનપાન તણ, જીવિત અને મરણમાં સમભાવ રાખતો રહેવા લાગ્યો. [૨૫૦-૨]

એમ રહેતાં રહેતાં તેના ચિત્તની વૃત્તિ ધધારે શુભ, વિશદ અને શુદ્ધ થઈ; તથા જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયે તેને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેથી તે પણ આનંદની પેઠે પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં હજાર ચોજન સુધીનો લવણસમુદ્રનો ભાગ જાણવા તથા જોવા લાગ્યો; અને ઉત્તરમાં ચુદ્દલ હિમવંત વર્ષધર પર્વત સુધી તથા નીચે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાંના લોહ્યમય નરક^૧ સુધીના ક્ષેત્રને જાણવા અને જોવા લાગ્યો. [૨૫૩]

આવી રીતે રહેતા તેની પાસે ફરી એક વાર રેવતી આવી અને પહેલાંની માફક કામચાચના કરવા લાગી. તેણે બે ત્રણવાર કહ્યા પછી શુસ્સે થયેલા મહાશતકે પોતાના અવધિજ્ઞાનનો પ્રયોગ કરીને તેને કહ્યું કે :— “હે રેવતી આજથી તું સાત રાતમાં અલસરોગથી^૨ પીડાતી, દુર્ધર્મન-

૧. ‘તેમાં જનારનું આયુષ્ય ૮૪ હજાર વરસનું હોય છે’ — એટલું મૂળમાં વધુ છે.

૨ આ એક હ્રદય રોગ છે. તેમાં સરીર નળજી પડી નય, કુધાન્નિ મંદ પડી નય, કંઈ વધી નય, આંતરડાની ક્રિયામાં ભંગ પડે. (— ચરક.)

યુક્ત થઈ, અસમાધિવાળી બનીને, મરણ પામીશ, તથા
સ્તનપ્રભા પૃથ્વીના લોહુચ્ચયુચ નરકમા ૮૪૦૦૦ વર્ષ સુધી
નરકગતિનું દુષ્કાર ભોગવીશ ” [૨૫૪ પ]

મહાશતકનું કથન સાંભળીને રેવતીને લાગ્યું કે, એ
શ્રમણોપાસક મારી ઉપર ગુસ્સે થયો છે, તેને હું ગમતી
નથી, મારો તે તિરસ્કાર કરે છે,^૧ ખબર નહિ મારો કેવી
ખરાબ ગીતે તે ઘાત કરશે એમ વિચાર કરીને ભય તથા
ત્રાસથી ઉદ્વેગ પામી, ખેદ કરતી કરતી તે ધીરે ધીરે પોતાને
ઘેર પાછી આવી ગઈ, અને ચિતાતુર થઈ, હાથ ઉપર
માથુ અડીગી, આખો જમીન ઉપર ઠેરવી, ભારે દ્રિઠરમા
પડી ગઈ પછી મહાશતકના કહ્યા પ્રમાણે અલસ રોગથી
પીગતી, માત્ર રાતમા મરણ પામીને, તે નરકગતિએ
ગઈ [૨૫૬ પ]

તે વખતે લગવાન મહાવીર રાજગૃહના ગુણશિલ્પ
ઐત્યમા આવીને જિતર્યો લગવાન મહાવીરે “ગૌતમ !”
એમ ઢહીને પોતાના પદ્મશિષ્ય ગૌતમને જોલાવ્યો અને
રેવતી તથા પોતાના શિષ્ય શ્રમણોપાસક મહાશતક વચ્ચે
થયેલો વિખવાદ તેને કહી સંભળાવ્યો, અને કહ્યું —
“અતિમ સંલેખનાને સ્વીકારીને રહેતા શ્રમણોપાસકે
કેઈને સાચુ હોય તો પણ અનિષ્ટ અને અપ્રિય વચનોથી
કાઈ કહેવું ન ઘટે, તથા ક્રોધ કરવો ન ઘટે તો હે દેવાનું
પ્રિય ! તું તેની પાસે જા અને મારી આ વાત તેને કહે
તથા તેને પોતાના અપરાધની ઝખૂલાત કરાવી પ્રાયશ્ચિત્ત
વટે મુક્ત કર ” [૨૫૮ પ]

ગૌતમને આવતા જાણીને મહાશતકે તેમને વંદન-
નમસ્કાર કર્યા. પછી તેમની પાસેથી ભગવાન મહાવીરનો
સંદેશો સાંભળી, તે મુજબ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારીને તે શુદ્ધ
થયો. ત્યારબાદ ભગવાન મહાવીર રાજગૃહથી નીકળી
બહારના પ્રદેશમાં વિચરવા લાગ્યા. [૨૬૦-૫]

પોતે સ્વીકારેલાં ગુણુવ્રત અને શીલવ્રતને તથા શ્રમણો-
પાસકની ૧૧ પ્રતિમાઓને મહાશતક શ્રમણોપાસકે સારી
રીતે ૨૦ વર્ષ સુધી પાળ્યા અને આચર્યા. છેવટે મારણા-
તિક મલેખનામા ૬૦ ટંક ખાનપાન છોડી, સમાધિપૂર્વક તે
મરણ પામ્યો અને સૌધર્મકલ્પમા અનુણાવત સક વિમાનમાં
ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી મહાવિદેહવાસ પામીને તે સિદ્ધ બુદ્ધ,
અને સુક્ત થયો [૨૬૬].

૯

નન્દિનીપિયા

શ્રાવસ્તી^૧ નગરીમાં જિતશત્રુ રાજા હતો. ત્યાં નન્દિની-
પિયા નામે ગૃહપતિ અશ્વિની ભાઈ સાથે રહેતો હતો.
તેની પાસે ચાર કરોડ (પાલી) સોનું નિધિ તરીકે સ્વધર્મમાં,
ચાર કરોડ વ્યાજ અને ચાર કરોડ ધરવાપરમાં હતું ઉપરાંત
દશહજાર ગાયોનો એક એવા ચાર વ્રજો હતા. [૨૬૭-૮]

તેણે ત્યાંના કેાષક ચૈત્યમાં આવેલા ભગવાન મહાવીર
પાસે આનંદની પેઠે ગૃહધર્મ સ્વીકારી તેનું ૧૪ વર્ષ સુધી

૧ આજે અયોધ્યાથી કતરે બવરામપુર સ્ટેશનથી ૧૨ માઈલ ૭
આવેલા અકોના ગામથી પાંચ માઈલ દૂર સહેતમહેતનો કિલ્લો
વર્તમાનમાં શ્રાવસ્તી ગણવામાં આવે છે

ખરાબર પાલન કર્યું. પછી મોટા પુત્રને બધો કારભાર સોંપી, મહાવીર ભગવાન પાસેથી બાણેલા ધર્મમાર્ગ અનુસાર પ્રદાયર્થ સાથે તે પાપધશાળામાં રહેવા લાગ્યો. [૨૬૯-૨૭૦]

શ્રમણોપાસકની સ્થિતિમાં તે કુલ ૨૦ વર્ષ સુધી રહ્યો અને છેવટે મારણાતિક સંલેખનાને સ્વીકારીને, સમાધિ-પૂર્વક મરણ પામી, અરુણગવ વિમાનમાં ફેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહવાસ પામી, તે સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્તા થયો. [૨૭૧]

૧૦

સાલિહીપિયા

શ્રાવસ્તી નગરીમાં જિતશત્રુ રાજા હતો. ત્યાં સાલિહીપિયા નામે ગૃહપતિ ક્ષાત્રગુની ભાયા સાથે રહેતો હતો. તેની પામે ચાર કરોડ (પાલી) સોનું નિધિ, તરીકે સ્વધરામાં, ચાર બ્યાજે અને ચાર ઘરવાપરમાં હતું. ઉપરાંત હસહજાર ગાયોનો એક એવા ચાર ઘજો હતા. [૨૭૨-૩]

તેણે કોષ્ઠક ચૈત્યમાં આવેલા ભગવાન મહાવીર પાસે આનંદની પેઠે ગૃહિધર્મ સ્વીકાર્યો અને કામદેવની પેઠે પોતાના બધેક પુત્રને કારભાર સોંપી, ભગવાન મહાવીર પાસેથી બાણેલા ધર્મમાર્ગ અનુસાર તે પાપધશાળામાં રહેવા લાગ્યો. તેણે શ્રમણોપાસકની અગિયારે પ્રતિમાઓને કંઈ પણ બહારના વિશ્લેષ વિના ખરાબર પાર કરી તે પ્રમાણે શ્રમણોપાસકની સ્થિતિમાં તે ૨૦ વર્ષ રહ્યો અને છેવટે મારણાતિક સંલેખના સ્વીકારીને સમાધિપૂર્વક મરણ પામી,

અનુભુકીલ વિમાનમાં દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહવાસ પામી, તે સિદ્ધ બુદ્ધ અને મુક્ત થશે. [૨૭૪]

ઉપસંહાર

આ દશે ઉપાસકોએ પંદરમા વર્ષમાં ધરનો ભાર તજ્યો, અને દશે ઉપાસકો વીશ વર્ષ શ્રમભોગ્યાસક તરીકે વર્ત્યા. [૨૭૫]

દશે જણે શ્રાવકની અગિયાર પ્રતિમાઓ પાળી, દશે જણા છેવટે સાઠ ટંકના (એક માસના) ઉપવાસથી મરણ પામ્યા; અને દશે જણ સૌધર્મ દેવલોકમાં ચાર પદ્યોપમ વર્ષ જેટલું આયુષ્ય ગાળી, મહાવિદેહવાસ પામીને સિદ્ધિ મેળવશે. [૨૭૬]

[દેવના એક લેખે આ દશ અધ્યાયો દશ દિવસે વંચાઈ રહે. પણ બે દિવસમાં આ અંગ વાચવાનું પૂરું કરવાની પણ પરવાનગી છે.]

ટિપ્પણ

દિ. નં. ૧ : ઉપાસકદશા :

સમવાયાંગમાં ‘ઉપાસકદશા’નો પરિચય આ પ્રમાણે આપ્યો છે:-

“ઉપાસકદશામાં ઉપાસકોનાં શીલવ્રતો, વિરમણો, શુભવ્રતો, પ્રત્યાખ્યાનો (ત્યાગ), પાપધોષવાસો, શ્રુતપરિગ્રહ (શાસ્ત્રાભ્યાસ), પ્રતિભાઓ તથા તેમની આ લોકની અને પરલોકની ઋદ્ધિઓ વગેરે વર્ણવેલાં છે. ઉપરાંત તેઓની ધર્મમાં સ્થિરતા તથા ધર્મમાં આવતાં વિધ્નોની સામે થવાની તેમની અસાધારણ શક્તિ પણ વર્ણવેલી છે.”

તેનું પરિમાણ જણાવતાં તેમાં કહ્યું છે કે:-

“એ સાતમું અંગ છે. તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, દશ અધ્યયનો છે, તથા સંખ્યેય લાખ પદો^૧ અને સંખ્યેય અક્ષરો છે.”

નંદીસૂત્રમાં ઉપાસકદશાનું ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેનું ૧૧ વર્ણન આપ્યું છે. પણ ઉપાસકદશામાં ઉપાસકોની પ્રવ્રત્તિનો અધિકાર આપ્યો છે એમ પણ તેમાં લખેલું છે. પરંતુ અત્યારે ઉપલબ્ધ પાઠવાળા સૂત્રમાં કોઈ ઉપાસકે પ્રવ્રત્તિ લીધી હોય તેવો અધિકાર આવતો નથી.

ઉપાસકદશાના પદના પરિમાણ વિષે જણાવતાં તેમાં લખ્યું છે કે “તેમાં સંખ્યેય હજાર પદો છે અને સંખ્યેય અક્ષરો છે.”

દિગંબરોમાં આ સૂત્રનું નામ ઉપાસકાધ્યયન છે અને તેમાં આવકધર્મનું સ્વરૂપ વર્ણવેલું છે એમ તેઓ કહે છે. ઉપરાંત ગોખમ-ટસારની ટીકામાં લખેલું છે કે, “ઉપાસકાધ્યયનમાં આવકોની અગિયાર પ્રતિભાઓના સંખ્યેયમાં તથા વ્રત, શીલ, આચાર, ક્રિયા અને મંત્રો

૧. પદના સ્વરૂપ વિષે જુઓ ‘લગણન મહાવીરની ધર્મકથાઓ’ પાન ૧૮૧ ઉપરનું ટિપ્પણ. સમવાયાંગ અને નંદીસૂત્ર - બંનેના ટીકાકારે આ સૂત્રનાં અગિયાર લાખ, બાવન હજાર પદો જણાવેલાં છે.

વગેરે વિશે વર્ણન છે” દિગ્વિષયો ઉપાસકાધ્યયનમા અગિયાર લાખ સિત્તેર હજાર પદો કહી છે

ઉપામકદશા શબ્દનો અર્થ “ઉપાસકોની અવસ્થા પણ થાય, તેમજ દશા શબ્દને મહ્યાવાચક ગણીએ તો “દશ ઉપામકો” એમ પણ થાય આ સૂત્રમા દશ ઉપાસકોનું વર્ણન આવે છે માટે આ પુસ્તકમા ‘દશા’ શબ્દનો મહ્યાસૂચક અર્થ સ્વીકારેલો છે તથા તેનું નામ “ભગવાન મહાવીરના દશ ઉપાસકો” રાખેલું છે પ્રાકૃત ‘દશા’ શબ્દ એ સરકૃત દશનું આરંભ છે, માટે ‘દશા’ માથી જરા પણ ખેંચ્યા સિવાય દશ એવો અર્થ નીચ્છી શકે છે

દિ. નં. ૨ પૌષ્પોપવામ

પૌષ્પ શબ્દનું મૂળ ૩૫ ઉપનસય છે આનો પ્રયોગ શનપથ બ્રાહ્મણમા જે દિવસે યજ્ઞમાન અગ્નિ પાસે રહે છે (ઉપનસય) તે દિવસના અર્થમા કરેલો છે તે શબ્દનું પાલીકૃત બૌદ્ધ સાહિત્યમા ‘ઉપોસય’ આવે છે અને તેને એક વ્રત તરીકે બતાવેલું છે ઉપોસયનું આરંભ પ્રાકૃત ‘પોસહ’ થઈ ગયું છે તેને અહીં એક શ્રમણો પાસકના વ્રત તરીકે બતાવવામા આવ્યું છે દીકાકારોએ પોસહ ઉપરથી પાધરુ પૌષ્પ ઉપજાવી લીધું છે અને તેની પાછળ ઉપવાસનો અર્થ બતાવવા ઉપનાસ શબ્દ જોડ્યો છે પણ ખરી રીતે શબ્દની મૂળ પ્રકૃતિનો વિચાર કરતા ઉપનાસનો અર્થ તેમા સમાયેલો જ છે. તત્ત્વાર્થના ભાષનમા આ પૌષ્પનું સ્વરૂપ બતાવતા લખ્યું છે —“તેને કરનાર શ્રાવકે ઉપવાસ કરવો સ્નાન, વિલેપન, ગંધ, માલ્ય અને અનકાર ઝાડી દેના દાઢ કે કાઢની પથારીએ રહીને અથવા વીરા મન વગેરે આમનો ઉપર રહીને ધર્મનું ચિંતન કરવું તથા મર્વ નિંદ્રા પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવો” આદ્ય ચૌદશ, પૂનમ અને અમા વાસ્યાને દિવસે તેને આચરવાની વાત સૂત્રોમા મળે છે વૈદિક અને બૌદ્ધ સપ્રદાયના શાસ્ત્રોમા પણ આ દિવસોએ ઉપવસય અને ઉપોસય કરવાની પ્રથા મળે છે.

દિ. નં. ૩૧ સાત શિક્ષાવર્તો.

આનંદને ભગવાન મદાવીરના પ્રાચ્ય ઉપર રચિ થયા પછી તેણે પાંચ અણ્વન અને સાત શિક્ષાવર્તવાળો બાર પ્રકારનો શુદ્ધિ-ધર્મ સ્વીકારવાનો વિચાર ભગવાન મદાવીરને કરી બતાવ્યો. આ જ પ્રમાણે તેણે તેની સ્ત્રી સિવનંદાને શુદ્ધિધર્મ સ્વીકારવાની ભલામણ કરી. આ રીતે શુદ્ધિધર્મ બાર પ્રકારનો છે એવો ઉક્તિએ આ મૂત્રમાં અનેક રથોએ આવે છે. તેના બાર પ્રકાર ક્રમવાર આ મૂત્રમાં જણાવેલા જાણના નથી, પણ પાંચ અણ્વન અને માત્ર શિક્ષાવર્ત એમ બાર વાની મોપમ સંખ્યા બતાવવામાં આવી છે. પરંતુ ઉપરના મૂત્રમાં પાંચ અણ્વન, ત્રણ ગુણ્વન અને ચાર શિક્ષાવર્ત, એમ બાર વર્તની સંખ્યા બતાવવામાં આવી છે. આ મૂત્રમાં પાંચ અણ્વનનો ઉક્તિએ તો તેમના સ્વરૂપ સાથે સ્પષ્ટ ઉપસન્ધ છે. પણ તે પછીનાં સાત શિક્ષાવર્તો વિષે સ્પષ્ટ માહિતી આપેલી નથી.

મૂત્રમાં અણ્વનનો વગેરેની જે માહિતી આપેલી છે, તે મૂળ શાસ્ત્રોમાં આ પ્રમાણે છે :-

[૧] રથૂલમ્બાતિપાતપ્રત્યાખ્યાન [૨] રથૂલમ્બાતપ્રત્યાખ્યાન [૩] રથૂલઅદ્વતાદાનપ્રત્યાખ્યાન [૪] સ્વદારસંતોષપરિમાણ [૫] હસ્તાવિધિપરિમાણ.

[૬] હસ્તાવિધિપરિમાણના પેટામાં (૧) હિરણ્યસુવર્ણવિધિપરિમાણ (૨) ચતુષ્પદવિધિપરિમાણ (૩) ક્ષેત્રવાસ્તુવિધિપરિમાણ (૪) શકટવિધિપરિમાણ અને (૫) વહાણવિધિપરિમાણનો સમાવેશ કરેલો છે.]

[૬] ઉપભોગપરિભોગવિધિપરિમાણ [૭] બેઝનવિધિપરિમાણ [૮] અનર્થદંડપ્રત્યાખ્યાન.

[ઉપભોગપરિભોગવિધિના પરિમાણમાં (૧) ઉલ્લણિયાવિધિપરિમાણ (૨) દંતવણિવિધિપરિમાણ (૩) ક્ષત્રિવિધિપરિમાણ (૪) અબ્યંગનવિધિપરિમાણ (૫) ઉદ્વર્તનવિધિપરિમાણ (૬) મળન-

વિધિપરિમાણ (૭) વસ્ત્રવિધિપરિમાણ (૮) વિલેપનવિધિપરિમાણ (૯) પુષ્પવિધિપરિમાણ (૧૦) આભરણવિધિપરિમાણ અને (૧૧) ધૂપનવિધિપરિમાણ એ અગિયાર પરિમાણનો સમાવેશ કરેલો છે.]

[ભોજનવિધિના પરિમાણમાં (૧) પેયવિધિપરિમાણ (૨) ભક્ષ્ય-વિધિપરિમાણ (૩) ઓદનવિધિપરિમાણ (૪) સૂપવિધિપરિમાણ (૫) ધૂનવિધિપરિમાણ (૬) શાકવિધિપરિમાણ (૭) માધુરદ્રવિધિપરિમાણ (૮) જમણવિધિપરિમાણ (૯) પાનીયવિધિપરિમાણ (૧૦) મુખવાસ-વિધિપરિમાણ — એ દશ પરિમાણનો સમાવેશ કરેલો છે.]

એકદરે વિચારતા મૂળ સૂત્રમાં (૧) પ્રાણાતિપાત (૨) મૃધાવાદ (૩) અદત્તાદાનપ્રત્યાખ્યાન (૪) સ્વદારસંતોષપરિમાણ (૫) ઇચ્છા વિધિપરિમાણ (૬) ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ અને (૭) અનર્થદંડત્યાગ એટલાં પ્રતોનો ઉદ્દેશ છે. એમાંનાં પહેલાં પાંચ અશુદ્ધ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે અને બાકીનાં બે શિક્ષાપ્રતો હોવાં જોઈએ. પરંતુ શિક્ષા પ્રતોની માત્ર સંખ્યા પૂરી કરવા માટે બીજાં પાંચ બાકી હોવાં જોઈએ. તે પાંચની કલ્પના સૂત્રમાંથી જ બીજી રીતે નીકળી શકે છે.

સૂત્રમાં બાર પ્રતોનો ઉદ્દેશ મોક્ષમ રીતે કર્યો છે પરંતુ અતિચારો તો બારેયના આપવામાં આવ્યા છે. તે અતિચારો ઉપરથી સાત શિક્ષાપ્રતો બરાબર દર્શાવ કરી શકાય તેમ છે.

(૧) દિશાના પરિમાણનું ઉલ્લેખન નહિ કરવા વિશેના અતિ-ચાર ઉપરથી દિગ્ગત દર્શાવ થાય છે. એ જ પ્રમાણે (૨) ઉપભોગ પરિભોગપરિમાણ (૩) અનર્થદંડત્યાગ (૪) સામાયિક (૫) દેશાવ-કાશિક (૬) પૌપલોપવાસ અને (૭) યથાસંવિભાગ પશ્ચ સમગ્ર લેવાં.

તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં તે સાતેનો ક્રમ આ પ્રમાણે આપેલો છે —

(૧) દિગ્ગત (૨) દેશગત (૩) અનર્થદંડવિરતિગત (૪) સામા-યિકગત (૫) પૌપલોપવાસ (૬) ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ (૭) અતિ-ચિમંવિભાગ.

ઉવવાચ્યસૂત્રમાં એ માત્ર પ્રતોનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે :—

(૧) અનર્થદંડવિરમણ (૨) દ્વિગત (૩) ઉપભોગપરિભોગપરિ-
માણ (૪) મામાયિક (૫) દેશાવકાશિક (૬) ધૌર્વોપવાસ (૭) અનિયિ-
સંવિભાગ.

બૌદ્ધ ઉપાસકો પ્રાણાતિપાતવિરમણ વગેરેની જે પ્રાંતજ્ઞ લે છે તે પ્રતિજ્ઞાને “ સિન્હાપદ ” કહેવામાં આવે છે. આ મુત્રમાં વપરાયેલો “ સિન્હાવય ” અને એ “ સિન્હાપદ ” બંને શબ્દો અર્થ અને શબ્દની દ્રષ્ટિએ મરખા જ છે એ જૂથવું ન જોઈએ.

આનંદ અત્યાર સુધી માત્ર ગૃહપતિ હતો પરંતુ આ પ્રતિજ્ઞા લીધા પછી તે શ્રમણોપામક કે આવક થયો. બાદ ગ્રંથોમાં આ જ અર્થમાં ‘ઉપાસક’ શબ્દનો પ્રયોગ છે. અગુત્તરનિકાયના ઉપાસકવગ્ગમાં છુદ્ધ ભગવાનનો અનુયાયી ગૃહપતિ જ્યારે ઉપામક થાય છે ત્યારે તેને માટે નીચેની પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓ જણાવેલી છે :- (૧) પ્રાણાતિપા-
તથી વિરમણ (૨) અદ્તાદાનથી વિરમણ (૩) કામોમાં મિથ્યાચારથી વિરમણ (૪) મૃધાવાદથી વિરમણ (૫) મુરઝા, મેરઝા, મઘ વગેરે પ્રમાદરથાનોથી વિરમણ.

વૈદિક પરંપરામાં જે દિન ગૃહસ્થ હોય છે તેને માટે આ પાંચ યમેને હમેશાં સેવવાનું વિધાન કરેલું છે. (૧) અહિંસા (૨) સત્યવચન (૩) બ્રહ્મચર્ય (૪) પ્રામાણિકતા (૫) અસ્તેય. આ પાંચને વ્રત પણ કહેવાં છે. મહાભારતમાં લખેલું છે કે ગૃહસ્થની નિર્વાહ માટે ચાર પ્રકારની વૃત્તિ જણાવેલી છે (૧) કુમ્ભધાન્ય (૨) કુંભધાન્ય (૩) અશ્વસ્તન (૪) કાપોતી. કોઈમાં માથે તેટલું ધાન્ય ભરી રાખવું અને તેથી વધારે ન રાખવું એટલે કે એક વર્ષ ચાલે તેટલું ધાન્ય અથવા તેટલા પૈસા ઉપાર્જિત કરી રાખવા તે કુમ્ભધાન્ય-વૃત્તિ. એક ઘડો ભરણ તેટલું જ ધાન્ય ભરી રાખવું અથવા કમાવું તે કુંભધાન્ય વૃત્તિ. આવની કાઢનો વિચાર જ ન કરવો તે અશ્વસ્તનવૃત્તિ. અને કપોતની પેડે ખેતર વગેરેમાં પડેલા દાણા વીણી ખાઈ નિર્વાહ કરવો એ કાપોતીવૃત્તિ. આ વિષે વધારે મહાભારતના શાંતિપર્વના ૨૪૯મા અધ્યાયમાં જોઈ લેવું.

મનુસ્મૃતિમા પણ આ પ્રકારે ચાર વૃત્તિઓ જણાવેલી છે. પરંતુ તેમા ત્રીજી વૃત્તિ “ત્રિ-આહિક” (એટલે કે ત્રણ દિવસ ચાલે તેટલુ ઉપાર્જન કરી રાખવુ તે) છે અને ચોથી અશ્વત્થનિક છે.

વળી તેમાં લખ્યુ છે કે, ગૃહસ્થે પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ થાય તે માટે ધન ઉપાર્જન કરવુ પરંતુ ભોગ માટે ન કરવુ. અને તે પણ અનિહિત ઉપાયોથી, પ્રાણીઓનો દ્રોહ કર્યા વિના અથવા તેા બહુ જ થોડો કરીને કરવુ. ગૃહસ્થે પોતાનો જીવનવ્યવહાર ઝનથી, અમૃતથી, મૃતથી, પ્રમૃતથી કે સત્યાનૃતથી ચલાવવો પરંતુ કોઈ દિવસ શ્વૃત્તિથી ન ચલાવવો. ઋતુ એટલે કે ખેતરમાંથી પાક ઘેર લાવતા જે દાણા ત્યાં વેરાયેલા પડી રહે, તથા જેમની તેમના માલિકને અપેક્ષા નથી તેમના વડે નિર્વાહ ચલાવવો તે. અમૃત એટલે માગના વિના મળે તેનાથી વ્યવહાર ચલાવવો તે મૃત એટલે માગીને વ્યવહાર ચલાવવો તે. પ્રમૃત એટલે ખેતી સત્યાનૃત એટલે વેપારવાણિજ્ય અને શ્વૃત્તિ એટલે નોકરીચાકરી.

ટિ. નં. ૪ : અતિથારો :

જે જાતનાં રખણનોથી કોઈ પણ સ્વીકારેલો ગુણ મલિન થાય અને ધીરે ધીરે હાસ પામી ચાલ્યો જાય તેવા રખણનો અતિચાર કહેવાય છે.

જે માણસ રથૂલ હિંસાનો ત્યાગ કરે, તે, સંભવ છે કે “કોઈની પાસે ગળા ઉપરાંત કામ કરાવવુ”, “કોઈને માર મારવો”, કે “લોકોમાં બૂખમરો વધે એવી આડકતરી રીતે પ્રવૃત્તિ કરવી”, એ બધી પ્રવૃત્તિને રથૂલહિંસા ન પણ સમજે. કારણ કે એ એમ માનતો હોય કે એમાં કોઈનું મોત કર્યાં થાય છે? એ જ પ્રમાણે રથૂલ-મૃતવાદના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞાવાળો ખોટા દસ્તાવેજો લખે અને એમ કહે કે “એમાં હું ખોટું કયા બોલું છું? મારે તો બોલવાની બાધા છે, લખવાની નથી.” આ જાતનાં વિવેકશૂન્ય માણસોને રથૂલ-હિંસાના ત્યાગ વગેરેની પ્રતિજ્ઞામા ખીજે પણ કેટલો ત્યાગ કેળવવો

પડે છે એ મમજનના માટે અને નતોનુ ગાભીર્ય ખ્યાનમા આણુના માટે નતોના અતિચારો બતાવનામા આવ્યા છે ધન પાણનાની બુદ્ધિનામે માણુમ તો આ અતિચારોને નતના ધાતક જ મમજો અતિગારનો અથ પણુ આચારનુ ઉલ્લંઘન જ થાય છે

દિ. નં ૪ ચોટા લેખ ન કરવા

મૂળમા મૂળનાત્યાગના નતને વમતા જે પાય અતિચારો જણાવ્યા છે તેમના કરતા જુદા પણુ બીજા પાય અતિચાર આ સૂત્રની બીજી વાચનામા મળે છે એમ મીઠામર નમે છે તે આ પ્રમાણે છે - (૧) કંઠાનીક - કંઠાની લેણુદેણુના પ્રસંગમા કે કોઈ પણુ મનુષ્યની લેણુદેણુના પ્રસંગમા તેને વિ. બોળી રાત કહેવી (૨) ગંઠાનીક - પશુમાનના નેણુદેણુના પ્રસંગમા તેને ગિંધે બોળીવાન કહેવી (૩) બૂઝની - જમીનની નેણુદેણુના પ્રસંગમા તેને ગિંધે બોળી વાત કહેવી (૪) ન્યાસાપહાર - કોઈની થાપણુ ઓગવવી (૫) કૂટસાક્ષી - બોળી માક્ષી પૂરવી વગી મીઠા મર લમે છે કે 'આવસર' નગરેમા આ પાયને રથૂગી મૂળનાના નેતા ગણાવેના છે આચાર્ય હરિભદ્ર પેતાના પચાસમના મૂળની ૧૧મી ગાથામા આ પાયને મૂળવાના બેઠા તરીકે બતાવેના છે

દિ. નં ૬ ચોક્કસ ક્રમતિ રાખવી

હિનનના જે પાય અતિચારો બતાવનામા આવ્યા છે તેમાના છે.ના મેને કોઈ પ્રતિમા એક જ અતિચાર ગણુનામા આવ્યો છે અને તેની પડેના ચાર દિશાના પ્રમાણુનો અતિક્રમ' એવો ચોથો અતિચાર વધારનામા આ થો છે આ જાતન પાયાતર હોનેલર્ન ઉપાસકની આવૃત્તિમા મૂકેલુ છે પણ દીઠાકરે તે વિરોધ લખેલુ નથી

દિ. નં ૭ કર્મોદ્ધારો

જે પ્રવૃત્તિ કરનામા સયમનો અથ કર્મોદ્ધાર છે જે પ્રમાણે કર્મોદ્ધાર પ્રા

બતાવેલો છે તે રીતે મનુસ્મૃતિમાં પણ આલ્લોને તેથી કેટલીક પ્રવૃત્તિનો નિષેધ બતાવ્યો છે. તેમાં લખ્યું છે કે “આલ્લે રસોનો, રાંધેલા અન્નનો, તલનો, પથ્થરોનો, મીઠાનો, પશુનો, મનુષ્યનો, બધી જાતનાં રંગેલા કપડાનો, ફળોનો, મૂળોનો, ઔષધિનો, પાણીનો, શસ્ત્રનો, વિપનો, માંસનો, સોમનો, ગંધનો, દૂધનો, મધનો, મીણનો, ફહીનો, ઘીનો, તેલનો, ગોળનો, દાબનો, જંગલી પશુઓનો, બધા દાઢવાળાં જાનવરોનો. પક્ષીઓનો, દાઢનો, એક ખરીવાળાં પશુઓનો, ગળીનો અને લાખનો વેપાર નહિ કરવો.”

અંગુત્તરનિકાયમાં લખ્યું છે કે જુદાના ઉપાસકે શસ્ત્રનો, પ્રાણી-ઓનો, માંસનો, મધનો અને વિપનો વેપાર નહિ કરવો.”

• ટિ. નં. ૮ : અમણોપાસક આનંદ :

આવસ્થકની ટીકામાં લખ્યું છે કે અમણુભગવાન મહાવીર છક્કર અવરથામાં હતા ત્યારે ફરતા ફરતા વૈશાલિથી વાણિજ્યગ્રામમાં આવ્યા. તે વખતે ત્યાં આનંદ નામનો શ્રાવક હતો તપપૂર્વક રહેતો હતો. તેને અવધિજ્ઞાન થયેલું હતું. તેણે ભગવાન મહાવીર ભવિષ્યના તીર્થંકર છે એમ સમજીને તેમને વંદન કર્યું અને કહ્યું કે તમને આદલા વખત પછી કેવળજ્ઞાન થશે. આ ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે એક આનંદશ્રાવક ભગવાન મહાવીર કેવળી થયા ત્યાર પહેલાં પણ તેમને મળેલો હતો.

ટિ. નં. ૯ : સૌધર્મિકપમાં આનંદનું આયુષ્ય :

મૂળમાં તે સ્વર્ગમાં આનંદ ચાર પલ્લોપમ વર્ષો રહેશે એમ જણાવ્યું છે. સંખ્યાથી નહીં પણ ઉપમાથી જ સમજી શકાય એવી વર્ષોની એક ગણતરીને ‘પલ્લોપમ’ કહેવામાં આવે છે. જેમકે, અમુક કદના ખાડાને ઝીણામાં ઝીણા વાળના ટુકડાઓથી દાંસીને ભરે, અને તેમાંથી દર સો વર્ષે એક એક ટુકડો કાઢે. એ રીતે તે ખાડો ખાલી થતાં જે વખત લાગે છે તે પલ્લોપમ વર્ષ કહેવાય.

દિ. નં. ૧૦ : મહાવિદેહવાસ :

એવી જૈન માન્યતા છે કે, મહાવીરના નિર્વાણ પછી તરત જ ૨૧૦૦૦ વર્ષનો દુઃયમા કાળ ખેડો છે, તેમાં મહાવીર પછીના ત્રીજા આચાર્ય જંજુસ્વામી નિર્વાણ પામ્યા પછીથી આ અવસર્પિણી-ચક્ર પૂરતું આ ક્ષેત્રમાંથી દેવજ્ઞાન હુપ્ત થઈ ગયું છે. અર્થાત્ હવે કાળનું આ ચક્ર પૂરું થઈ ઉત્સર્પિણીચક્ર શરૂ થાય ત્યાં સુધી કોઈ જ દેવજ્ઞાની, તીર્થંકર કે મુક્ત થઈ શકે નહીં. માત્ર એક મનુષ્યજન્મ બાકી રહે તેવી નિર્મળ સ્થિતિ જ અહીં પ્રાપ્ત થઈ શકે. પરંતુ તે બાકીનો જન્મ પણ ભરતક્ષેત્રને બદલે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં થાય, કે જ્યાં દુઃયમસુપમા નામનો કાળ રચાયોભાવે પ્રવર્તે છે. તેથી ત્યાં તીર્થંકર, દેવજ્ઞાન, મોક્ષ વગેરે સંભવી શકે છે.

વિદેહ ક્ષેત્ર જંજુડીપની મધ્યમાં આવેલું છે. (ભરત છેક દક્ષિણે છે; અને તેવા કુદ સાન ક્ષેત્રો છે.) તે ક્ષેત્ર સાથી મોટું હોઈ મહાવિદેહ કહેવાય છે. જંજુડીપની નાભિરૂપ મેરુ પણ વિદેહની મધ્યમાં જ આવેલો છે. વિદેહમાં પણ ઉત્તરકુરુ અને દેવકુરુ નામનાં બે ક્ષેત્રમાં નિરંતર સુપમસુપમા (સત્યયુગ જેવો) કાળ ચાલ્યા કરે છે. પણ બાકીનાં ક્ષેત્રો કર્મજૂમિ હોવાથી તેમાં દુઃયમસુપમા કાળ પ્રવર્તે છે. તે ક્ષેત્રો ‘વિનય’ કહેવાય છે.

દિ. નં. ૧૧ : આશ્રમિકા :

ભગવાન મહાવીરના વિહારવર્ણનમાં આશ્રમિકા નગરીનું નામ બે વાર આવે છે. ભગવાનનું સાનમું ચોમાસું આ આશ્રમિકામાં થયાનું લખેલું છે. મગધમાં વિહાર કર્યા પછી ભગવાન આશ્રમિકામાં આવે છે એ હકીકત આવશ્યકમાં નોંધેલી છે. એથી આશ્રમિકા મગધના સીમાડાની પાસે હોવાનું માન્ય પડે છે. ત્યાં ચોમાસું પૂરું કરીને ભગવાને તેની પાસેના કુંડાગ નામના સૌનવેશમાં એક દેવળમાં (દેમુલ) ધ્યાન ધરેલું. એ દેવળને “વાસુદેવનું ઘર” તરીકે

ઓળખાનનામા આવ્યું છે ત્યાથી ભગવાન વિકાર પ્રીતે મદણા ગામે ગયાની હકીકત આવે છે

બીજે ઉત્તરેષ સગમદેવના ઉપસર્ગ થતા પછી ભગવાન આનંદિકામા આવે છે એ છે ત્યાથી ભગવાન રવેનામ્મીમા (કેકય દેશની રાજવાનીમા) અને પછી સાનત્યીમા (કુનાલ દેશની રાજવાનીમા) જાય છે આ બીજા ઉત્તરેષ ઉપરથી માનમ પડે છે કે આનંદિકા નગરી રવેનામ્મી પાસે હોવી જોઈએ આનંદિકા માટે આ સિનાય વધારે આધાર મહત્તીર રવામીના વિહારનર્થના મળતો નથી

પરંતુ બૌદ્ધ ગ્રંથોમા એ વિરે વધારે સ્પષ્ટ ખુલાસો મળે છે ભગવાન બુદ્ધનો વિહાર આનંદિકામા થયાનો ઉત્તરેષ સુતપિટકમા મળે છે સુત્તનિપાતના ઉરગસુત્તમા આનંદિ નામના એક જગનને નિર્દેશ છે અને ધમ્મપત્તની ૧૧૩મા આનંદિ નામની નગરીનો ઉલ્લેખ છે તે જગન કે તે નગરી બને એક જ છે તેમા સંદેહ નથી અને એ તથા જનસાહિલની આ આનંદિકા એ બને એક જ છે

આનંદિકા જ્યાં આવી એ પ્રશ્નના નિર્ણય માટે નીચેના પુરાના થસ થશે કાલ્હણ પોતાની મુસાદરીના વર્ણનમા લખે છે કે કનોજથી અનવી ૨૧ માર્ગિ છેડે છે અને ત્યાથી સાકેતનો સીમાડો (અયોધ્યા) ૭૦ માર્ગિ દૂર છે ઉપરાંત તે અનવીને ગંગા પૂર્વ કિનારે હોનાનું જણાવે છે અનવી પડોઆ પછી તેણે ત્યાના લોકોને ઉપદેશ કર્યાનું તેના પ્રનાસના વર્ણનમા લખેન છે વધારામા એમ પણ કહેન છે કે અનન્દ નામનો એક યક્ષ ત્યા રહેતો હતો તે ત્યા કેટલાક સ્ત્રીઓ હોનાનું પણ જણાવે છે કાલ્હણે પોતાના વર્ણનમા તે અનવીને એક અરણ્ય તરીકે જ જણાવેલું છે પરંતુ તેની ત્યા ઉપદેશ કર્યાની હકીકત ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે જગનમા અથવા તેની આસપાસ નજીકમા વસતી હોવી જોઈએ કે જે અવધી ગામ તરીકે

ઝોળખાતી હતી. સૂપોના ઉદ્દેશ ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે ત્યાં તેમને ભગવાન સુદના સ્મારક તરીકે કોઈ એ કરેલા હશે.

ઉપરના પુરાવાઓ ઉપરથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે અલવી કે આલબિકા કનોજની પાસે આવેલું હોવું ભેધ એ.

આલવિ નામના કારણ વિષે વિચારતાં તેનું અટવી શબ્દ સાથેનું સામ્ય, ઉરગસુતમાં જનાવેલા આલવિ નામના જંગમના ઉદ્દેશના આધારે બંધબેસતું આવે એવું છે. ઉચ્ચારની દૃષ્ટિએ પણ અટવીનો અલવિ, અલવિ, આલવિ, ઉચ્ચાર તફાવત શક્ય છે. આલવિનો આલમિ ઉચ્ચાર પણ બંધબેસતો જ છે. એટલે જૈન શાસ્ત્રમાં આવેલી આલબિકા તથા આ આલવિ એ બંને આ દૃષ્ટિએ પણ એક જ છે.

મહાવીર સ્વામીએ ત્યાં એક દેહલમાં ધ્યાન કર્યાની હકીકત ઉપર જણાવી છે. સંભવ છે કે તે જગા પાછળથી દેહલ નામના ગામથી પણ ઝોળખાતી થઈ ગઈ હોય. જેને કાલ્યાણ અલવી કહે છે તેને જ જુએન્સિંગ નવદેવકુલ નામથી ઝોળખાવે છે. કાલ્યાણે અંતર, સ્થાન વગેરેનું જે નિઃપણ કરેલું છે તે બરાબર જુએન્સિંગના નવદેવકુલ સાથે મળતું આવે છે. ભગવાન મહાવીરે જ્યાં ધ્યાન કરેલું તે દેહલ પણ નવદેવકુલ શબ્દ સાથે મામ્ય ધરાવે છે. અત્યારે આનું પ્રમિદ્ધ નામ ઈન્દિયામના કહેવા પ્રમાણે નેવલ છે.

ટિ. નં. ૧૨: મંખલિપુત્ર ગોસાસ્ત્ર :

મંખાસીનાં નામો ગણાવતાં અમરકોશમાં મસ્કરિન્ નામ આપેલું છે. તેનીં વ્યુત્પત્તિ—મસ્કર એટલે જ્ઞાન—તે વાળો; મસ્કર એટલે વાંસડો—દંડ—તે ધારણ કરનાર; મા કર્મ કર્તુમ્ શીલમસ્ય—કર્મ—પ્રવૃત્તિ નહિ કરવાના સ્વભાવવાળો; જેનું મુકૂર—અરીસા જેવું શુદ્ધ ચિંત છે તેવો—એમ જુદીજુદી રીતે જનાવેલી છે. મસ્કરિનું પાલીકપ મક્ખલી થાય છે અને મક્ખલીનું અપભ્રંશપ મંખલી થયું છે.

મંખલિપુત્ર ગોશાલ માટે બૌદ્ધ અને જૈન મંપ્રદાયના ગ્રંથોમાં અનેક વિચિત્ર દત્તકથાઓ મળે છે. એ કથાઓ મોટેભાગે સામ્પ્રદાયિક દષ્ટિથી જ લખાયેલી હોઈ તેમાં તેને ઉતારી પાડવાનો જ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. ગોશાલકના મૃત વિશે સંપૂર્ણ માહિતી મળતી નથી. પણ જે કંઈ થોડી ઘણી મળી છે તે પુરાતત્ત્વ પુ. ૨. પાન ૨૪૩ ઉપર જોવી. એ લેખમાં ગોશાલકના મતનું નામ “સસાર-શુદ્ધિવાદ” લખેલું છે. જૈનગ્રંથોમાં તેનું નામ ‘નિપતિવાદ’ આવે છે. આશ્વિક સંપ્રદાય વિશેનો વિગતવાર લેખ જૈનસાહિત્યસંશોધકના ત્રીજા ખંડના ચોથા અંકમાં ૩૩૪ મે પાને છે તે જોઈ લેવો.

[આ પછીને પાને પરિશિષ્ટ તરીકે ગોશાલક અને તેના આશ્વિક સંપ્રદાય વિશે મળતી કેટલીક માહિતી આપી છે.]

પરિશિષ્ટ

૧ મંખલિપુત્ર ગોશાલક

જૈન ગ્રંથો સામાન્ય રીતે 'મંખલિપુત્ર ગોશાલક' એ નામની વ્યુત્પત્તિ ઉપરથી તેનો અર્થ આપવાનો પ્રયત્ન કરી, તે માણસનો પરિચય આપવાની રીત સ્વીકારે છે. તેઓ કહે છે કે, ચિત્રપટ બતાવીને આર્જીવકા અધાવનાર 'મંખ' નામની ભિક્ષુ જ્ઞાતિનો 'મંખલિ' નામના એક ભિક્ષુનો પુત્ર હોવાથી 'મંખલિપુત્ર'; અને શરવણમાં આવેલી ગોખદ્વૃક્ષ નામના જાલજીની ગોશાળામાં તેની ભદ્રામાને ખેડે જન્મ્યો હોવાથી 'ગોશાલક'.

પરંતુ 'મંખલિપુત્ર' ગળદ 'નાપપુત્ર' કે 'નિગ્ગહપુત્ર' જેવો હોઈ, તેનો અર્થ 'મંખલિ અર્થાત્ મરકરિન્ જાતન્ત સાધુસંપ્રદાયનો' એવો હોઈ શકે. પાણિનિ (ઈ. સ. પૂ. ૩૫૦) પોતાના વ્યાકરણમાં (૬૧૧૫૪) મરકરિન્ નો અર્થ જાતાવનાં જણાવે છે કે, 'મરકર' અથવા ૬૬ ધારણ કરનાર સાધુ તે મરકરિન્ કહેવાય. તેને એકદંડી પણ કહે છે. એટલે ગોશાલક એકદંડી તાપસોના વર્ગનો હતો, એટલું જ તેના નામ ઉપરથી મિદ્ધ થાય છે.

બુદ્ધધર્માચાર્ય દીધનિકાયની ટીકામાં ગોશાલકના પૂર્વજીવન વિશે એવી કથા આપે છે કે, તે કોઈ શેષને ત્યાં નોકરીએ હતો, તેવામાં તેના હાથે એક ધી ભરેલું વામણ ફૂટી ગયું. પોતાનો ગેર હવે પોતાને ખૂબ કટકારગે એ બીકથી તે બીજે ગામ નામી ગયો. ત્યાંના લોકોએ તેને કપડાં વગેરે આપવા માંડ્યાં; પરંતુ તેણે તે ભિક્ષુક થવામાં જ વધારે મારી આજીવિકા જોઈ, એટલે તે ભિક્ષુક જ થયો.

જૈન ગ્રંથો તેની પૂર્વકથા એવી આપે છે કે, તે પણ પોતાના બાપની ખેડે ચિત્ર બતાવીને આજીવિકા કરનારો 'મંખ' હતો. તેમાં તેનો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નાકદંડમાં આવેલી વણકર-

શાળામા મહાવીર સાથે ભેટા થયો. મહાવીરને માનપાન સાથે મળતી ભિક્ષા ભેટને તેને પણ પોતાનો ધધો ઢોડી, આશ્ચરિકા માટે મહાવીર પામે રહેનાનું જ વધારે યોગ્ય લાગ્યું.

ઉપરની કથાઓથી બાદ તેમ જ જૈન અથકારો, ગોશાલકે પત્રીથી પ્રવર્તિવેતા ‘આશ્ચરિક’ સપ્રદાનનું ‘આશ્ચરિક’ નામ પડવાનું કારણ આપનાનો પ્રયત્ન કરે છે પરંતુ એટલું તો સંકેતે કબૂન કરી શકાય કે, કોઈ પણ સપ્રદાય તેના હરીફો કે વિરોધીઓમા બને તેના ઉપનામોથી ઓળખાય, પરંતુ તેના પોતાના અનુયાયીઓમા પણ તે નામે ઓળખાય એમ બનવું સંભવિત નથી. મહાન અશોકે પોતાની રાજ્ય કારકિર્દીના તેરમા વર્ષમા ગયા પાસેની ટેકરીઓના ખડકમા કોતરી કાઢેલ એ ગુફાઓની દીવાન ઉપર કોતરાવેલા દૂકા શિનાનેખમા જણાવ્યું છે કે, ‘રાજા પ્રિદશીએ પોતાના રાજ્યના તેરમા વર્ષમા આ ગુફા આશ્ચરિકોને આપી છે’ અને મહાન શત્રીકામા જણાવ્યા પ્રમાણે તો અશોકની માતા ધર્મારાણીનો કુનગુરુ જ જનસાન નામે આશ્ચરિક હતો. મિદુસારે તેને અશોકના જન્મ પહેલાં રાણીને આવેના અપ્પનેનો અર્થ કરના બોતાવ્યો હતો વળી દિવ્યાવદાનમા જણાવ્યું છે કે, મિદુસારે પોતાના પુત્રોમાથી કેને ગાદી આપવી એ નક્કી કરવા પિંગનવત્સ નામના આશ્ચરિકને બોનાવ્યો હતો. અગોદ પછી ગાનીએ આવેના ‘દશરથ મહારાજાએ’ પણ ‘ગાનીએ’ આવ્યા પછી તરત જ ‘નાગાણુ’ની ટેકરી ઉપર ત્રણ કોતરેની ગુફાઓ^૧ ચદ્ર સુરજ તપે ત્યાં સુધી આશ્ચરિકોને નિવાસસ્થાન તરીકે વાપરવા આપતી રખતે તેમને ‘સમાન્ય આશ્ચરિકો’ તરીકે ઉલેખ્યા છે. આમ એક પત્રી એક મિદુસાર — અશોક — દશરથ એ ત્રણ એક જ વચપર પરાના રાજાઓના અમલ

૧ પોતાના રાજ્યકાળના ૨૮મા વર્ષ દરમ્યાન કોતરાવેલા સુપ્રસિદ્ધ સાનમા સ્તંભલેખમા પણ અશોકે પોતાના ધર્માધિકારીઓને બોદ્યો, બાદલેખ અને નિર્મલ યોગી પેઠે આશ્ચરિકોની પણ સભાળ રાખવા જણાવ્યું છે.

માગા વિના પોતાની પાસે જિજ્ઞાસુ આવેતું, કે પોતાને આવવા માટે જ નૈસાર કરેતું અન્ન પણ સ્વીકારતા નથી કોઈ આમ ત્રણ પ્રે ત્યા જતા નથી રાવેના વામણમા આવેતું અન્ન સ્વીકારતા નથી જિજ્ઞાસુની, વાકડીની કે સામેનાની પેરી તરફ જિભા રહીને આવેતું અન્ન નેના નથી સ્ત્રી પુરુષ જમવા બેસા હોય ત્યારે તેમાથી એકે જમીને આવેતી ભિક્ષા લેતા નથી ગર્ભિણી સ્ત્રી, છોડરાને ધરનાતી સ્ત્રી અને પુરુષની માથે એકાત સેતતી સ્ત્રીની પાસેથી અન્ન નેતા નથી નેના પત્તા કોય એવી જમ્યાએ જિભા રહીને, પૂતંગની પાસે જિભા રહીને કે જ્યાં ધણી માખીઓ હોય તેવી જગ્યાએ જિભા રહીને ભિક્ષા લેના નથી (મરણ કે એમ રે તો તો તે તે જીવને અન્ન મેળવવામા વિઘ્ન આવે) મત્ત્ય-માસ-સુરા નગરે પદાર્થો મહણ કરતા નથી એક જ ઘેર ભિક્ષા માગીને એક જ કાળિયો અન્ન ખાત કે એ ઘેર ભિક્ષા માગીને એ કાળિયા એમ માત ઘેર ભિક્ષા માગી માત કાળિયા અન્ન ખાય છે એમ દત્તિથી એ દાત્તથી એમ માત દત્તિથી નિર્મોહ ચનાવે કે એક દિનમે એમ નાર, એ દિનમે એક નાર . એમ માત દિનમે એમ નાર કે પદ્મ દિવસે એમ વાગ જમે છે.

એટલું થા. ગમ્પનાનું કે ઉપરનું ધ્યન શુદ્ધ આગળ એક જન (નિગમપુત્ત) પડિત કરે કે પરણુ શુદ્ધ જન મથોપા જ આશ્ચર્યકોની આહાર વ્યામતમા કહોરતા વ્યામત અનેક ઉદ્ધનેમે પડ્યા છે આપપાતિકસૂત્રમા તેમને ‘અન્ને ધર છોડીને, ત્રણ ત્રણ ધર છોડીને એમ માત માત ધર છોડીને’ ભિક્ષા લેવાનો નિયમ રાખનારા તથા ભિક્ષામા માત કમગદડ જ લેનારા

કહ્યા છે કાણ્ણગસૂત્ર (૪૦ ૩૧૦ પૃ ૨૩૩) તો તેમને આદેશ દેક નગેરેના ઉપાસકોથી ઉચ્ચ તપ કરનારા પોતાની જાનનું જાન બૂધી ધેર તપ કરનારા ધી તેન આદિ નિકૃતિકારક રસ પાર્થિવો ત્યાગ કરનારા અને જીભની લોનુપતા ઝાડી, ગમે તેવે

સારો વા નરસો, રસીયો વા રસહીન ખોરાક મળ્યો હોય તેને નિર-
પેક્ષપણે ખાઈ લેનારા કહે છે. ભગવતીસૂત્ર પોતે જ (૮-૫) આશ્-
વિક સાધુઓ તો શું પણ આશ્વિક ગૃહસ્થોને જ જામીરો-વડ-ખોર-સતર
પીપળો વગેરેનાં ફળ ન ખાનારા, કુંગળી-જસણ વગેરે કંદમૂલના
વિવર્જક અને ત્રસ પ્રાણીની હિંસા ન થાય તેવા વ્યાપાર વડે આશ્-
વિકા કરનારા જણાવે છે. મહાવીર તો તેમનો દાખલો આપી
પોતાના શ્રમજોપાસકોને એ વ્યાખતમાં ધડો લેવાનું સુધ્ધાં જણાવે છે !

એટલે આશ્વિકા માટે સાધુ થયેલા હોવાથી ‘આશ્વિક’
એવો અર્થ કરવાને બદલે એવો અર્થ સમજવો જોઈ એ કે,
ધર્મજીવનની ખીજ વ્યાખતો કરતાં આશ્વિકાના નિયમો ઉપર વધારે
પડતો ભાર મૂકતા હોવાથી (સમ્યક્ + આશ્વ) તેઓ આશ્વિક
કહેવાના હશે.

૨. ગોશાલકનો આશ્વિક સિદ્ધાંત

ગોશાલકના આશ્વિક સિદ્ધાંતનું સળંગ નિરૂપણ કરતો એક
પણ ગ્રંથ આજે વિદ્યમાન નથી. જે કાંઈ ઉલ્લેખો અત્યારે મળે છે,
તે તેના પ્રતિરૂપીઓના—અર્થાત્ જૈનો અને જૌહોના ગ્રંથોમાં જ
સંધરાયેલા છે.

જૈન સિદ્ધાંત અમુક જીવોને કાયમને માટે ‘અજીવ્ય’ દરાવે
છે : તેઓનો કર્મસંગ્રહ અનાદિ અનંત છે, તેથી તેઓ કદી પણ મોક્ષ
પામવાના નથી [ભગવતી, ચતુક ૬, ઉદ્દે ૩]. તેથી જિસદું ગોશાલક
એવા મતનો છે કે, ગમે તેવા કર્મબંધનવાળા હોવા છતાં તમામ
જીવો ગમે તેટલું રખડીને પણ જેવટે મુક્તિ પામવાના જ છે. આને
અંગે તે પોતાની સૂતરના દડાની સુપ્રસિદ્ધ ઉપમા આપે છે : “જે
પ્રમાણે સૂતરનો દડો ફેંકતાં તે જીકલી રહે ત્યાં સુધી જ જાય, તે
પ્રમાણે ૮૪ લાખ મહાકલ્પના ફેરામાં ગયા પછી ડાહ્યા અને મૂર્ખ
તમામના દુઃખનો નાશ થાય છે જ.”

પરંતુ આટલી સારી સીધી રાત ઉપરથી નિનતિવાદ ઉપર ફટી જતા વાર નથી લાગતી જે બધા જીવે અને મુક્ત થવાના જ હોય, તો આજે મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરો કે ન કરો, બધું સરખું જ છે બનેને ચોરાસી લાખનું ચક્કર હોય, પરંતુ ડે-ટે તો તે પૂરું થવાનું જ છે, તો અત્યારે જે માર્ગ સુખ-દુઃખ આવી મળે, તે નિરાતે ભોગવ્યા જ કરીએ, તો પણ શું ખોટું? આના સ્વરૂપમા જ ગોશાનકનો આશ્વિક સિદ્ધાંત જૈન તેમજ બૌદ્ધ ગ્રંથોમા સઘરાયો છે આ ઉપામન્દશાગસૂત્રમા (અધ્ય. ૬) ગોશાનકની ધર્મપ્રગતિ આ શબ્દોમા મધરી છે ‘મખલિપુત્ત ગોશાનની ધર્મપ્રગતિ સુન્દર છે, તેમા ઉત્થાન, કર્મ, બન વીર્ય કે પુરુષકાર-પરાક્રમ નથી, તેમજ બધા ભાવો નિયત છે અમણુ બગનાન મહાવીરની ધર્મપ્રગતિ સુન્દર નથી કારણ કે, તેમા ઉત્થાન, કર્મ, બન, વીર્ય, અને પુરુષકાર પરાક્રમ છે, તેમ જ બધા ભાવો અનિયત છે’ બાહ્યગ્રંથોમા જણાવ્યું છે [મખલિ ગોશાનનું એવું કહેવું હતું કે,] પ્રાણીઓની અપવિત્રતાનું કાર્ષ્ણ્ય પણ કારણ નથી કારણ સિવાય પ્રાણી અપવિત્ર થાય છે હેતુ સિવાય, કારણ સિવાય જ પ્રાણી અપવિત્ર થાય છે પ્રાણીઓની શુદ્ધતામા કાર્ષ્ણ્ય પણ હેતુ નથી, કાર્ષ્ણ્ય પણ કારણ નથી હેતુ સિવાય, કારણ સિવાય જ પ્રાણી શુદ્ધ થાય છે પોતાના સામર્થ્યથી કાર્ષ્ણ્ય થતું નથી, પુરુષના સામર્થ્યથી કાર્ષ્ણ્ય થતું નથી બન નથી, વીર્ય નથી, પુરુષના વીર્ય અથવા પરાક્રમમા પણ કાર્ષ્ણ્ય નથી સર્વ સત્ત્વો, સર્વ પ્રાણી, સર્વ જન અનશ, દુર્બલ અને નિર્વીર છે તેઓ નસીમ, જાતિ, વૈશિષ્ટ્ય અને સ્વભાવથી બદલાય છે અને છતાંથી કાર્ષ્ણ્ય પણ જાતિમા રહી સર્વ દુઃખનો ઉપભોગ લે છે ‘આ શીવ, નત, તપ અથવા બ્રહ્મચર્યથી અપરિપક્વ થયેના કર્મોના ફળોને ભોગવી તેમને નહીં જેવા કરી નાખીશ’ એવું જો કોઈ કહે, તો તે થવાનું નથી આ મસારમા સુખદુઃખો પરિમિત પાલીથી માપી શકાય એ રીતે દરાવેના છે, અને તે કમીજસ્તી અથવા વત્તાઓછા કરાવી શકાય એમ નથી

પ્રકારના આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમમાં માનતો હોય એવું ૨૫૯ જણાઈ આવે છે.

અક્ષત, છુદ્ધની પેઠે જ તે પણ માત્ર તપ ઉપર બહુ ઓછો ભાર મૂકતો હશે; મહાવીરની સાથેના સહવાસ દરમિયાન તેણે મહાવીરને જે ઉદ્ધ તપ સાધના જોયા, તેની આત્મચક્રતા—અનાત્મચક્રતા વિષે તેના મનમાં જરૂર મઃભોજ ઉત્પન્ન થઈ હશે; અને છુદ્ધ જેમ મહાવીરની પેઠે ઉપવાસાદિ ધોર તપ સાધ્યા બાદ દેહદંડના માર્ગમાંથી મુક્તિનો માર્ગ ન મળતાં ‘તેમાં આર્થપ્રત્યા’ નથી એમ કહી તેમાંથી પાછા ફર્યા, અને પોતાની સાથે રહેતા પચ્ચિન્નુએનો વિશ્વાસ તથા આદર ગુમાવી બેઠા, તેમજ ગોશાલક પણ મહાવીરના તીવ્ર દેહદંડના માર્ગમાંથી પાછો ફરી, મહાવીરનો આદર ગુમાવી બેઠો હોય, એમ બંન્નવામાં કશું અશક્ય જેવું નથી.

સંયુક્ત નિઝાયમાં (૨. ૩-૧૦) સહજી નામનો દેવપુત્ર છુદ્ધને ગોશાલક સંબંધી એક ગાથા કહે છે:—

‘તપને પસંદ નહિ કરનાર — નહિ સેવનાર : સંયમી; ક્ષતકરૂપ વાચાને છોડનાર : સમભારી; પાપયુક્ત — નિંદનીય કામથી દૂર રહેનાર : સત્યવાની — (ગોશાલક) ખરેખર એવું પાપ સેવતો નથી.’

મહાવીર સાથે ગોશાલકને કર્મ કર્મ બાજતોમાં મનમેદ હતો તે વિષે સૂત્રકૃતાંગ (૨-૬)માં એક રસિક સંપ્રદ ગોશાલક અને મહાવીરબક્ષ આર્ષક વચ્ચે નોંધાયેલો છે. ગોશાલક મહાવીર ઉપર ત્રણ આક્ષેપ કરે છે : ૧. પડેલાં તે એકાંતમાં એકલો વિચરનાર શ્રમણ હતો; હવે તે અનેક ભિન્નુએને એકઠા કરી ધર્મોપદેશ આપવા નીકળ્યો છે. આમ તે અસ્થિર માણસે પોતાની આજીવિકા બિભી કરી છે. ૨. હંકું પાણી પીવાની બાજનમાં, બીજ વગેરે ધાન્ય ખાવાની બાજનમાં, પોતાને માટે તૈયાર થયેલો આહાર ખાવાની બાજનમાં, તેમ જ સ્ત્રીઓના સહવાસની બાજનમાં તેણે વધારે પડતું કંડક વધણું

અખત્યાર ક્યું છે. ૩. ધર્મશાળાઓમાં કે ઉચ્ચાનશૃંગોમાં ઘણા ચતુર તથા નાનામોટા તાર્કિક લોકો હશે એમ માની તે બ્રમણ ત્યા રહેવા જતો નથી તેને બીક વાગે છે કે, કદાચ તે બવા મેવાની, સિદ્ધિ, શુદ્ધિમાન તથા સુન અને તેમના અર્થનો નિર્ણય બ્રમણનારા ભિક્ષુઓ કાઠ પ્રશ્નો પૂછે, તો શો જવાબ દઈએ ?

આ ત્રણમાથી બીજા આક્ષેપમાં સ્ત્રીઓના મહાસતો જે પ્રશ્ન છે, તે બામન થોડો વધારે વિચાર કરવાનો રહે છે. ગોશાનકે હાનાહના કુંભારણને ત્યાં વામો સમન રહીને પોતાની સાધના પૂરી કરી હતી, એ વાત આગળ આવી ગઈ છે. મહાવીરના સિદ્ધાંત પ્રમાણે એક ઠેકાણે હામો સમન નિયત રહેતો અને તે પણ સ્ત્રીના સહસાસમાં — એ વસ્તુ કાઠ પણ રીતે ક્ષમ્ય નથી. મન્નિત્રમનિદાયમાં જણાવ્યું છે કે, જે સ્ત્રીઓના પુત્રો મરી જાતા કે, તેમના પુત્ર જેના ધર્મને આશ્રિતો રહે છે ગોશાનકની વિચારસરણી એ બામનમાં કાર્તિક વેદાતવાની જેવી હતી મહાવીર કર્મબદ્ધ અને કર્મમુક્ત એવી મેજ અવસ્થાઓ સ્વીકારે છે, ત્યારે ગોશાનક બદ્ધ, ‘ન બદ્ધ અને ન મુક્ત,’ તથા મુક્ત એવી ત્રણ અવસ્થાઓ સ્વીકારે છે. સમારી ૮૧૦૦ તે ‘બદ્ધ,’ મહાવીર જેવા શૃંગનાગ કરનારા પણ હાનુ મુક્તિથી દૂર એવા લોકો તે ‘ન-બદ્ધ અને ન-મુક્ત,’ અને પોતાના (ગોશાનકના) જેવા ધર્મના લેપથી કાયમને માટે મુક્ત થયેના તે ‘મુક્ત’. એવા મુક્ત પુત્ર સ્ત્રીઓનો સહસાસ કરે તો પણ તેને કશો બન હોય નહીં આવી દનીનની ઓથે સેવાના વાગેના અનાચારનો વિરોધ કરીને જ મહાવીર પાંચમું બ્રહ્મચર્ય મન, પાર્શ્વનાથના ચાર મન (ચાતુર્માસ)માં વ્રમન ક્યું હશે, તથા સ્ત્રીઓના સહસાસને સંતર વખોડી કાઢ્યો હશે

સૂત્રકૃતનામમાં (૧-૪) જણાવ્યું છે ‘માતાપિતા વગેરે કુટુંબી એના તથા કામનોગોનો ત્યાગ કરી, પોતાના કંઠાણ માટે તત્પર બની, નિર્જન-શૂન્ય ૯૯ રહેવાનો સકલ્પ કરનાર ભિક્ષુને, ભિક્ષા

તથા ઉપદેશાદિ પ્રસંગે સારી-નરસી અનેક સ્ત્રીઓના પ્રસંગમાં આવવાનું થાય છે. તે વખતે પ્રમાદથી અથવા તો પોતામા રહેલી વાસનાને કારણે, તે પ્રસંગને વધરા દેનાર ભિક્ષુનું શીઘ્ર અધ પતન થાય છે. આમ પાસે મૂકેલો લાખનો ઘડો જેમ ઓમળી જર્ન નાશ પામે છે, તેમ તેમના સહવાસથી તે વિદ્વાન ભિક્ષુ પોતાનાં સમાધિયોગથી બ્રહ્મ ઘર્ષ, નાશ પામે છે. માટે પ્રથમથી જ ભિક્ષુએ સ્ત્રીઓ સાથેના પ્રસંગનો ત્યાગ કરવો. બહેને ને પુત્રી હોય, પુત્રવધૂ હોય, મૌદા હોય, કે નાની કુમારી હોય, તો પણ તેણે તેનો સમ્પર્ક ન કરવો. તથા કોઈ પણ કારણે તેમના નિકટ પ્રસંગમાં આપ્ય તેવી રીતે, તેમના ઓરડાઓમાં કે ઘરોમાં એકલા ન જરૂં. કારણ, સ્ત્રીનગ કરી ચૂકેલા તથા સ્ત્રીચરિત્રના અનુભવી શુદ્ધિચાળી પુરુષો પણ સ્ત્રીઓનો સમ્પર્ક રાખવાથી થોડા જ વખતમાં બ્રહ્મ ઘર્ષ, દુરાચારીઓની કોટીના બની જાય છે.’

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં (૩૨-૧૬) જણાવ્યું છે કે, “બહેને ને મન-વાણી-અને કાયાનું બરાબર રક્ષણ કરના હોય, તથા સ્વરૂપવાન અને અનંકૃત દેવીઓ પણ જેમને ક્ષે.બ પમાડવાને શક્તિમાન ન હોય; પરંતુ તેના મુનિઓએ પણ, અત્યંત હિનકર જાણી, સ્ત્રી વગેરેથી રહિત એવો એકાનવાસ જ સ્વીકારવો.”

આ પ્રમાણે નિયતિવાન્નો બદલો અર્થ, અને સ્ત્રીસહવાસની નેપથ્યમકારક છૂટ એ જે વાતોને કારણે બિમા થયેલા અનાચારોથી ગોશાલક તથા તેનો આઞ્ચિક સંપ્રદાય તે જમાનામાં મહાવીર-શુદ્ધ જેવા સુત લોકોને હાથે તિરસ્કાર પામ્યો હોય, એમ લાગે છે.

અંગુત્તરનિકાયના મહાપરિવારમાં શુદ્ધ કહે છે : “હે ભિક્ષુઓ ! આ અવનિ ઉપર મિથ્યાદષ્ટિ જેવો બીજો કોઈ અહિનકર પાપી નથી. મિથ્યાદષ્ટિ એ સર્વ પાપીઓમાં શિરોમણિ છે; કારણ કે, તે સદ્ધર્મથી વિમુખ રાખે છે. હે ભિક્ષુઓ ! આવા મિથ્યાદષ્ટિ જીવો ધણા છે; પણ મોઘપુરુ. ગોશાલક જેવું અન્યનું અહિત કરનાર હું

ખીજ કોઈને જોતો નથી સમુદ્ધાની જાળ જેવી રીતે અનેક માછલીઓ મારે દુષ્પાત્રી અહિતર અને ઘાતક નીચે છે, તેવી રીતે આ સમારમારમા મોડપુરુષ ગોશાનક અનેક જીવોને બ્રમમા નાખીને દુષ્પાત્રી અને અહિતર નીચે છે

“હે બિમુઓ! જેવી રીતે વચ્ચેની અંદર વાગેલા કામળો નિકુંદનમ છે, ઘરણુ કે તે ગરમીમા ગરમ થઈ જાય છે, શરદીમા ઠંડો થઈ જાય છે તેનો રંગ પણ સારો નાગતો નથી, તે સડેનાઈથી હાથમા પણ રહેતો નથી તેવી રીતે મકખનિ ગોશાન નો વાદ પણ બધા શ્રમણુદોમા નિકુંદનમ છે’

મનિઝમનિ યમા ભુક્તો શિષ્ય આનંદ એક પરિમાનકને કહે છે ‘ભગવાન બુદ્ધ ચાર પ્રકારના આચાર્યોને અશ્વઘર્ષવાસ મેવનારા, તથા ખીજ ચાર પ્રકારના અનાશ્વામિઃ (અમ તોડકારક) અશ્વઘર્ષ સેવનારા ધ્યા છે’ આ કેકલે પ્રથમના ચારમા ગોશાનકનું નામ છે, તથા બાકીના ચારમા મહાવીરનું સ્થાન છે

૩ મહાવીર અને ગોશાલની કુલાકાલ

મહાવીરે ૩૦ વર્ષની ઉંમરે શુદ્ધતાગ કરીને દીક્ષા લીધી બે વર્ષ બાદ રાજગૃહ નજીક નાનદામા તેમની ગોશાનક સાથે પ્રથમ સુનામન થઈ તે જ વર્ષમા પાળજીથી ગોશાનક મહાવીરનો શિષ્ય થયો અને એ બંને બિમુઓ પછી (ભગવતીસૂત્રમા જણાવેલા પ્રમાણે) ૭ વર્ષ પછી જૂમિમાર સાથે રહ્યા ત્યાર પછી એકે સમયે તે બંને વચ્ચે કાર્તિક સંદ્ધાતિક મતભેદ ઉત્પન્ન થયો, અને તેઓ સિદ્ધાર્થબ્રામ આગળથી છૂટા પડ્યા ત્યાર બાદ તેઓ ઘણા વર્ષ પછીની તેમની આવસ્તીની છેલ્લી સુનામન સુધી ભેગા મળ્યા નથી

મહાવીરથી બુદ્ધ પડ્યા બા ગોશાનક આવસ્તી ગયો ત્યાં હાલાહવા કુબારણુને ત્યાં ૭ મહિના ત્રીન તપશ્ચર્યા સાધીને તેણે પોતે જિન થવાનું જાહેર કયું એ જિનપણામા તેણે ૧૬૧૬ પમાર ધ્યા. ત્યારબાદ મહાવીર પણ આવસ્તીમા આ ના અને તે બે વચ્ચે

તેમની આખી મુલાકાત થઈ, જે સાત દિવસ બાદ ગોશાલકના મૃત્યુનું કારણ થઈ. મૃત્યુ સમયે ગોશાલક પોતાના બિશ્નુજીવનના ૨૪મા વર્ષમાં હતો. અર્થાત્ પશ્ચિમજૂમિમા ગાજેલાં છ વર્ષ અને જિનપણાના ૧૬ વર્ષની વચ્ચે બે વર્ષ પમાર થતાં હોવા બોધાયે. (૬+૨+૧૬=૨૪.) ગોશાલકના મૃત્યુ પછી મહાવીર વધુ ૧૬ વર્ષ જીવ્યા. આમ મહાવીરના આયુષ્યના ૭૨ વર્ષ માટે નીચેના સમયો નક્કી કરી શકીએ. —

મહાવીરે ઘર ત્યાગ્યું	૩૦ વર્ષ
મહાવીર ગોશાલકને મળ્યા	૨ વર્ષ
મહાવીર ગોશાલ સાથે રહ્યા	૬ વર્ષ
ગોશાલ જિનપણું મેળવતા	
પકેનાં એકલો રહ્યો	૨ વર્ષ
ગોશાલ જિન તરીકે જીવ્યો	૧૬ વર્ષ
મહાવીર ગોશાલ પછી જીવ્યા	૧૬ વર્ષ

૭૨ વર્ષ

આ બધું ક્રમસૂત્રમાં જણાવેલા સમયને મળતું આવે છે:—

મહાવીર ગૃહસ્થ તરીકે જીવ્યા	૩૦ વર્ષ
મહાવીર છદ્મ થ (જિન થતાં	
પકેનાં સાધક બિશ્નુ) તરીકે	
જીવ્યા	૧૨ વર્ષ
મહાવીર કેવળા જિન	
તરીકે જીવ્યા	૩૦ વર્ષ

૭૨ વર્ષ

૭૨ વર્ષના આયુષ્યમાં મહાવીરે ૪૨ વર્ષ બિમ્બજીવન ગુળપુર; ૧૨ વર્ષ છદ્મસ્થ તરીકે અને ૩૦ કેવળા તરીકે. તેમજ ગોશાલકે પોતાના ૨૪ વર્ષના બિશ્નુજીવનમાં આઠ વર્ષ છદ્મસ્થ તરીકે ગુળપુર

અને ૧૬ વર્ષ જિન તરીકે. હઘસ્ય તરીકેના આઠ વર્ષમાંથી છ વર્ષ ગોશાનક મહાવીરની માથે રહ્યો, અને બે વર્ષ એકલો રહ્યો.

ગોશાલકથી છૂટા પડ્યા બાદ મહાવીર ૪ વર્ષ વધુ હઘસ્ય તરીકે રહ્યા. ગોશાલકે મહાવીરથી છૂટા પડ્યા બાદ બે વર્ષમાં જ જિનપણું ધારણ કર્યું. અર્થાત્ મહાવીરથી બે વર્ષ પહેલાં તેણે પોતાનું જિનપણું બહેર કર્યું. છૂટા પડ્યા બાદ શ્રાવસ્તીમાં જ્યારે તે બંને પકેડીસાર અને છેદનીવાર બેગા થયા ત્યારે મહાવીરને જિનપણું ધારણ કર્યે ૧૪ વર્ષ થયાં હતાં, અને ગોશાલકને ૧૬ વર્ષ. અને આ મુલાકાત મહાવીરના ૫૬મા વર્ષમાં (૩૦+૧૨+૧૪=૫૬) આવે.

કદપમ્મન ચોખ્ખું જણાવે છે કે, મહાવીરે શ્રાવસ્તીમાં એક જ આતુર્માં ક્યેં છે. અર્થાત્ ગોશાલક શ્રાવસ્તીમાં જ પોતાનું મથક બનાવીને રહ્યો હોય તે દરમ્યાન મહાવીર તે તરફ વર્ષો સુધી ગયા જ નથી.

૪. મહાવીર-ગોશાલકની અંતિમ મુલાકાત

મહાવીર શ્રાવસ્તીમાં આવ્યા ત્યારે, ગોશાલકની જિન, કેવલી અર્હંત, મર્જન આદિ તરીકેની ખ્યાતિ સાંભળી, તેમણે બહેર કરવા માંડ્યું કે, એ તો કિશુક જાતિનો—તથા હવકા કુળનો છે; મારી પાસેથી તેનેલેસ્થા પ્રાપ્ત કરવાનો વિધિ શ્રીખીને તેણે તે જરૂર પ્રાપ્ત કરી છે; તથા છ દિશાચર મુનિઓ પાસેથી અષ્ટાગ મહાનિમિત્તનું જ્ઞાન મેળવ્યું હોવાથી, સાબ-અયામ, સુખ-દુઃખ, અને ઇન્દ્રિય-મરણ એ છ બાબનેના સાચા ઉત્તર પણ જરૂર આપે છે; પરંતુ તે પોતે જિન તો નથી જ થયો. એટલે તે પોતાને જિન તરીકે ઓળખાવે તે ખોટું છે.

ગોશાલકે ગામમાં ભિક્ષા માગતા આવેલા મહાવીરના શિષ્ય આનંદમુનિને બોલાવીને જણાવ્યું, ‘હે આનંદ! તારા ધર્માચાર્ય ને ધર્મોપદેશક શ્રમણ જ્ઞાનપુત્રે ઉત્તર અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે, અને દેવ-મનુષ્યાદિમાં તેમની કીર્તિ અને પ્રશંસા થયેલી છે, પણ બે તે

મારી બન્ધોઈ ક્યાં કરી મને છંછેડશે, તો મારા તપના તેજ વડે હું તેમને બાળીને ભસ્મ કરીશ. માટે જઈને તુ તારા ધર્મચાર્યને એ પ્રમાણે કહે.’

આ સાંભળી ભય પામી આનંદ ઝટપટ પોતાને ઉતારે પાછા ગયા અને ત્યાં મહાવીરને એ બંધી વાત કહી; તથા ગોશાલક તેમને બાળી શકે કે કેમ તે પૂછ્યું. મહાવીરે જવાબ આપ્યો કે, ‘ગોશાલક પોતાના તપના તેજ વડે ગમે તેને એક ધાએ પાપાશુભ્ય મારણ, મહાયંત્રના આવાનની પેઠે જની ભગ્નરાશિ કરવાને સમર્થ છે; પરંતુ મને બાળી ભસ્મ કરવા સમર્થ નથી, અનમત્ત તે મને પરિનાપ કે દુષ્પ ઉત્પન્ન કરવા સમર્થ છે. ગોશાલકનું જોડણું તપસ્તેજ છે, તેનાથી અનગાર ભગવંતનું (મહાનું) અનનર્ગલ્ય વિશિષ્ટ તપસ્તેજ છે; કારણ કે, અનગાર ભગવંત ક્ષમા (કોપનો નિગ્રહ) કરવામાં સમર્થ છે.’ તો પણ મહાવીરે આનંદ મુનિ દ્વારા જ પોતાના મર્મ સાધુઓને તાકીદ આપી કે, ગોશાલક સાથે કોઈ પણ બાળનમાં વાદવિવાદમાં ન જોતરવું; તેમ જ તેના મંપ્રત્યાયી વિરુદ્ધમાં કોઈ કહેવું-કરવું નહીં.

પરંતુ, હવે મોકું ઘઈ ગયું હતું; કારણ કે, હજુ તો આનંદ આવીને બધા સાધુઓને આ મંદેગો કહે છે, તેવામાં તો ગોશાલક શિષ્યપરિવાર સાથે વીંટળાઈને મહાવીર હતા ત્યાં આવી પડેાચેા, અને મહાવીરને કહેવા લાગ્યેા, “હે આયુ માન કામ્યપગોત્રીય’
૧. ‘મંબનિપુત્ર ગોશાલક મારો ધર્મમંબધી, શિષ્ય છે’ એમ તમે ને કહો છો, તે ઠીક છે; પરંતુ તે વાનને તો સાત-આઠ બે વીની ગયા છે. મેં તો હવે અતિ ઉત્તમ રહસ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે; અને તે રહસ્ય અનુમાર ને વર્તે છે, તે અવસ્થા મેં ક્ષ પામે છે.”

આ માંબળી ટપાટપીના ભાવમાં આવી જઈ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું, ‘હે ગોશાલક, જેમ ગામના લોકથી ભાગતો કોઈ ચોર કોઈ ખાડો મુકા કે આઠ ન મળનાથી એક મોટા જીનના તાંબજાથી, કપામના

તાંત્રાથી અને તણના અગ્રભાગથી પોતને દાંડવા પ્રયત્ન કરે. અને પોતે નહીં દંડાયેલો છતાં પોતાને દંડાયેન માને, તેમ તું અન્ય નહીં છતાં પોતાને અન્ય દેખાડે છે. એમ કરવું તને યોગ્ય નથી. પરંતુ તારી એ જ પ્રકૃતિ છે, બીજી નથી.’

આ સાંભળી ગોશાલક વધુ ગુસ્સે થયો તે બોલ્યો, ‘તું આજે નષ્ટ, વિનષ્ટ અને બ્રષ્ટ થયો છાગે છે; તું આજે હટો નહતો થઈ જવાનો છે. તને મારાથી સુખ થવાનું નથી.’

આ સાંભળી પૂર્વ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેના ભગવાનના શિષ્ય સર્વાનુભૂતિ નામના સાધુ ગોશાલકને વારવા ઢાગરા, ‘હે ગોશાલક! કોઈ અમણુમાદ્ય પાસે એક પણ આર્થ વચન સાંભળ્યું હોય, તો પણ તેને વંદન અને નમસ્કાર કરવા ધટે છે; તો ભગવાને તો તને લેક્ષા આપી છે, શિક્ષિત કર્યો છે, અને અદુશ્ચીત કર્યો છે; છતાં તે ભગવાન પ્રત્યે જે અનાર્થપણ તે ‘આદ્યુ’ છે, તે યોગ્ય નથી. પરંતુ તારી એ જ પ્રકૃતિ છે, બીજી નથી.’

આ સાંભળી ગોશાલકે ગુસ્સે થઈ પોતાના તપના તેજથી તેમને એક જ પ્રહાર વડે બાળીને બન્ન કરી નાખ્યા તે જ પ્રમાણે તેને સમજાવવા આવેતા ભગવાનના બીજા શિષ્ય અયોધ્યાવાસી મુનક્ષત્રને પણ તેણે દગાડીને મરણશરણ કર્યો. ત્યારે ભગવાન મહાવીરે પણ ગોશાલકને તે જ પ્રમાણે કહ્યું. એટલે ગોશાલકે અત્યંત ગુસ્સે થઈ, સાત આઠ ડગલાં પાઠા ખસી, ભગવાનના વધ માટે શરીરમાંથી તેજોલેસ્થા કઢી. પણ જેમ કોઈ વટોળિયો પર્વત-બીંત-કે સ્વપને કાંઈ કરી શકતો નથી, તેમ તે તેજોલેસ્થા ભગવાન વિષે સમર્થ થતી નથી. પણ ગમનાગમન કરે છે, પ્રદક્ષિણા કરે છે; અને જિંમે આકાશમાં બિછળી, ત્યાંથી રખણિત થઈ, મંખલિ-પુત્ર ગોશાલકના શરીરને બાળતી બાળતી તેના શરીરમાં જ પેસી જાય છે. ત્યારે ગોશાલકે કહ્યું, ‘હે કમ્પવ! મારી તપોજન્ય તેજો-લેસ્થાથી પરાભવને પ્રાપ્ત થઈ, તું છ મામને અ તે પિત્તજનરના દાહની

પીડાથી હઠમથ અવસ્થામાં જ (એટલે કે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી જિન બન્યા વિના જ) મરણ પામીશ.’

ત્યારે ભગવાને તેને કહ્યું, ‘હે ગોશાલક, હું તારી તપોઝન્ય તેજ્ઞેશ્વર્યાથી પરાભવ પામી છ માસને અતે મૃત્યુ પામવાનો નથી, પણ ખીજાં ૧૬ વર્ષ સુધી જિન તીર્થંકરપણે વિચરીશ; પણ તું મોતે જ તારા તેજ્ઞથી પરાભવ પામી, સાન રાત્રીને અતે પિત્તજ્વરથી ખીડિત શરીરવાળો થઈને હઠમથાવસ્થામાં જ મરીશ.’

આમ જીવલેણ કનિયો-ક કાસ કરી બેઠેલા આ સમર્થ પુરુષોએ અરસપરસ દીધેલા શાપની વાત હવે આવસ્તી નગરીમાં ઘેરઘેર વાતનો વિષય બની જાય છે; અને જ્યાં તે તે શાપોના અરધિની ઉત્સુકતાથી રાહ જુએ છે.

જેન કથા કહે છે કે, ગોશાલક તો ત્યારબાદ તરત જ “દિશાઓ તરફ સાંખી દષ્ટિથી જોતો, ઉજ્જુ નિસાસા નાખતો, દાઢીના વાળ ખેંચતો, ડોકને પાછળથી ખજવાળતો, ઢગડા ઉપર હાથ વડે ફડકા બોલાવતો, હાથ હલાવતો તથા બને પગ જમીન ઉપર પછાડતો ‘હા, હા, હું હણાયો!’ એમ વિચારી કુંભારજીના હાટમા પાછો આવ્યો; અને ઉપડેલા દાહની શાંતિ માટે હાથમાં ફેરીને ગોટલો રાખી, મઘપાન કરતો, મારીના વાસણમાંથી મારીવાળા ઢગડા પાણી વડે શરીરને સિંચતો વિહરવા લાગ્યો.”

ખીજા બાળુ મહાવીરે પણ પોતાના સાધુઓને છૂટ આપી દીધી કે, હે આર્યો! હવે તમે ખુશીથી ગોશાલકની સામે તેના મતથી પ્રતિકૂલ-પણે વિસ્મૃત અર્થનું તેને સ્મરણ કરાવો; અને ધર્મ સંજ્ઞાથી તેનો તિરસ્કાર કરો; તથા અર્થ-હેતુ-અશ્વ-ઉત્તર-અને કારણ વડે પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપી શકે તેમ તેને નિરુત્તર કરો. ગોશાલક આથી વધુ ગુરૂસે થયો તથા ચિડાયો; પરંતુ હવે તે નષ્ટતેજ થયો હોનાથી તે સાધુઓને કાંઈ ઈર્ષા ન કરી શક્યો. આથી કેટલાય આજીવિ રથવિરો ગોશાલકનો ત્યાગ કરી શ્રમણ ભગવાનને આશરે આ

‘પછી ભગવાને પોતાના નિર્ગંધને બોલાવીને કહ્યું કે, “ગોશા-
લકે મારો વધ કરવા જે તેજેલેસ્વા કાઢી હતી, તે અંગ-વંગ-
મગધ-મગધ-માલવ-અચ્છ-વત્સ-કૌત્સ-પાટ-સાટ-વજ્જ-ગૌત્તી-કાશી-કોશલ-
અબાધ અને સજુકાર એ સોળ દેશોનાં ઘાત કરવા માટે, વધ કરવા
માટે, અને ભસ્મ કરવા માટે સમર્થ હતી.

“વળી હે આર્યો! ગોશાલક અત્યારે નીચેની આડ છેક છેલ્લી
—ચરમ વસ્તુઓનો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કરે છે કે, એ આડ વસ્તુઓ
હરી કુનિપામાં બનવાની નથી : પોતે કરે છે તે છેલ્લું—ચરમ મગધપાન;
પોતે કરે છે તે છેલ્લું—ચરમગાન; પોતે કરે છે તે છેલ્લું—ચરમ નાટ્ય;
પોતે (હાનાહના કુંભારણને) કરે છે તે છેલ્લું—ચરમ અંગસિક્કિર્મ;
હાલમાં થયેલી આનટ્ટિ રૂપ ચરમ પુષ્કલસંવર્ત મહામેધ; વૈશાક્ષીના
મુદ્ધમાં મારી ગયેલા હસ્તવેહસ્તના હાથીરૂપ ચરમ સેચનક ગંધહરતી;
વૈશાક્ષીના મુદ્ધ દરમ્યાન થયેલો ચરમ મહાશિક્ષાકંટક મહાસંભ્રમ;
અને આ અવસર્પિણીના ચોવીસ તીર્થંકરોમાં છેક છેલ્લો—ચરમ
તીર્થંકર (ગોશાલક પોતે).

“વળી તે ચાર પાનક અને ચાર અપાનકનો સિદ્ધાંત આ
પ્રમાણે પ્રતિપાદિત કરે છે : ચાર પાનક—પીણાં—તે આ પ્રમાણે :
ગાયના પૃષ્ઠથી પડેલું (મૂતર ?); હાથથી મસજેલું (કુંભાર ઘડે
બનાવતાં જે પાણીમાં હાથ બોળી ધડાને લીએ કરે છે તે); સૂર્યના
તાપથી તપેલું; અને શિક્ષાથી પડેલું. ચાર અપાનક એટલે કે પીવા
માટે નહીં પણ દાહ સમાવવા સારુ રપર્સાદિ માટે વાપરવાની શીતલ
વસ્તુઓ—તે આ પ્રમાણે : પાણીથી બીનાં વાસણ તે રયાતપાણી;
ઠેરી, બોર વગેરે મોં વડે આવે પણ તેનો રસ ન પીએ તે ત્રવ્યા
પાણી; તેવું જ શાંગોનું પાણી; અને ચોથું શુદ્ધ પાણી—તેની
વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે : છ માસ સુધી શુદ્ધ ખાદિમ (મેવો
વગેરે) આહાર જ ખાય; તેમાં બે માસ સુધી જામિશયા કરે; બે
માસ સુધી લાકડાની પથારી કરે; તથા બે માસ સુધી દાબની પથારી

કરે પત્રી છ માસની છેલ્લી રાત્રીએ મહા સદ્ધિનાગા માર્ણભર અને ।
પૂર્ણભદ્ર એ બે દેવ અગટ ચાર તેઓ શીતલ અને બીના હાથ વડે
આપણા શરીરને સ્પર્શ કરે તેનું જો અનુભવ કરીએ તો તે
આશીર્વાદનું નીચડે અને ન કરીએ તો પોતાના શરીરમાં અગ્નિ
ઉત્પન્ન થાય અને પોતાના તેજ વડે શરીરને બાળી નામે પત્રી
તે મનુષ્ય બુદ્ધ અને મુક્ત થાય પરંતુ હે આર્યો ! ગોશાલકની એ
બધી વાતો બોલી છે, અને માન પોતાના દોર ઢાંકના તેણે ઉપજાવી
કાઢી છે ।

જેન કથા કહે છે કે સાત રાત પૂરી થતા, ગોશાલક પોતે
મહાવીરના કરેના દ્રોહ બદન, તથા પોતે જિન ન હોવા છતાં પોતાને
બહાર જિન તરીકે ઓળખાવ્યા બદન પસ્તાવો કરતો મરણ પામ્યો ।

બીજી બાજુ બગવાન મહાવીર આસ્તીથી નીચળી મેઢિક
ગ્રામની બહાર આવેના સાણકોડક નામે ચૈત્યમાં આવીને જિતયા
ત્યા મહાવીરને મહાન પીડારી પિત્તજ્વરનો દાહ બિપડ્યો અને તેમને
લોકીના ઝાડા થતા નાચ્યા એટલે લોકોને ખાતરી થતા લાગી કે
હવે ગોશાલકના કલ્લા પ્રમાણે મહાવીર મૃત્યુ પામશે તે જ આરસામાં
(તેમનો જમાડ) જમાનિ પશુ પોતાના મોગી સખ્યાના અનુયાયી
ઓને લઈને મહાવીરથી છૂટો પડ્યો અને ચારે તરફ એની વાત જ
ફેનાઈ ગઈ કે, મહાવીર મુઆ અને તેમનો સવ વેરણુમેરણુ
શર્વ ગયો ।

તે સમયે બગવાનનો શિષ્ય સિહ નામે સાધુ થોડે દૂર હાથ
જોયો રાખી છ ટંકના નિરતર ઉપાસણથી તપ કરતો હતો
લોકોમાં ચાલતી આ બધી વાતો સાંભળી તેને બહુ ઓઝુ આ યુ,
અને તેણે દુઃખ કરતા માણુ બગવાન મહાવીરે એ વસ્તુ દૂરથી
જાણી લઈ તેને પોતાની પાસે બોલાવી મગા યો, અને તેને
આશ્વાસન આપના જણા યુ કે, ‘ હું હમણા કાઈ મરણુ પામવાનો
નથી હજુ તો હું બીજા ૧૬ વર્ષ જીવવાનો છું માટે તું મેઢિક

નગરમાં રેવતી નામે ગૃહપત્ની છે તેને ત્યાં જ. તેણે મારે માટે રાધાને બોજન તૈયાર કરેલું છે તેને કહેજે કે, મારે તે બોજનનું કામ નથી, પરંતુ તેણે પોતાને માટે જે બોજન તૈયાર કરેલું છે, તે મારે માટે લઈ આવ.”

આ માબગી સિંહ રેવતીને ઘેર ગયો, અને મહાવીરના કથા મુજબ તેની પાસે ભિક્ષા માગી. બોજન રિપેની પોતે જ જાણતી વાત આમ દ્વિતી જણી લેનારા મહાવીર પ્રત્યે રેવતીને બહુ ભાવ ઉત્પન્ન થયો, અને તેણે ખુલીથી મહાવીરે મંગાવેલી ભિક્ષા આપી. પછી મહાવીર ભગવાને તે ભિક્ષાને આત્મકિરહિતપણે તથા સાધુ દરમાં પેસે તેમ (મોઝા આદિ માટે અમળાઓ વિના) શીંગડાની ટોચમાં નાખી. પછી તેમનો તે પીડાકારી રોગ તરત ધ્યાન થયો, અને દેવ-મનુષ્યાદિ સમગ્ર વિશ્વ આતરત સતુષ્ટ થયું.

સિક્ષા મત ૧૩, ૧૬ ૬૦, ૨૧, ૩૨

૯૫ ૧૦૪, ૧૧૨ ૧૧૩

શિવનદા ૬ ૬૦, ૩૨, ૩૩

શીવ ૫૨ ૬૩, -મત ૮૪, ૧૦૦, ૧૦૮

રથામા ૯૦

શ્રમણોપ સન્નો ધર્મ ૨૨, ૩૩, ૪૫,

૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૪

શ્વાવકધર્મ ૨૨, ૩૩, ૪૯, ૬૨, ૬૮,

૭૪, ૭૬ ૬૫, ૧૦૨

શ્વાવસ્તી ૧૦૭, ૧૦૮

સદ્ગતપુત્ર ૮૫ ૬૦

સમયનુસસ રથાન ૪૧

સમ્યક્ વ ૨૨, -ના પાત્ર અતિચાર ૨૩

સદસાધવણ ૭૬, ૮૭, ૬૩

સલેખના મત ૩૯ (શુદ્ધો અપશ્ચિમ

મારણાતિક૦)

સ રથાન ૪૧

સહનન ૪૧

સાપ (૩૫) ૫૪

સામાનિક દેવ ૪૫

સામાયિક - પ્રતેમા ૩૬; -મત ૨૦,

-ના અતિચાર ૨૮

સાનિટીપિયા ૧૦૮

સુધર્મા ૩ ૪, ૪૬, ૬૦

સુરાદેવ ૬૬

સૌધર્મ ૩૬૫ ૩૩, ૪૦, ૪૪, ૪૬, ૫૮,

૬૫, ૭૦, ૭૬, ૮૪ ૧૦૭ ૧૦૯,

૧૧૭

સ્વદાનસ તોય મત ૧૫, -ના અતિચાર

૨૫

હ થી (૩૫) ૫૩

હિ સાત્યાગ મત ૧૪, -ના અતિચાર

૨૪

હિ સ્વદાન ૨૦

Bharatiya Vidya Bhavan's Grantbagar

BOOK CARD

Call No દ/દોશી/૧૦૪૪ Title ભગવાન શંકરજીનાં દશ ઉપાસનો.
Author નિદગાપદ બેદ્યરદાસ દોશી.